

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

І. В. ВАЛЬЧЕНКО
Л. В. КОХАН
Я. М. ПРИЛУЦЬКА

ВИВЧАЙМО УКРАЇНСЬКУ!

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
з української мови як іноземної

У трьох частинах

Частина 3

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2024

УДК 811.161.2(075)

B16

Автори:

Вальченко Інна Вікторівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри базової мовної та загальнонаукової підготовки іноземних громадян Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова;

Кохан Лариса Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри базової мовної та загальнонаукової підготовки іноземних громадян Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова;

Прилуцька Яна Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент

Рецензенти:

Радчук Ольга В'ячеславівна, доктор філологічних наук, професор кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Лузан Людмила Олександрівна, кандидат педагогічних наук, професор кафедри методики навчання мов і літератури, проректор з навчальної роботи КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, протокол № 8 від 05 квітня 2023 р.

Вальченко І. В.

B16 Вивчаймо українську! : навч. посіб. з української мови як іноземної : у 3-х ч. / І. В. Вальченко, Л. В. Кохан, Я. М. Прилуцька ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Ч. 3. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. – 128 с.

У третій частині посібника подано базові відомості з лексики, граматики (службові частини мови, способи творення слів), синтаксису (просте й складне речення, пряма й непряма мова) та стилістики української мови для іноземних студентів, які готуються до навчання або навчаються у закладах вищої освіти України українською або англійською мовою. Крім теорії, вміщено граматичні, синтаксичні й стилістичні тренувальні вправи. Навчальний посібник одномовний, що дає змогу застосовувати його в багатонаціональних групах без мови-посередника. Призначено для іноземних студентів, які завершують вивчати курс української мови (II семестр навчання).

УДК 811.161.2(075)

© І. В. Вальченко, Л. В. Кохан,
Я. М. Прилуцька, 2024

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024

ЗМІСТ

Основні умовні скорочення.....	5
МОДУЛЬ 14.....	6
УРОК 23. СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ	6
Прийменник	
Сполучник	
Частка	
Вигук	
УРОК 24. ПРЯМА І НЕПРЯМА МОВА.....	17
Факт. Спонування до дії	
Спеціальне питання. Загальне питання.	
УРОК 25. СИНТАКСИС. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ.	25
Головні члени речення	
Другорядні члени речення	
МОДУЛЬ 15.....	30
УРОК 26. СИНТАКСИС. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ.....	30
Відношення з підрядним часу	
Відношення з умовним підрядним	
УРОК 27. СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ЗІ СПОЛУЧНИКАМИ.....	33
Складнопідрядні речення зі сполучниками - щоб, - аби	
Цільові відношення. Бажання. Спонування до дії	
УРОК 28. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З УМОВНИМИ ПІДРЯДНИМИ	40
Реальна умова. Нереальна умова	
Підрядні речення умови з відтінками інших обставин	
УРОК 29. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПОРІВНЯЛЬНИМИ ПІДРЯДНИМИ. СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ	43
Відношення порівняння	
Єднальні відношення	
Розділові відношення	
УРОК 30. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ДОПУСТОВИМИ.....	45
Допустові відношення	
Інверсія	
УРОК 31. СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ	48
Відношення протиставлення	
Завдання для самостійної роботи	
МОДУЛЬ 16	55
УРОК 32. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ СПОСОБУ ДІЇ ТА З ПІДРЯДНИМИ СТУПЕНЯ	55
Відношення способу дії	
Відношення з підрядними ступеня	
Завдання для самостійної роботи	

УРОК 33. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКУ	61
Наслідкові відношення	
Причинні відношення	
УРОК 34. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ З'ЯСУВАЛЬНИМИ.....	64
Відношення з підрядними з'ясувальними (пояснювальними)	
Займенниково-співвідносні відношення	
УРОК 35. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ЧАСУ.....	69
Відношення з підрядними часу	
УРОК 36. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ МІСЦЯ.....	73
Відношення з підрядними місця	
УРОК 37. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ МЕТИ	78
Цільові відношення	
Відношення з підрядними мети	
УРОК 38. БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ	81
Відношення безсполучникового зв'язку	
Завдання для самостійної роботи.	
МОДУЛЬ 17	89
УРОК 39. ПРИЗВИЦА ТА ІМЕНА ПО БАТЬКОВІ.....	89
Відмінювання прізвищ та імен по батькові	
УРОК 40. СПОСОБИ ТВОРЕННЯ СЛІВ.....	92
Основні способи творення іменників	
Основні способи творення прикметників	
Завдання для самостійної роботи	
УРОК 41. СТИЛІСТИКА	103
Текст «Комп'ютерний вік»	
Текст «Вдячні дельфіни»	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	117
СЛОВНИК СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ.....	119

Основні умовні скорочення

вищ. – вищий;

відм. – відмінок:

Н.в. – називний відмінок,

Р.в. – родовий відмінок,

Д.в. – давальний відмінок,

Зн.в. – знахідний відмінок,

Ор.в. – орудний відмінок,

М.в. – місцевий відмінок,

Кл.в. – кличний відмінок;

I (II/III/IV) відм. – (перша друга/третя/четверта) відміна;

ДВ – доконаний вид;

див. – дивіться;

I/II дієв. – перша/друга дієвідміна;

дієприкм. – дієприкметник;

дієприсл. – дієприслівник;

дієсл. – дієслово;

ж.р. – жіночий рід;

займ. – займенник;

ім. – іменник;

імп. – наказовий спосіб (імператив);

ін. – інший (*та ін.* – та інше);

інф. – неозначена форма дієслова (інфінітив);

і т.д. – і так далі;

майб.ч. – майбутній час;

мин.ч. – минулий час;

мн. – множина;

наголош./ненаголош. – наголошений/ненаголошений;

НВ – недоконаний вид;

од. – однина;

ос. – особа (*1 ос.* – перша особа, *2 ос.* – друга особа);

пас. – пасивний;

порівн. – порівняйте;

преф. – префікс;

прикм. – прикметник;

присв. – присвійний;

присл. – прислівник;

р. – рік;

с. – сторінка;

с.р. – середній рід;

ст. – століття;

ступ. – ступінь;

суф. – суфікс;

тепер.ч. – теперішній час;

числ. – числівник;

ч.р. – чоловічий рід;

шипл. – шиплячий.

Основні умовні позначення

$\emptyset$ – нульове закінчення;

S – суб'єкт (*S1/S2* – перший/другий суб'єкт);

O5 – фактичний діяч (суб'єкт дії) у пасивній конструкції, виражений орудним відмінком;

' – позначення м'якості приголосного ([д'], [т'], [з'], [с'] тощо);

* – завдання або коментар підвищеної складності.

МОДУЛЬ 14

УРОК 23. СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

1. Прийменник

Прийменник – незмінна службова частина мови, яка уточнює граматичні значення відмінків і служить засобом зв'язку між словами в словосполученні й реченні. Прийменники можуть (разом із відмінниковими формами іменника, займенника, числівника) виражати різні відношення, а саме:

- просторові: *у, біля, коло, за, з-під, над, по́серед, край* та багато інших;
- часові: *з, до, після, че́рез, упродо́вж, протя́гом, пе́ред* та багато інших;
- причинні: *че́рез, з, за, від/од, завдя́кі, у зв'язку́, з наго́ди, на підста́ві, зважа́ючи на, вна́слідок, у результа́ті* та інші;
- мети: *для, на, по, за, за́для, зара́ди, в ім'я́, з мето́ю, у ві́дповідь, в інтере́сах, на знак, на предме́т;*
- допустові: *при, по́при, незважа́ючи на, всу́переч, наперекі́р, незале́жно від;*
- умовні: *при, без, за умо́ви, у ви́падку, у ра́зі, при наго́ді;*
- об'єктні: *про, за, зі;*
- означальні: *без, з, в;*
- відповідності/невідповідності: *згі́дно з, відпові́дно до, вихо́дячи з, зале́жно від, у сві́тлі, у ду́сі, у ра́зі, за, на, уро́зріз з.*

◆ Запам'ятайте:

під час перерви

під кінець робочого дня

пе́ред ранком = *над* ранок

над міру

над усе

пóза чергою

за редакцією

у всіх напрямках

у свята

відпустка *че́рез* хворобу

че́рез помилку

гурток *для* вишивання

пі́сля повернення

не *під* силу

<i>за</i> всякої погоди	зошит <i>з</i> математики
<i>за</i> будь-яких умов	<i>з</i> приводу
<i>за</i> всяку ціну	<i>з</i> твоєї вини
плакати <i>за</i> минулим	<i>з</i> власної волі
<i>за</i> життя	<i>на</i> прохання
<i>за</i> власним бажанням	<i>на</i> вимогу
<i>за</i> дорученням	адміністрація <i>при</i> президенті
інженер <i>за</i> освітою	<i>при</i> свідках
<i>за</i> темпераментом	<i>при</i> швидкості
<i>за</i> допомогою скальпеля	<i>при</i> високій температурі
<i>за</i> постійного спостереження	<i>під час</i> перерви
лікарів	<i>під час</i> виконання службових обов'язків
<i>біля</i> входу	<i>о</i> п'ятій годині
жити <i>коло</i> лісу	

* 1. Складіть 5–7 речень з будь-якими з цих слів та словосполучень з прийменниками.

Зразок: Під час великої перерви

- Під час великої перерви студенти обідають у їдальні.

За всякої погоди; під час перерви; більш за все; сумувати за минулим; за життя; на прохання; у всіх напрямках; через погану погоду; після закінчення школи; не під силу; за дорученням; ставитися з повагою; у скрутному становищі; на ваш розсуд.

* Написання похідних прийменників

Разом пишуться прийменники, утворені від іменників, прислівників та прийменників: *внаслідок, упродовж, довкола, задля, замість, заради, навколо, навпроти, назустріч, наперед, напередодні, наприкінці, обабіч, окрім, поза, поміж, понад, понад, поперед, поперед, попри, посеред, проміж, услід, щодо.*

Окремо пишуться прийменники, утворені від іменників та прислівників з непохідними прийменниками: *в кінці́, в результа́ті, з мето́ю, за ви́нятком, за допо́могою, на відмі́ну від, на ви́падок, на чолі́, під час, у зв'язку́, у ра́зі, згі́дно з, незале́жно від, по́ряд з, у відно́шенні до, за раху́нок* та ін.

Через дефіс пишуться прийменники, утворені приєднанням до прийменників *з, із* інших прийменників: *з-за, із-за, з-над, з-під, з-пóза, з-пóміж, з-сéред, з-пóпід, з-пóперед, з-прóміж* і т. д.

2. Замість крапок використайте потрібні за змістом прийменники.

Зразок: Ми почали дивитися фільм ... вечері.

– *Ми почали дивитися фільм після вечері.*

1. Багато будинків було зруйновано ... землетрусу. 2. Олена не бачила батьків ... трьох місяців. 3. Ми побачили великий парк ... палацу. 4. До палацу йшла дорога, ... неї росли великі дерева. 5. Батьки не жаліють сил ... своїх дітей. 6. Краще підніматися сходами ... ліфта. 7. ... батькового будинку ростуть чудові троянди. 8. Максим зателефонував батькам ... Різдва й привітав їх. 9. На всій території України, ... західної частини, буде сухо й тепло. 10. Я дуже злякався, коли побачив великого собаку, який біг ... . 11. До цього часу я ще ніколи не був ... межами країни. 12. Викладач зробив кілька зауважень ... поведінки студентів на екскурсії. 13. У Харкові живе ... 1,5 млн. чоловік. 14. Том купив дороге авто, ... мої поради. 15. Я прокинувся ... ночі.

Слова для довідок: *назу́стріч, наперéд, напередóдні, наприкінці́, упродóвж, щóдо, замість, навкóло, довкóла, навпрóти, пóміж, пóнад, поперéду, обáбіч, окрім, пóза, пóпри, пóсерéд, прóміж, вна́слідок, услід, зарáди, за́для.*

■ **Зверніть увагу:** службові слова (прийменники, сполучники й частки) виражають різні стосунки між повнозначними словами й реченнями. Вони служать для об'єднання частин речень (тобто вони є засобами зв'язності у тексті) і часто надають їм різних значеннєвих відтінків.

2. Сполучник

Сполучники – незмінні слова, поєднують однорідні члени речення й частини складного речення.

<i>Сурядні</i>	
<i>єднальні</i>	і, й, та, і... і, ні... ні, ані... ані, та́кож, а та́кож, та й, як... так, ще й
<i>розділові</i>	або, то, чи, хоч, чи... чи, чи то... чи то, то... то, абó... абó, не то... не то, хоч... хоч
<i>протиставні</i>	а, алé, та (=алé), протé, затé, так, одна́к (одна́че)
<i>Підрядні</i>	
<i>з'ясувальні</i>	що, щоб, як
<i>часові</i>	колі́, перш ніж, як, щóйно, лédве, як тільки, тільки-но, пі́сля то́го як
<i>умовні</i>	якщо́, якби́, абі́, як, коли́, коли́ б, якщо́... то, як... то
<i>допустові</i>	хоч, незважа́ючи на те що, дарма́ що, хай, неха́й
<i>мети</i>	щоб/щóби, для то́го щоб, абі́
<i>причинні</i>	бо, то́му що, че́рез те що, у зв'язку́ з тим що, оскі́льки
<i>наслідкові</i>	так що, че́рез це, то́му, ось чо́му, завдякі́ чо́му
<i>порівняльні</i>	як, мов, немóв, на́че, ненáче, ні́би, немóвби, немóвбито, на́чебто

3. Закінчіть речення.

1. Коли б ти не брехав мені раніше, ... 2. Оскільки Максим запізнився на поїзд, ... 3. Я все встиг зробити, тому що ... .. 4. Він не отримав стипендії вчасно, ось чому ... .. 5. Час покаже, яка ... .. 6. Він пояснив, як ... .. 7. Аби не помилитися, ... 8. Ганна відчувала себе, неначе ... .. 9. Хоча він стомився, ... 10. Ми вибрали місце у залі так, щоб ... .. 11. Літак здійнявся так високо, ... 12. Що вище ми піднімалися у гори, то ... .. 13. Він розповів про те, що ... .. 14. Як ти готуєшся до іспитів, ... 15. Ми хочемо подякувати вам за все, що ... .. 16. Це новий будинок, де ... .. 17. Принесіть мені диски, що ... .. 18. Це місто, куди ... .. 19. Канікули скінчилися, і ... .. 20. Сьогодні зранку йшов дощ, а ... .. 21. У саду росли ... груші, ... яблуні, ... сливи.

4. Закінчіть речення.

1. ... .., ми вже ніколи не розлучалися. 2. Зателефонуй мені, як ... .. 3. ... .., я б показав тобі місто. 4. Оскільки ви були відсутні, ... 5. Я все встиг зробити, тому що ... .. 6. Погода була тепла та сонячна, так що ... .. 7. Кажуть, що ... .. 8. Декан пояснив, як ... .. 9. Мені треба багато працювати, щоб ... .. 10. ... .., треба все ретельно спланувати. 11. Він виглядав так, ніби ... .. 12. Марійка продовжувала працювати, незважаючи на те, що ... .. 13. Він співав так, як ... .. 14. Що більше ми працювали разом, ... 15. Мене завжди приваблювали ті, ... 16. Як ти ставитимешся до людей, ... 17. Покажи мені книжку, що ... .. 18. На заняттях ми не тільки ... .., а й ... .. 19. Пролунав останній дзвоник, і ... .. 20. Діти ще хотіли гратися, однак ... ..

* 5. Прочитайте народні прислів'я. Визначте типи смислових відношень у них.

1. Добре діло далеко розходиться, а лихе ще й далі. 2. Чув дзвін, та не знає, де він. 3. М'яко стеле, а твердо спати. 4. Всі хвалять добро, та не всіх хвалить воно. 5. Удар забувається, а слово пам'ятається. 6. Слово не стріла, а глибше ранить. 7. Стережися людини, що не говорить, і собаки, що не гавкає. 8. Словами – наче листом стеле, а ділами – наче голками коле. 9. Сказане слово – було і нема, а написане живе вічно. 10. Час, як вода, все йде вперед. 11. Голова не на те, щоб тільки шапку носить. 12. Око бачить далеко, а розум ще далі. 13. Коли не тямиш, то й не берися. 14. Дійти можна тільки тоді, коли ідеш. 15. Не очі бачать, а людина; не вуха чують, а душа. 16. Де рідний край, там і рай.

3. Частка

Частки – незмінні слова, які надають реченню або окремому слову відтінків значення або служать для утворення граматичних форм.

За роллю в слові і в реченні частки поділяються на:

формотвірні	<i>би/б</i> (умовний спосіб), <i>хай/нехай</i> (3 особа наказовий спосіб)
заперечні	<i>не, ні, ані</i>
словотвірні	<i>ніхто́, невесéлий, аніскі́льки, абі́хто, де́що, чимáло, ка́зна-що, бо́зна-де, десь, ото́ж</i>
модальні (для оформлення запитання, ствердження, сумніву, невпевненості, спонування тощо)	<i>чи, хіба́, невже́, як, що то, що за, та, так, еге́, еге́ж, ато́ж, якра́з, са́ме, спра́вді, то́чно, влáсне, рівно́, буквáльно, от, це, ось, оце́, ото́, он, ген, мов, мовля́в, náче, ні́би, мо́вби, прибли́зно, ма́йже, ма́ло не, тро́хи не, ле́две, чи не, го́ді, бода́й, -бо, -но, дава́й, ну, наві́ть, ті́льки, хоч, хочá б, лишé/лиш, лишéнь, аж, же/ж, такі́, ужé, собі́</i>

* Написання часток

Разом пишуться частки:

аби-, ані-, ні-, де-, чи-, чим-, що-, як- у складі будь-якої частини мови:

абі́хто, аніскі́льки, дедáлі, чимáло, щосі́ли, якнайбі́льший;

-би/-б, -же/-ж, то, що у складі сполучників та інших часток: *мо́вби,*

ні́би, náчeb, авже́ж, ато́ж, ая́кже, náчebто, абóщо, то́що, що́до;

-ся/-сь у зворотних дієсловах і у складі займенників і прислівників:

сподіва́тися, познайо́мтесь, хто́сь, чи́їсь, десь, коли́сь, які́хось;

Через дефіс пишуться частки:

▪ *-бо, -но, -от, -то, -таки*, що стоять після слова, до якого відносяться:

да́й-но, стрива́й-бо, так-от, тому́-то, прийшо́в-такі́ (порівн.: *такі́ прийшо́в*), *тре́ба-такі́* (порівн.: *такі́ тре́ба*);

▪ *будь-, казна-, хтозна-, небудь* у складі прислівників і займенників:

будь-хто́, ка́зна-коли́, хто́зна-що, де-не́будь;

Окремо пишуться частки:

- *хай/нехай, би/б*, за допомогою яких утворюються форми умовного та наказового способів дієслова: *хай живе, нехай панує, полетів би*;
- частки, які надають різних смислових та емоційних відтінків: *са́ме, ліше, хоч, аж, навіть, тільки, невже́, ще, же, ну, прóсто*;
- частки в сполуках слів: *по́ки що, хіба́ що, тільки́ що, дарма́ що, що за, хоча́ б, навряд чи, тро́хи не, ще й*;

■ **Зверніть увагу:** частки пишуться окремо від слів, якщо вони розділені з ними іншими частками або прийменниками: *іди́-бо*, але *іди́ ж бо*; *тому́-то*, але *тому́ ж то*; *будь-кого́*, але *будь для ко́го*; *ка́зна-що*, але *ка́зна про що*.

* 6. Розподіліть слова на дві колонки, у першу запишіть займенники, у другу – інші частини мови. Розкрийте дужки, поясніть правопис поданих слів.

А) (Що)небудь, (коли)небудь, (ні)(до)чого, (ні)коли, (де)хто, (де)коли, (аби)як, (аби)хто, який(сь), (ні)який, (ні)де, (ні)хто, ні(за)що, (ні)звідки, (ні)як, казна(де), (казна)хто, (хтозна)коли, (хтозна)скільки, де(небудь), який(небудь), (будь)де, будь(що).

Б) Де(в)чому, де(з)ким, до(де)кого, від(аби)кого, аби(до)кого, аби(з)ким, хтозна(з)ким, з(казна)ким, від(аби)якого, ні(до)чийого, ні(в)чийй, ні(з)яким, ні(в)чому, ні(до)чого, ні(на)якій, на(що)небудь, на(який)небудь.

7. Запишіть частки згідно з правилами орфографії. Поясніть їх правопис.

Аби/який, як/най/далі, чи/мало, де/коли, що/дня, де/який, аби/де, ані/який, ані/трохи, будь/коли, будь/чим, бозна/як, чортзна/що, бо/так, то/тут, от/як, таки/виконав, іди/бо, скажи/но, тут/то, як/от, зробив/таки, а/то/ж, а/як/же, те/ж, нехай/же, зроби/ж, подай/же, напиши/ж, написав/би, зробила/б, виконав/би, як/би, що/б, мов/би, наче/б, хіба/що, дарма/що, поки/що, тільки/що.

* Частка *не* з різними частинами мови

Не є префіксом і пишеться разом:

- у словах, що не вживаються без *не*: *невда́ха, неро́ба, несте́рпний, не́хтувати, нена́видіти, непосидю́чий, невтя́мки*;
- з іменниками, прикметниками та прислівниками, якщо з *не* утворюються нові поняття з протилежним значенням і їх можна замінити синонімами: *нелюбо́в* (=непріязнь), *незго́да* (=розбіжність), *неакти́вний* (=пасі́вний), *нелегкі́й* (=важкі́й), *неабі́як* (=ретельно);
- у складі префікса *недо-*, який означає неповноту дії: *недооці́нити, недові́конаний, недобача́ючий*;
- із дієприкметниками у функції означення (без пояснювальних слів): *непередба́чений* (випадок), *незмíнюване* (слово), *непереве́ршена* (співачка).

Заперечувальна частка *не* пишеться окремо:

- з усіма частинами мови при протиставленні: *не горе, а радість; не працює, а розважається; не високий, а низький* (*але* порівн.: *ставок невеликий, а глибокий* – зіставляються непротиленні ознаки);
- із дієсловами, дієприслівниками, числівниками, прийменниками, сполучниками, частками, більшістю займенників, деякими прислівниками, а також із незмінюваними присудковими словами: *не поділяти, не до вподоби, не до ладу, не до речі, не до смаку, не досить, не дуже, не зовсім, (але* порівн.: дієслово *не має і немає = нема), не можна, не слід, не треба, не два, не зараз, не тільки, не твій, не то... не то*;
- із прикметниками, якщо вони мають пояснювальні слова з *ні* або *далеко, аж, ніяк, зовсім*: *нікому не відомий, ні до чого не придатний, далеко не маленький, аж ніяк не приємний, зовсім не старий*;
- із дієприкметниками, якщо вони мають пояснювальні слова або виконують функцію присудка: *ще не закінчена робота, не допущений до екзаменів студент, проблема не вирішена*;
- із словами, що пишуться через дефіс: *не по-людськи, не по-християнськи*.

8. Перепишіть речення. Напишіть НЕ зі словами разом чи окремо й поясніть правопис.

1. Тільки мав талант до віршів (не) позичений, а власний (*Леся Українка*).
2. Видатний учений довго й наполегливо йде до свого відкриття, йде (не) повторними шляхами (*З газ.*).
3. (Не) щасна, (не) правдива людина, що добровільно й легко зрікається рідної мови; щаслива, праведна людина, що в радості й горі будує слово своєї землі (*Б. Харчук*).
4. (Не) дивні шовки, (не) коштовний сервіз, (не) чашу мережано-срібну - мій дядько із фронту додому привіз на згадку баклажку похідну (*Д. Луценко*).
5. То (не) щастя, як дощ у жнива вдасться (*Нар. тв.*).
6. (Не) далеко вже нам до Європи, це Європі далеко до нас (*В. Мордань*).
7. Я світ обійшов, я своїми руками (не) правду борю, на двобої йдучи (*Я. Славутич*).
8. Як (не) розумно випрошувати те, чого можеш сам досягти! (*Г. Сковорода*).

9. Розкрийте дужки, поясніть правопис частки НЕ з різними частинами мови.

1. Рідна мова – (не) зборна таїна, яка робить народ народом і увічніює найтонші порухи його душі (*І. Вихованець*).
2. Чи на майдані коло церкви, чи на засніжених полях, бували жертви, жертви, жертви... (не) легкий був до волі шлях (*ІІ. Тичина*).
3. В майстерні вже (не) перший рік працює він зразково (*Д. Білоус*).
4. Чи (не) від того, що ми свого часу призабули мамину пісню над колискою, наші діти так легко, з такою байдужістю одцуралися од народного мелосу і стали епігонами, гірше того, популяризаторами чужого, (не) рідко майже (не) зрозумілого, а то й шкідливого музикування (*В. Скуратівський*).
5. Вересневе сонце (не) помітно зайшло за потріскані (не) густі хмари і зразу ж розіслало аж за ліс (не) добілені полотна (*М. Стельмах*).
6. Пробачте поетам дивацтва (не) злі: (не) багато поетів живе на землі (*Олександр Олесь*).
7. То (не) птиця, то (не) горлиця понад садом перелітує (*А. Малишко*).
8. Молода господиня, сповивши (не) мовля, уклала його в колисочку і почала колихати (*В. Скуратівський*).

4. Вигук

Вигук – незмінна частина мови, безпосередньо виражає почуття і волевиявлення, але не називає їх. Вигук не є засобом граматичного зв'язку між словами та частинами речення.

За значенням вигуки поділяються на такі групи:

вигуки, що виражають почуття, емоції	<i>ой, ай, о, ох, ух, ах, іч, огó, пхе, ет</i> , наприклад: О , <i>як прекрасно він співає!</i>
вигуки волевиявлення, що передають заклик, спонування до дії, оклик	<i>гей, ну, аллó, гов, агóв, цабе́, геть, марш, стоп, ш-ш, на</i> , наприклад: Гей , <i>хлопче, допоможи мені!</i>
вигуки, що виражають етикет (вітання, подяку тощо)	<i>добрíдень, на добрáніч, прощáйте, дай бóже, бóже поможі́, спасі́бі, на здоров'я, хай йому́ грець, нехáй їй біс</i> , наприклад: Добрий вечір , <i>люди добрі!</i>
звуконаслідувальні слова	<i>ха-ха, кахі́-кахі́, дзінь, ку-ку-рі-ку, ку-ку</i>
дієслівні вигуки	<i>бух, клац, трісь</i>

10. Визначте вигуки у реченнях за їхнім значенням.

1. Ой, догнали літа мої на кленовім мості, ой, верніться, літа мої, хоч до мене в гості (*Нар. творчість*). 2. Гей, нуте, косарі, бо нерано почали (*Нар. творчість*). 3. Та орав мужик край дороги, гей, «цоб», «цабе», рябий, тпру! Край дороги (*Нар. творчість*). 4. «Кру... кру» — лунає поклик журавлів, і слід по них в німому небі тане (*М. Нагнибіда*). 5. Овва! Маленька Миш спасає Льва! (*Л. Боровиковський*). 6. Гу-гу-гу-гу! — застогнав пугач серед лісу (*Панас Мирний*). 7. О, якби я міг повернути неповторну юність мою (*В. Сосюра*). 8. А журавлі все летіли і летіли. Вони кричали при цьому: «Курли! Курли! Курли! Кру-кру!» (*О. Іваненко*). 9. Гей, прослала нива чорне полотно. Ллється жовта злива — сіється зерно (*В. Симоненко*).

11. Напишіть правильно вигуки і розставте розділові знаки.

1. Ов ов ов — одзиваються збуджені гори... Га га га — повторюють у тривозі далекі верхи (*М. Коцюбинський*). 2. Каштани падають на брук: Тук тук тук (*М. Ткач*). 3. В небі місяць сяє мрійно, Тихі верби шу шу шу (*Д. Білоус*). 4. Добрий день мій рядок кароокий, побратиме моїх безсонь! (*В. Стус*). 5. Ах яка глибіннь альтова, наче в озері блакить (*П. Тичина*). 6. О як бринить в дротах похмурих спів (*Л. Первомайський*). 7. Ну ну скажені схаменіться (*Т. Шевченко*). 8. Ой Повірите, аж наче жаром сипонуло по спині (*О. Довженко*). 9. О якби-то я міг повернути неповторну юність свою! (*В. Сосюра*). 10. Ой гиля гиля, гусоньки, на став (*Нар. творчість*). 11. Цить Хай говорить серце... Невиразно воно говорить, як весняна нічка (*Леся Українка*). 12. Невіглас! Упадеш там з кручі в прірву ой лихо мені! (*О. Довженко*).

12. Випишіть в один стовпчик вигуки, а в другий — звуконаслідувальні слова.

1. Гей, сійся, родися, колосом розвийся, засівайся, ниво, людям на добро (*В. Симоненко*). 2. Ой веснянко біла, звідки ти прибігла? Звідки, звідки, звідкіля впали квіти на поля? (*В. Крищенко*) 3. Ах, так добре, захоплює дух, летиш, здається, кудись далеко, відірвавшись від землі (*М. Коцюбинський*). 4. Мисливець почув лише: «Кур! Кур! Кур!» (*О. Іваненко*) 5. Каштани падають на брук: тук-тук-тук-тук (*М. Ткач*). 6. Строката зозуля гуляла безтурботно і всіх дражила: ку-ку! ку-ку! (*О. Іваненко*) 7. О, якби-то я міг повернути неповторну юність мою (*В. Сосюра*). 8. Гей, удармо в струни, браття, у золотії (*М. Рильський*). 9. Тук-тук!.. — тихенько застукотіло на горішній вітці (*О. Іваненко*). 10. Ой березо кучерява, ти красуня лісова! Ти рости, здіймайсь на славу (*О. Ющенко*). 11. О земле рідна, скільки у тобі краси ясної і живої сили! (*І. Гончаренко*). 12. Спів вівсянки складається із окремих вигуків, які умовно можна записати так: «Чи-чит!.. Чит-чит-чирз-з!» (*О. Воронай*).

УРОК 24. ПРЯМА І НЕПРЯМА МОВА

- **Порівняйте.** Зверніть увагу на зміни при передачі чужого мовлення:

<i>Пряма мова</i>	<i>Непряма мова</i>
Пряма мова – це точне відтворення висловлення із збереженням його лексичних, граматичних та стилістичних особливостей.	Непряма мова – це передача чужого висловлення у формі підрядної частини складнопідрядного речення.
1. Факт	
Декан сказав: «Іспит почнеться о 9 годині ранку».	Декан сказав, що іспит почнеться о 9 годині ранку.
Андрій пообіцяв Марійці: «Я допоможу тобі підготуватися до уроку».	Андрій пообіцяв Марійці, що допоможе їй підготуватися до уроку. Або: Андрій пообіцяв Марійці допомогти підготуватися до уроку.
<p>◆ Запам'ятайте дієслова, що вживаються в подібних конструкціях: <i>говоріти/сказати, зазначати/зазначити, (на)писати, повідомляти/повідомити, сповіщати/сповістити, попереджати/попередити.</i></p>	

1. Замініть пряму мову непрямою. Зверніть увагу на узгодження за умови зміни суб'єкта.

Зразок: Викладач зайшов до аудиторії і сказав: «Завтра у вас буде диктант».

– Викладач зайшов до аудиторії і сказав, що завтра у нас буде диктант.

1. Старший брат сказав : «Коли у мене буде вільний час, ми підемо в кіно». 2. Бабуся подивилася на небо і сказала: «Скоро буде дощ». 3. Інспектор деканату сказав: «Треба здати паспорти на реєстрацію». 4. Моя подруга сказала: «Я люблю рожеві троянди». 5. Друг розповів: «В Україні взимку буває холодно». 6. Викладач зазначив: «До екзамену треба ретельно готуватися». 7. Мати попередила мене: «У неділю поїдемо до бабусі в село». 8. Ахмед написав батькам: «Я не приїду на канікули додому». 9. Батьки написали сину: «Ми чекаємо на тебе з нетерпінням». 10. Я сказав Іванку: «У мене є два квитки на футбол».

2. Спеціальне питання	
Син спитав: «Батько, коли ми підемо у парк?»	Син спитав батька, коли вони підуть у парк.
Викладач запитав Максима: « Чому ти запізнився?»	Викладач запитав Максима, чому він запізнився.
♦ Запам'ятайте дієслова, що вживаються у подібних конструкціях: <i>питати/спитати/запитати, (по)цікавитися, (з)дивуватися</i> тощо.	

2. Замініть пряму мову непрямою. Зверніть увагу на узгодження за умови зміни суб'єкта.

Зразок: Викладач запитав мене: «Як вас звать?»

– Викладач запитав мене, як мене звать.

1. Студент поцікавився: «Куди треба здавати паспорт на реєстрацію?»
2. Батько запитав: «Чому ти так рідко телефонуєш додому?»
3. Студенти запитали викладача: «Коли розпочнеться зимова сесія?»
4. Ахмед запитав: «У кого є арабсько-український словник?»
5. Ми поцікавилися: «Де можна недорого купити продукти?»
6. Лікар запитав хворого: «Як давно ви хворієте?»
7. Викладач запитав студента: «Чому вчора ви пропустили заняття?»
8. Чоловік запитав продавця: «Скільки коштує цей диск?»
9. Декан запитав нового студента: «Звідки ви приїхали?»
10. Сашко запитав мене: «Чому ти не йдеш разом із нами?»

3. Загальне питання	
Моя подруга запитала у мене: « <u>Хочеш</u> приєднатися до нас?»	Моя подруга запитала у мене, чи <u>хочу</u> я приєднатися до них.
Викладач запитав студентів: «Ви <u>зрозуміли</u> вправу?»	Викладач запитав студентів, чи <u>зрозуміли</u> вони вправу.
Викладач запитав студентів: «Ви <u>добре</u> зрозуміли вправу?»	Викладач запитав студентів, чи <u>добре</u> вони зрозуміли вправу.
♦ Запам'ятайте дієслова, що вживаються у подібних конструкціях: <i>питати/спитати/запитати, (по)цікавитися, (з)дивуватися</i> тощо.	

3. Замініть пряму мову непрямою. Зверніть увагу на узгодження за умови зміни суб'єкта.

а) Зразок: Я запитав друга: «Тобі сподобався новий фільм?»

– Я запитав друга, чи сподобався йому новий фільм.

1. Марина спитала мене: «Ти чув останні новини?» 2. Я запитав Романа: «Ти підеш завтра на стадіон?» 3. Ми запитали друзів: «Ви склали іспит?» 4. Викладач запитав нас: «Ви отримуєте листи від батьків?» 5. Професор запитав студентів: «Ви зрозуміли завдання?» 6. Олена спитала брата: «Ти будеш зараз вечеряти?»

б) Зразок: Я запитав друга: «Ти часто ходиш у кіно?»

– Я запитав друга, чи часто він ходить у кіно.

1. Інспектор запитав студента: «Ви давно приїхали до країни?» 2. Лікар запитав бабусю: «Ви добре почуваетесь?» 3. Студенти запитали викладача: «Ми правильно виконали завдання?» 4. Ми поцікавилися у декана: «Скоро починаються іспити?» 5. Сусідка поцікавилася у мене: «Ви давно вивчаєте українську мову?» 6. Юрко запитав у Ганни: «Цікавий був концерт?»

4. Спонування до дії	
Ганна попросила Володимира: «Допоможи мені, будь ласка, відкрити двері».	Ганна попросила Володимира, щоб він допоміг їй відчинити двері. Або: Ганна попросила Володимира допомогти їй відчинити двері.
«Поверніть книжку у вівторок», – сказала мені бібліотекарка.	Бібліотекарка сказала, щоб я повернув книжку у вівторок. Або: Бібліотекарка сказала повернути книжку у вівторок.

◆ **Запам'ятайте** дієслова, що вживаються у подібних конструкціях:
говоріти/сказати, (по)просіти, (по)радити, попереджати/попередити,
(за)пропонувати, на́казувати/ наказати тощо.

4. Замініть пряму мову непрямою. Зверніть увагу на зміну форми дієслова.

Зразок: Мати попросила мене: «Допоможи мені приготувати вечерю».

– Мати попросила, щоб я допомогла їй приготувати вечерю.

1. Імад сказав другу: «Розкажи мені про своє місто». 2. Я попросив викладача: «Повторіть, будь ласка, це речення ще раз». 3. Ганна сказала подрузі: «Зателефонуй мені завтра о п'ятій». 4. Викладач сказав: «Відкрийте зошити і починайте писати». 5. Батько сказав: «Запроси на день народження своїх друзів». 6. Ахмед попросив адміністратора: «Напишіть мне, будь ласка, адресу банку». 7. Брат порадив мені: «Ніколи не відкладай на завтра важливі справи». 8. Бібліотекар запропонував студенту: «Візьміть цю книжку, вона дуже цікава». 9. Батько попередив мене: «Не витрачай гроші на дурниці». 10. Викладач наказав студентам: «Вивчіть це правило».

◆ **Запам'ятайте:**

<i>Пряма мова</i>	<i>Непряма мова</i>
Він сказав «Доброго дня!»	Він привітався.
Він сказав «До побачення!»	Він попрощався.
Він сказав «Дякую!»	Він подякував.
Він сказав: «Добре, я згоден».	Він погодився.
Він спитав: «Можна увійти?»	Він спитав дозволу увійти.
Він сказав: «Вибачте мені!»	Він попросив вибачення.
Він сказав: «Давай підемо у кіно!»	Він запропонував піти у кіно.

5. Прочитайте мікродіалоги. Перекажіть їх у непрямій мові.

1. Максим запитав мене: «Куди ти йдеш?» Я відповів йому: «Я іду до лікарні». 2. Марина спитала мене: «Ти читав цей детектив?» Я відповів: «Ні, не читав». Марина сказала: «Я можу дати тобі цей детектив на кілька днів». Я відповів їй: «Дякую, Марино!». 3. Ганна запитала Іванка: «Тобі сподобався концерт співачки Тіни Кароль?» Іванко відповів: «Я не був на концерті». Ганна запитала: «Чому ти не ходив на концерт?» Іванко відповів: «Я не люблю поп-музику». 4. Ірина спитала Марійку: «Тобі подобається співак Макс Барських?» Марійка відповіла: «Дуже подобається! А чому ти питаєш?» Ірина сказала: «У мене є два квитки на його концерт. Давай підемо разом!» Марійка відповіла: «Із задоволенням!» 5. Мати попросила мене: «Купи, будь ласка, молоко і хліб». Я відповів: «Добре, мамо. А який хліб треба купити, білий чи чорний?» 6. «Де знаходиться вокзал?» – запитав мене перехожий. «Ідіть прямо, потім поверніть ліворуч», – відповів я. 7. «Ти скоро поїдеш додому?» – запитала мене Ганна. «Я поїду додому за півгодини». «Я тебе почекаю», – сказала Ганна. 8. «Ти дуже поспішаєш?» – запитав мене Том. «Так, на мене чекають батьки», – відповів я. «Вибач!» – сказав Том. «До побачення!» – сказав я.

6. Прочитайте діалоги. Перекажіть їх у непрямій мові.

1)

Сашко: Максиме, привіт! Де ти був? Я тричі тобі дзвонив.

Максим: Я був у Жака.

Сашко: Я не пам'ятаю його.

Максим: Це мій новий приятель.

Сашко: А звідки він?

Максим: Він приїхав із Франції і тепер буде жити у Харкові. Дуже цікавий хлопець!

Сашко: Познайом мене з ним.

Максим: Обов'язково. Бувай.

2)

- Олена: Таню, чому тобі не подобається Дмитро? Такий чудовий хлопець!
- Тетяна: Я не бачу у ньому нічого чудового! Він такий величезний.
- Олена: Він не величезний, а високий.
- Тетяна: А обличчя у нього квадратне й бліде.
- Олена: Ну то й що? Зате у нього красиві блакитні очі.
- Тетяна: Мені не подобається його великий ніс.
- Олена: Ти несправедлива! А мені Дмитро дуже подобається: і його фігура, і великий ніс...
- Тетяна: То й кохай його!
- Олена: Але ж він кохає тебе, а не мене...

* 7. а) Прочитайте текст.

Передайте його зміст 1) від імені юнака; 2) від імені старого.

Один юнак ішов у місто й ніс на плечах великий мішок. Назустріч йому на ослику їхав старий чоловік і віз важку скриню. Юнак запитав старого:

– Чи далеко місто?

– Іди, – відповів старий.

– Я і сам знаю, що повинен іти, але я хочу, щоб ти сказав, скільки часу треба йти.

– Іди, – повторив старий.

«Напевно, цей старий не знає, де місто», – подумав юнак і пішов далі. Через кілька хвилин він почув:

– Ти будеш у місті через дві години.

– Чому ж ти не відповів на моє питання відразу? – запитав юнак.

– Я не відповів відразу, тому що не знав, як ти ходиш.

б) Знайдіть у тексті дієслова руху і поясніть їх вживання.

в) Знайдіть у тексті речення із сполучником *щоб*. Визначте тип відношень у цьому реченні.

* 8. а) Прочитайте текст. Значення незнайомих слів подивіться у словнику. Зверніть увагу на розділові знаки при передачі прямої мови.

Чотири бажання

Настала зима. Взимку Дмитрик катався разом із друзями на ковзанах, лижах, санчатах. Йому було дуже цікаво і весело. Одного разу він прийшов додому і сказав батьку: «Як добре взимку! Я хочу, щоб завжди була зима». Батько відповів сину: «Візьми зошита і запиши це своє бажання».

Прийшла весна. У лісі, в садку, на полі з'явилась перша зелена трава. Почали розквітати квіти. Дмитрик цілими днями гуляв. Сонечко сяяло, і повітря було свіже і запашне. Одного разу Дмитрик прийшов ввечері додому і сказав батьку: «Як добре навесні! Я хочу, щоб завжди була весна». Батько відповів: «Запиши це своє бажання в зошит».

Після весни настало спекотне літо. Дмитрик відпочивав у бабусі в селі. Цілими днями він разом із друзями купався в річці, загоряв на сонечку, ходив до лісу. Одного дня він сказав батьку: «Як гарно літом! Я хочу, щоб завжди було літо». Батько посміхнувся і відповів: «Запиши своє бажання в зошит».

Закінчилося літо, настала золота осінь. Дерева стали різнокольорові: жовті, червоні, коричневі. В садах достигли яблука, груші, на полях – овочі, на баштані – кавуни і дині. Дмитрик допомагав батьку і матері збирати врожай. А потім сказав: «Як добре восени! Я хочу, щоб завжди була осінь». Батько засміявся і сказав: «Запиши і це бажання в зошит».

Коли Дмитрик записав, батько попросив: «А тепер прочитай свої записи, будь ласка».

б) Скажіть, які чотири фрази записав Дмитрик до зошита? Поясніть розділові знаки.

в) Перекажіть текст, використовуйте непряму мову.

г) Складіть речення з прямою мовою. Поясніть розділові знаки. Перетворіть речення з прямою мовою в непряму.

* 9. а) Прочитайте жартівливі діалоги. Перекажіть їх. Замініть пряму мову непрямою.

1)

Бабуся питає маленького хлопчика про нареченого його сестри:

- Скільки йому років?
- Не знаю.
- Він ще молодий?
- Так, у нього ще немає волосся.

3)

В автобусі літня жінка запитує молоду:

- У вас є діти?
- Так, я маю сина.
- Він палить?
- Ні, не палить.
- А додому приходять пізно?
- Ні.
- У вас дуже гарний син. А скільки йому років?
- Йому чотири місяці.

2)

Маленький хлопчик запізнився на заняття.

Вчителька запитала його:

«Чому ти прийшов до школи так пізно?»

Хлопчик відповів: «Вчитися ніколи не пізно».

4)

Викладач запитав студента:

- Чому в твоєму диктанті двадцять одна помилка? Це забагато.
- Мій друг допомагав мені писати.

б) Поясніть, як ви розумієте прислів'я «Вчитися ніколи не пізно». Чи існує подібне прислів'я у вашій рідній мові? Перекладіть його українською мовою.

в) Складіть речення за схемами.

Схематично пунктограми при прямій мові можна зобразити так:

(А, а — слова автора, П, п — пряма мова)

1. А: «П?!»
2. А: «П».
3. «П», — а.
4. «П, — а, — п».
5. «П?! — а. — П».
6. «П, — а. — П».

УРОК 25. СИНТАКСИС. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ

<i>Просте речення</i>	<i>Складне речення</i>	
має одну грам. основу (підмет і присудок)	складається з двох або більше частин, кожна з яких має граматичну основу (підмет і присудок)	
Мій <u>брат</u> <u>навчається</u> у школі.	Складносурядне (поєднує синтаксично <u>рівноправні</u> частини)	Складнопірядне (поєднує синтаксично <u>нерівноправні</u> частини)
<u>Максим</u> <u>відвідав</u> товариша у лікарні. На вулиці <u>холодно</u> (<i>безсуб'єктне</i>).	Мені <u>подобуються</u> іноземні <u>мови</u> , а <u>Тарас</u> <u>любить</u> математику. На вулиці <u>холодно</u> , але <u>ми</u> <u>вирішили</u> <u>піти</u> на прогулянку.	<u>Я</u> сьогодні <u>не пішов</u> на заняття, тому що <u>захворів</u> . Коли <u>він</u> <u>повернувся</u> додому, <u>було</u> вже дуже <u>пізно</u> .

1. Головні члени речення

Підмет і присудок – це головні члени двоскладного речення, що становлять його *граматичну основу*.

Підмет означає предмет, про який говориться в реченні, відповідає на питання *хто? що?* За способом вираження підмети поділяються на **прості** (*Учні вийшли на перерву. Почався дощ. Вона ще не приїхала.*) і **складені** (*Дехто з учнів не прийшов. Викладач із студентами пішли на екскурсію.*).

Присудок означає, що говориться про предмет, і відповідає на питання *що робить предмет? що з ним робиться? який він є? хто/що він є?* Присудки бувають **прості** (*Учні вийшли на перерву. Почався дощ. Вона ще не приїхала*) і **складені** (*День був чудовий. Вона сьогодні сама не своя. Микола почав працювати*). Присудок може означати дію, стан, якість, ознаку, кількість, приналежність.

■ **Зверніть увагу на складений присудок:**

- два дієслова (друге обов'язково у формі *інфінітива*):

Вже пізно, я мушу йти.

Він хоче подивитися цей фільм.

Ганна любить відпочивати на природі.

- *повинен, згоден, радий, щасливий та ін. + інф.:*

Радий буду вам допомогти!

Ви повинні повідомити батьків про збори.

Ви готові відповісти на моє питання?

- *бути, ставати, називатися та ін. + Ор.в.:*

Він є капітаном нашої збірної команди.

Василь буде юристом по закінченні університету.

Я обов'язково стану викладачем.

Ти будеш сильним, коли підростеш.

◆ **Запам'ятайте:**

1. Підмет і присудок граматично взаємозалежні. Присудок узгоджується у *множині* з підметом, вираженим сполученням іменника у *Н.в.* з іменником у *Ор.в.*: *Брат із сестрою повечеряли разом.* Порівняйте:

Я з Тарасом виконав роботу.

Ми з Тарасом виконали роботу.

Ми виконали роботу.

Тарас і я виконали роботу.

Тарас виконав роботу зі мною.

2. Присудок узгоджується у *множині* або *однині* з підметом, вираженим кількісним числівником та іменником у *Н.в.* чи *Р.в.*: *Шість чоловіків увійшли в автобус* або *Шість чоловіків увійшло в автобус.*

3. Присудок узгоджується в *однині* з підметом, вираженим сполученням іменника із словами *багато, більшість, мало, меншість, чимало, частина, решта, кілька* тощо: *Багато років минуло з того часу, як ми познайомилися.*

Особові та безособові речення

Речення може бути особовим (є підмет чи він мається на увазі), наприклад: Я читаю книжку. У безособових реченнях немає підмета, і він не мається на увазі, наприклад: Мені треба читати.

• Порівняйте:

<p>Особові (повинен, повинна, повинне, повинні)</p>	<p>Безособові (потрібно, треба, необхідно, слід, можна, неможна)</p>
<p><u>Студент повинен</u> добре <u>підготуватися</u> до виступу. <u>Я повинна закінчити</u> цю роботу сьогодні.</p>	<p><u>Студенту необхідно</u> добре <u>підготуватися</u> до виступу. <u>Мені треба закінчити</u> цю роботу сьогодні.</p>
	<p>▣ Зверніть увагу: у цих реченнях немає підмета, а фактичний суб'єкт дії виражений іменником або особовим займенником у Д.в.</p>

Найчастіше підмет (граматичний суб'єкт) збігається з фактичним суб'єктом, але у деяких випадках фактичний суб'єкт стоїть у непрямому відмінку і не є підметом.

▣ Зверніть увагу на суб'єкт:

У мене є собака. – Хто/що у вас є? (підмет – *собака*), порівн.: У мене немає собаки (у цьому реченні немає підмета).

У мене болить голова. – Що у тебе болить?

Мені подобається Марійка. – Хто тобі подобається? (порівн.: Я люблю Марійку. – Кого ти любиш?)

Мені потрібна пані директорка. – Хто вам потрібний?

Мені потрібна фарба. – Що вам потрібно?

▣ **Зверніть увагу:** в односкладних реченнях відсутній один головний член (підмет або присудок). Ці речення зрозумілі й без другого головного члена (Тут продають газети. Допоможіть мені. Сьогодні тепло. Вже пізно).

2. Другорядні члени речення

Означення називає ознаку предмета і відповідає на питання *який? чий? котрий? скількох? скільком? скількома?*: *Він вибрав чудовий подарунок (який подарунок?). Принесіть ваші зошити (чії зошити?). Настав час повертатися додому (який час?).*

Прикладка – різновид означення. Вона називає ознаку предмета і водночас (будучи виражена іменником) дає йому нову назву: *Сьогодні читатиме лекцію професор Іванов. Ми купили квитки на балет «Лебедине озеро».*

Додаток означає предмет і відповідає на питання непрямих відмінків: *Марина купила хліб і молоко (що?). Про що він тобі розповів (про що? кому?)?*

Обставина вказує на місце, час, спосіб, мету, умову, причину дії і відповідає на питання *де? коли? як? для чого? за якої умови? чому?* та ін.: *Вони повернулися з відпустки. Ввечері приїхав батько. Я телефонував вам тричі.*

* 1. Прочитайте уривки з художніх творів. Знайдіть у реченнях підмет та присудок. Підкресліть підмет однією рисою, а присудок двома. Якими частинами мови вони виражені?

Іменникдієслово

А) Зразок: Студенти відпочивають у їдальні.

1. Я не нездужаю нівроку... (Т. Шевченко). 2. Ти знаєш, що ти людина? (В. Симоненко). 3. Рано ми вмієм любити, пізно – любов шанувати (М. Луків). 4. Так ніхто не кохав (В. Сосюра). 5. Він подав руку й мовчки вийшов. За ним виходили інші – хлопці й дівчата (У. Самчук). 6. А ми живі, нам треба поспішати... (Л. Костенко). 7. Ми з тобою просто ти і я. І тому для мене так трагічно те, що ти чиясь, а не моя (В. Симоненко). 8. Ах, очі, ті очі... Кохана, чом серце твоє не таке? (П. Тичина).

Б) 9. Страшні слова, коли вони мовчать, коли вони зненацька причаїлись, коли не знаєш з чого їх почать, бо всі слова були уже чиймись (Л. Костенко). 10. Десь на дні мого серця заплела дивну казку любов (П. Тичина). 11. Не зневажай душі своєї цвіту, бо з нього виросло кохання наше (Леся Українка). 12. Мене любов ненависті навчила (Леся Українка). 13. Я люблю тебе, друже, за те, що не можу тебе не любити! (В. Сосюра). 14. Людині треба, щоб її робота залишалася після неї самої жити (Ю. Яновський).

В) Спробуйте визначити другорядні члени речення.

2. Підкресліть головні та другорядні члени речення, визначте їх типи та способи вираження.

1. А це соловейко з місяцем розмову вів (В. Винниченко). 2. Це вже ви передали куті меду (М. Вовчок). 3. Знання – це гість, а розум – це хазяїн (Н. Скрипниченко). 4. Це таки велике щастя – любити людей! (О. Гончар). 5. Любить людей мене навчила мати (В. Симоненко). 6. Гукнула його Галя обідати (А. Головка). 7. Дуже хотілося скуштувати того великого пирога (Є. Гуцало). 8. Минуле в пам'яті живе. Сьогоднішнє в душі палає... (Л. Дмитерко).

3. Записати речення, підкреслити в кожному граматичну основу. З'ясувати вид присудка. Визначити другорядні члени речення.

А) Я хочу вам про рідний край сказати (Олександр Олесь). Зараз я спішу життя вітати (М. Федунець). Я хочу пити сонячні настої (В. Симоненко). Я друга побачити мушу (Д. Павличко). Хотів би я злетіти в небеса (Д. Павличко). Не любив я ловити птахів... Я зігріти пташину хотів, накормити її, приласкати у гніздів'ї веселої хати (П. Перебийніс).

Б) 1. Я звик волю шанувати (Леся Українка). 2. Я хочу бачити світ добрими очима (І. Драч). 3. Душа бажає скинуть пута (М. Вороний). 4. Сам лиш народ допомгти собі зможе (П. Тичина). 5. Ми тільки почали розгадувати світ (Д. Павличко). 6. Людські тривоги і боління я прагну в слово перелить (М. Сингаївський). 7. За істину не треба вибачатись (Н. Тихий).

МОДУЛЬ 15

УРОК 26. СИНТАКСИС. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

Відношення з підрядними часу та умовними підрядними

● Порівняйте:

<i>Коли</i>	<i>Якщо ... (то)</i>
<i>Коли</i> він повернеться на батьківщину, він працюватиме у банку. – <i>Коли</i> він працюватиме у банку?	<i>Якщо</i> він повернеться на батьківщину, <i>(то)</i> він працюватиме у банку. – <i>За якої умови</i> він працюватиме у банку?
Ми підемо додому, <i>коли</i> закінчимо писати твір. – <i>Коли</i> ви підете додому?	Ви можете йти додому, <i>якщо</i> ви вже закінчили писати. – <i>За якої умови</i> ми можемо йти додому?
Ми поїдемо до парку, <i>коли</i> погода буде добра.	Ми поїдемо до парку, <i>якщо</i> погода буде добра.
<i>За якої умови</i> ви поїдете до парку?	

1. Дайте відповіді на питання.

1. Що ви робитимете в неділю, якщо буде тепло? 2. Що ви робитимете, якщо буде дощ? 3. Що ти робитимеш ввечері, якщо у тебе буде вільний час? 4. Що ти будеш робити, якщо у тебе буде зайвий квиток у театр? 5. Що ти робитимеш сьогодні, якщо завтра у тебе контрольна робота? 6. Що ви робитимете, коли почнуться канікули?

2. З'єднайте два речення за допомогою сполучника *якщо ... (то)*.

1. Ти даси мені книжку. Я поверну її тобі через тиждень. 2. Ви хочете вивчати українську мову. Я вам допоможу. 3. Я зателефоную тобі. Ввечері ти будеш вдома. 4. Ми не підемо до басейну. Завтра буде холодно. 5. Ви зателефонуєте мені завтра. Ми з вами зможемо зустрітися у моєму офісі.

6. Ми зустрінемося завтра. Ми обговоримо умови нашого контракту. 7. Ми обговоримо умови нашого контракту. У нас буде час. 8. Ми витратимо занадто багато часу. Ми сперечатимемося так довго. 9. Ви погано розумієтеся на українському законодавстві. Ми можемо порадитися з юристом. 10. Ви не дуже добре розумієте українську мову. Ми запросимо перекладача. 11. Ми завершимо роботу вчасно. Ви вирішите цю проблему. 12. Ви отримаєте візу. Ви зможете відвідати цю конференцію. 13. Ти вчитимешся добре. Ти отримаєш диплом з відзнакою.

3. Закінчіть речення.

1. Я допоможу тобі, якщо ... .. 2. Я куплю вам квиток, якщо ... ..
3. Якщо у мене буде зайвий квиток на концерт, то ... .. 4. Якщо Дарина навчиться працювати на комп'ютері, то ... .. 5. Якщо Антон швидко й добре перекладе цю статтю, то ... .. 6. Якщо у мене будуть проблеми у Києві, ...
7. Якщо ти кинеш університет, ... 8. Якщо Марійка добре складе іспити, ...
9. Якщо у Тома будуть зайві гроші, ... 10. Якщо Ганна закінчить роботу не пізно, ... 11. Він обов'язково отримає диплом з відзнакою, якщо ... ..

4. Скажіть, за якої умови ви зможете це робити/зробити.

Зразок: – Ви любите довго говорити по телефону?

– Так, люблю, якщо телефонує моя наречена.

1. Ви добре розумієте українську мову?
2. Ви хочете зустрітися з деканом?
3. Ви хочете поговорити з ректором?
4. Ви можете написати статтю в газету?
5. Ви хочете прочитати цей детектив?
6. Ви добре запам'ятовуєте номери телефонів?
7. Ви швидко знаходите спільну мову з незнайомими?

5. З'єднайте два речення з лівого та правого стовпчиків за допомогою сполучника *якщо*.

1. Я буду вивчати українську мову.	а) Ти повинна знати іноземні мови.
2. Я повернуся непізно.	б) Я запрошу вашу дочку на побачення.
3. Він може з вами зустрітися.	в) Я вам зателефоную ввечері.
4. У мене будуть великі проблеми.	г) Я поїду до України.
5. Ти хочеш працювати у цій фірмі.	д) Ви мені не допоможете.
6. Ви згодні.	е) У вас є вільний час.

6. З'єднайте два речення за допомогою сполучників *коли* або *якщо ... (то)*.

1. Мені сумно. Я хочу почути твій голос. 2. Я легко забуваю інформацію. Вона неприємна. 3. Погода буде хороша. Ми довго гулятимемо у лісі. 4. Ви закінчили урок. Ми можемо поговорити про справи. 5. У мене поганий настрій. Я слухаю класичну музику. 6. Ми підпишемо контракт. Ми обговоримо всі умови. 7. Максим матиме шанс знайти престижну роботу. У нього буде диплом з відзнакою.

7. Замість крапок напишіть сполучники *тому що, тому, коли, якщо ... (то), що, де, куди*.

1. Я не знаю, ... був Максим минулої суботи. 2. Я повернуся додому, ... закінчиться семестр. 3. Я обов'язково допоможу тобі, ... ти не зрозумієш нову тему. 4. У Марини небагато грошей, ... вона не може зараз купити ноутбук. 5. Ми зустрінемося, ... він повернеться до Харкова. 6. Бабуся купує продукти на цьому ринку, ... він дуже дешевий. 7. ... Антон хоче працювати у цій фірмі, йому треба вчитися день і ніч. 8. Олена добре вчиться, ... у неї є шанс отримати цікаву роботу. 9. Скажіть, ... можна покласти сумку? 10. Викладач сказав, ... завтра ми працюватимемо до третьої години. 11. ... він зателефонує сьогодні, ми разом підемо до клубу. 12. Скоро іспити, ... у Тома поганий настрій.

8. Скажіть, чи зможете ви зробити це у певний час. Якщо ні, то поясніть причину (**тому що**). Якщо так, то за якої умови (**якщо**).

1. Ви зможете бути у Лондоні наступного тижня? 2. Ви зможете вільно говорити українською мовою наступного року? 3. Ви зможете нічого не робити цього тижня? 4. Ви зможете запросити мене у гості наступного місяця? 5. Ви зможете бути у Києві цього місяця? 6. Ви зможете отримати диплом з відзнакою?

УРОК 27. СКЛАДНОПДРЯДНІ РЕЧЕННЯ

ЗІ СПОЛУЧНИКАМИ *щоб/аби*

1. Цільові відношення *Для чого? Навіщо?*

а)

... , <i>щоб</i> + <i>інф.</i>
<i>щоб</i> + <i>інф.</i> , ...

– Навіщо Антон багато працює?

– Антон багато працює, **щоб** добре скласти іспит.=

– **Щоб** добре скласти іспит, Антон багато працює.

– Для чого Антон приїхав до України?

– Антон приїхав до України, **щоб** отримати вищу освіту.=

– **Щоб** отримати вищу освіту, Антон приїхав до України.

б)

<i>треба</i> + <i>інф.</i> ..., <i>щоб</i> + <i>інф.</i> ... .
<i>щоб</i> + <i>інф.</i> ..., <i>треба</i> + <i>інф.</i> ... .

– Навіщо треба рано встати?

– Треба рано встати, **щоб** не запізнитися на урок.=

– **Щоб** не запізнитися на урок, треба рано встати.

◆ Запам'ятайте:	<i>щоб</i> = <i>аби</i>
Щоб добре скласти іспит, треба багато працювати. = Аби добре скласти іспит, треба багато працювати.	

1. Прочитайте речення. Поясніть вживання форм дієслів. Поставте питання до речень.

1. Я ходив до коменданта, щоб взяти ключ. 2. Я повинен багато працювати, щоб вивчити українську мову. 3. Треба наполегливо вивчати фізику і математику, аби вступити до університету. 4. Ганна пішла до аптеки, щоб купити ліки. 5. Аби отримати диплом з відзнакою, треба наполегливо працювати. 6. Щоб встигнути на потяг, ми взяли таксі. 7. Мені треба подзвонити подрузі, аби привітати її із днем народження. 8. Тарас зустрівся із друзями, щоб разом піти на стадіон.

2. Доповніть речення.

А) 1. Аби добре говорити українською, ... 2. Щоб не хворіти взимку, ... 3. Щоб знати іноземну мову, ... 4. Щоб отримувати листи від друзів, ... 5. Аби багато знати, ... 6. Щоб отримувати тільки п'ятірки, ... 7. Аби стати гарним фахівцем, ... 8. Щоб довго жити, ...

Б) 1. Треба завжди виконувати домашні завдання, щоб ... .. 2. Студенти повинні багато працювати, аби ... .. 3. Треба часто писати листи, аби ... .. 4. Треба вранці бігати або робити гімнастику, щоб ... .. 5. Навесні необхідно вживати багато фруктів і вітамінів, аби ... .. 6. Треба лягати спати не пізно, щоб ... .. 7. Треба виходити з гуртожитку завчасно, аби ... .. 8. Треба знати багато слів, щоб ... ..

3. Дайте відповіді на питання.

1. Навіщо ви приїхали в Україну? Чому ви приїхали саме в Харків?
2. Навіщо ти йдеш до супермаркету? Чому ти йдеш саме туди?
3. Навіщо студент іде до деканату? Чому він іде туди саме зараз?
4. Навіщо ви купили квиток на концерт? Чому саме на цей концерт?
5. Навіщо Ахмед купив новий телефон? Чому саме в цьому магазині?
6. Навіщо студенти йдуть до бібліотеки? Чому саме на великій перерві?
7. Навіщо ви купуєте в аптеці вітаміни? Чому саме такі?
8. Навіщо викладач просив студентів повторити граматику? Чому саме сьогодні?

● **Порівняйте:**

<u>Том</u> (S) пішов до деканату, щоб <u>взяти</u> довідку.	<u>Том</u> (S_1) пішов до деканату, щоб <u>інспектор</u> (S_2) <u>дав</u> йому довідку.
$S \dots$, щоб + <i>інф.</i>	$S_1 \dots$, щоб S_2 + <i>дієсл. мин.ч.</i>

4. Допишіть речення.

1. Ганна зателефонувала подрузі, щоб ... . Ганна зателефонувала подрузі, щоб вона ... . 2. Він приїхав до мене, щоб ... . Він приїхав до мене, щоб я ... . 3. Ми прийшли до деканату, щоб ... . Ми прийшли до деканату, щоб інспектор ... . 4. Син прийшов до батька, щоб ... . Син прийшов до батька, щоб він ... . 5. Студент прийшов до бібліотеки, щоб ... . Студент прийшов до бібліотеки, щоб бібліотекар ... . 6. Він ходив до аптеки, щоб ... . Він ходив до аптеки, щоб фармацевт ... . 7. Студентка пішла на консультацію, щоб ... . Студентка пішла на консультацію, щоб викладач ... . 8. Батько дав сину гроші, щоб ... . Батько дав сину гроші, щоб він ... . 9. Том запросив мене до кав'ярні, щоб ... . Том запросив мене до кав'ярні, щоб я ... .

2. Бажання

$S_1 \dots$, щоб S_2 + <i>дієсл. мин.ч.</i>	
<u>Викладач</u> (S_1) хоче, щоб <u>студенти</u> (S_2) добре <u>підготувалися</u> до контрольної роботи.	
♦ Запам'ятайте дієслова, що вживаються у подібних конструкціях: <i>хотіти</i> , <i>бажати</i> , <i>мріяти</i> тощо.	

● **Порівняйте:**

<u>Я</u> (S) <u>хочу</u> <u>взяти</u> словник у бібліотеці.	<u>Я</u> (S_1) <u>хочу</u> , щоб <u>ти</u> (S_2) <u>взяв</u> для мене словник у бібліотеці.
S + <i>дієсл.</i> + <i>інф.</i>	$S_1 \dots$, щоб S_2 + <i>дієсл. мин.ч.</i>

5. Слова в дужках напишіть у правильній формі.

1. Мої батьки хочуть, щоб я ... (отримати) вищу освіту в Україні.
2. Інспектор деканату хоче, щоб студенти вчасно ... (здавати) йому паспорти.

3. Я бажаю ... (потрапити) на концерт Джамали. 4. У мене болить зуб, і я хочу ... (піти) до стоматолога. 5. Студенти хочуть, щоб викладач ... (розповісти) про систему освіти в Україні. 6. Дівчинка хоче, щоб мати ... (допомогти) їй випрасувати спідницю. 7. Мій друг хоче, щоб я ... (приїхати) до нього в гуртожиток. 8. Мій друг мріє ... (купити) нове авто. 9. Мій батько мріє, щоб я ... (стати) інженером.

6. Доповніть речення. Використовуйте слова для довідок.

1. Я хочу ... .. 2. Я хочу, щоб ти ... .. 3. Мати хоче, щоб син ... .. 4. Викладач хоче, щоб студенти ... .. 5. Батько хоче ... .. 6. Моя подруга хоче, щоб я ... .. 7. Сестра хоче ... .. 8. Брат хоче, щоб я ... .. 9. Він не хоче ... .. 10. Мій сусід не хоче, щоб я ... ..

Слова для довідок: *піти до деканату, бібліотеки, музею, супермаркету; прочитати книгу, статтю, вправу, текст; подивитись фільм, нове відео, мюзикл, виставу; допомогти матері, подрузі, бабусі; купити квиток на літак, потяг, концерт.*

3. Спонування до дії

<i>S₁ ..., щоб S₂ + дієсл. мин.ч.</i>
<u>Викладач</u> (S ₁) наказав, щоб <u>студенти</u> (S ₂) добре <u>підготувалися</u> до контрольної роботи.
♦ Запам'ятайте дієслова, що вживаються у подібних конструкціях: <i>(по)просіти, на́казувати/ наказáти, говоріти/сказáти</i> тощо.

• Порівняйте:

<i>щоб/аби + інф.</i> (мета)	<i>щоб/аби + мин.ч.</i> (спонування до дії)
Я прийшла (навіщо?), щоб <u>допомогти</u> матері приготувати вечерю.	Мати попросила (про що?), щоб я їй <u>допомогла</u> приготувати вечерю.
<i>S ... , щоб + інф.</i>	<i>S₁ ..., щоб S₂ + дієсл. мин.ч.</i>

7. Закінчіть речення.

1. Бабуся просила, щоб ... . 2. Моя мати хоче, щоб ... . 3. Я прийшов до викладача, щоб ... . 4. Наталка попросила, щоб ... . 5. Він поїхав до супермаркету, аби ... . 6. Треба завчасно купити квиток, аби ... . 7. Студент іде до деканату, щоб ... . 8. Вам треба мати читацький квиток, аби ... . 9. Викладач порадив нам, щоб ... . 10. Мої батьки ніколи не хотіли, щоб ... . 11. Студенти вивчають українську мову, щоб ... . 12. Він зателефонував, щоб ... . 13. Іванко, тобі телефонувала твоя подруга, вона просила, щоб ... . 14. Щоб не хворіти, ... 15. Я дуже не хочу, аби ... . 16. Декан наказав, щоб ... . 17. Я хочу купити квитки на прем'єру фільму, щоб ... .

* 8. Прочитайте жарти. Знайдіть у них речення із сполучником *щоб*. До якого з трьох типів належать ці речення (цільових, бажання чи спонукання до дії)?

1)

- Тату, коли я виросту, то буду полярником.
- Дуже добре, синку.
- Я вже зараз хочу готуватися до цього.
- Як?
- А ти щодня купуй мені морозиво, щоб я звикав до холоду.

3)

- Бабуся проводить онука до школи:
- Дивися, Іванку, щоб зошити були чисті!
  - А на чому ж я тоді писатиму, бабуся? – здивувався хлопець.

2)

- Малий Юрко лягає спати й говорить матері:
- Мамо, щоб швидко заснути, я завжди рахую до ста.
  - Не вигадуй, синку, ти ж не вмієш лічити до ста!
  - Хто зна, адже я завжди засинаю раніше.

4)

- Батько купив синові портфель і наказав:
- Дивись, синку, щоб ти щодня приносив повний портфель п'ятірок!
  - А куди ж я покладу підручники?

5)

Учитель звертається до школярів у класі.
– Сидіть так тихо, щоб було чути, як муха пролетить.
Довго сиділи вони тихо, а потім один питає:
– Ну коли вже та муха пролетить?

7)

– Пам'ятай, синку: ми живемо на землі, щоб працювати!
– У такому разі, тату, я піду на флот.

6)

Учитель прощається з класом:
– Бажаю вам, любі діти, веселих канікул, багато пригод, і щоб після канікул ви стали розумними й мудрими.
– Взаємно! – почув учитель у відповідь.

9. Послухайте розмову двох студентів і дайте відповідь на питання.

1. *Куди та навіщо йде Марина?*

– Привіт, Марино! Ти йдеш у магазин?
– Ні, я хочу взяти підручник у бібліотеці.

2. *Куди та навіщо йде Олена?*

– Олено, ти йдеш на тренування?
– Ні, я хочу купити в універмазі куртку.

3. *Куди та навіщо їде Борис?*

– Борисе, ти їдеш у центр?
– Так, я хочу купити у книгарні українсько-англійський словник.

4. *Куди та навіщо йде Тарас?*

– Тарасе, ти йдеш у кіно?
– Ні, у мене немає часу, я дуже поспішаю. Я хочу встигнути на тренування.

5. *Куди та навіщо йде Мілан?*

– Мілане, ти йдеш на вечірку?
– Ні, мені треба на вокзал, сьогодні приїздить мій батько.

6. *Куди та навіщо йдуть Галина і Сашко?*

– Ви йдете до бібліотеки?
– Ні, ми хочемо купити в універмазі «Харків» подарунок для Наталки.

10. Ваш друг зустрічає вас на вулиці. Скажіть, куди ви йдете і навіщо?

Зразок: – Ірино, куди ти йдеш?

– Я йду у магазин. Хочу купити хліб.

Вам треба купити сік, відіслати гроші, взяти в бібліотеці підручник, купити овочі, отримати довідку, купити диск, зустріти друга в аеропорту.

11. А) Виконайте вправу за зразком. Зверніть увагу на синонімічність конструкцій.

Зразок: Ми йдемо у кінотеатр дивитися новий фільм.

= Ми йдемо у кінотеатр на новий фільм.

1. Ми йдемо на стадіон дивитися футбольний матч.
2. Вони їдуть до музею дивитися нову виставку.
3. Студенти йдуть до аудиторії слухати лекцію.
4. Сім'я їде до театру слухати оперу.
5. Марина та Сашко йдуть у театр дивитися балет.
6. Подруги їдуть до театру дивитися виставу.
7. Ганна біжить до актового залу брати участь у зборах.

А) Напишіть ці речення, вживаючи сполучник *щоб*.

Зразок: Ми йдемо у кінотеатр дивитися новий фільм.

= Ми йдемо у кінотеатр, щоб подивитися новий фільм.

1. Ми йдемо на стадіон грати у футбол.
2. Вони їдуть до магазину купувати овочі та фрукти.
3. Студенти йдуть на урок вивчати граматику.
4. Сім'я їде до театру дивитися виставу.
5. Оленка та Микола йдуть до кінотеатру дивитися кіно.
6. Подруги їдуть до філармонії слухати музику.
7. Ганна біжить до спортзалу займатися спортом.
4. Архітектор іде в офіс креслити проект.

УРОК 28. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З УМОВНИМИ ПІДРЯДНИМИ

Умовний спосіб дієслова

■ Зверніть увагу:

дієслова умовного способу творяться додаванням до форм минулого часу частки **би** (**б**) – читав **би**, чекала **б**, гуляли **б**:

- *Якби я вмів малювати, я б намалював твій портрет.* (але я не вмію малювати)
- *Я хотів би допомогти, але не можу.*
- *Чи не могли б ви повідомити мені про час зборів?* (ввічливе прохання).

● Порівняйте:

<i>Реальна умова (якщо, коли, раз, як)</i>	<i>Нереальна умова (якби, коли б, абі)</i>
Ми поїдемо до парку, <u>якщо</u> погода буде добра.	Ми <i>поїхали би</i> до парку, <u>якби</u> погода <i>була</i> добра.
<u>Якщо</u> у тебе є хист до малювання, ти можеш стати художником.	<u>Якби</u> у тебе <i>був</i> хист до малювання, ти <i>міг би</i> стати художником.
<u>Як</u> він прийде, я тобі подзвоню.	<u>Коли</u> <i>б</i> він <i>прийшов</i> , я <i>б</i> тобі <i>подзвонив</i> .
	■ Зверніть увагу: дієслова у головній та підрядній частинах стоять у формі минулого часу; у підрядній частині обов'язково є частка б/би . Дія мислиться як бажана, але нереальна.

1. Замість крапок напишіть сполучники *якщо* або *якби*. Поясніть свій вибір.

1. ... у мене була твоя адреса, я би тобі надіслав з подорожі листівку. 2. Я би познайомив тебе з цікавою людиною, ... ти прийшов до мене у неділю. 3. ... ти даси мені диск, я поверну його тобі післязавтра. 4. ... він попросив моєї допомоги, я би обов'язково допоміг. 5. У мене завжди поганий настрій, ... на вулиці хмарно або йде дощ. 6. Що треба робити, ... у тебе висока температура? 7. Куди б ти поїхав, ... у тебе були би гроші? 8. ... взимку сухо і холодно, влітку сухо і спекотно.

2. Закінчіть речення.

1. Якби він хотів з нами піти, ... 2. Я б подивилася цей фільм, якби ... .. 3. Якщо я погано почуваюся, ... 4. Якщо я не знаю слово, ... 5. Якби я був багатий, ... 6. Максим купив би це авто, якби ... .. 7. Якщо одного дня я стану президентом, ... 8. Якби я виграв мільйон доларів, ...

* **3.** Прочитайте жарт. Яка умова, реальна чи нереальна, міститься у запитанні хлопця?

Хлопець не знає, що подарувати на день народження своїй дівчині, і питає матір:

- Мамо, чого б ти більш за все хотіла, якби тобі було 18 років?
- Вісімнадцять років, більш нічого.

* **4.** Прочитайте народні прислів'я (А), прикмети (Б) та уривки з художніх творів (В). Скажіть, яка умова в них висловлюється – реальна чи нереальна. Назвіть умовні сполучники.

А) 1. Якщо за день нічому не навчився, марно прожив день. 2. Якщо ти вчений, увесь світ твій. 3. Якщо не бачиш, зійди на гору; якщо не розумієш, запитай у старших. 4. Якщо хочеш пізнати істину, починай з азбуки. 5. Було б здоров'я, а все інше наживемо. 6. Як прийде туга, пізнаєш друга. 7. Коли став робить, то байдики не бить. 8. Коли назвався грибом, то лізь у кошик. 9. Коли хліб на возі, то нема біди в дорозі. 10. Аби гроші, мішок буде. 11. Як води боятися, то не купатися. 12. Гарно і при місяцю, коли сонця нема.

13. Аби на мене місяць світив, а зорі будуть. 14. Коли дають – бери, коли б'ють – тікай. 15. Як прийде лихо, не всидиш тихо.

Б) 1. Якщо взимку сухо і холодно, влітку сухо і спекотно. 2. Якщо у березні вода не тече, у квітні трава не росте. 3. Якщо півень влітку заспівав раніше 9 години вечора – на дощ. 4. Якщо лелеки летять високо, буде гарна осінь. 5. Якщо у вересні на дубах багато жолудів, чекай багато снігу перед Різдом.

В) 1. Коли б не їсти, то до хати так і не заглянув би цілий день (*С. Васильченко*). 2. Якби мої думи німії та піснею стали без слова, вони б тоді більше сказали, ніж вся моя довга розмова (*Леся Українка*). 3. Якби я була зіркою в небі, я б не знала ні туги, ні жалю (*Леся Українка*). 4. Якби він він був маляром, то намалював би її з сонцем на плечі (*М. Стельмах*).

Підрядні речення умови можуть супроводитися відтінками інших обставин, а саме:

а) *обставини часу*: Коли в людини є народ, тоді вона уже людина (*Л. Костенко*). Коли чоловік пише для себе, виливає своє горе й радощі, то йому легше стає (*М. Коцюбинський*);

б) *обставини причини*: Не злякає страшний Божий суд, якщо не злякав людський (*О. Довженко*). Як не буде птахів, то і людське серце стане черствим (*М. Стельмах*);

в) *обставини мети*: Якщо Україна хоче стати могутньою європейською країною, вона мусить перейняти кращі демократичні традиції гетьманської держави (*З газети*);

г) *обставини допустовості*: У відкритім бою, якщо й пора нено, то тебе врятують товариші (*О. Гончар*);

г) *обставини міри й ступеня* (приєднуються парними сполучниками чим... тим, що... то): Чим вище піднімались бійці, тим заграва перед ними ширшала, розросталась (*О. Гончар*). Що ближче ми підходили до густих чагарів, то голосніше чувся тоскний звірячий плач (*І. Муратов*).

УРОК 29. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПОРІВНЯЛЬНИМИ ПІДРЯДНИМИ. СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ

1. Відношення порівняння – Як саме? Подібно до чого?

- Час минає (так) швидко, як вітер.
- Максим співає (так) гарно, наче справжній співак.
- Він виглядав (так), ніби отримав погану новину.
- Ганна відчуває себе (так), неначе має крила за спиною.

♦ Запам'ятайте порівняльні сполучники: *як, наче, неначе, мов, немов, мовби, ніби, нібито, що* та ін. (їм може відповідати вказівний прислівник *так* у головній частині).

1. З'єднайте дві частини речення.

1. Том боявся запізнитися, тому летів додому, неначе...	а) ... весь тиждень тяжко працював без відпочинку.
2. Марина танцювала, як...	б) ... стріла.
3. Він зрадив подарунку, мов...	в) ... справжня артистка.
4. Я почувуюся сьогодні так, ніби...	г) ... дитина.

* 2. Прочитайте народні прислів'я (А) та уривки з художніх творів (Б). Знайдіть і підкресліть сполучники, за допомогою яких висловлюється порівняння. Поясніть, як ви розумієте зміст прислів'їв.

А) 1. Крутиться, наче білка в колесі. 2. Тремтить, як миша перед котом. 3. Дивиться, як баран на нові ворота. 4. Час, мов вода, все йде вперед. 5. Учений без діла – ніби хмара без дощу. 6. Шануй учителя немов родителя. 7. Будьте, як удома, а поведіться, як в гостях. 8. Б'ється, як риба об лід. 9. Живе, неначе у Бога за дверима. 10. Людина без вітчизни, як соловей без пісні.

Б) 1. Сніг не скрипів під ногами, а вищав, наче об нього мечі точили... (Г. Тютюнник). 2. І намисто сипалось під ноги, ніби кров змерзала на льоту (І. Драч). 3. Лелека, мов старий грузин, по жовтім полі ходить босо (М. Вінграновський).

* **3.** Зверніть увагу на найбільш уживані образні порівняння. Які з них мають паралелі у вашій рідній мові?

1. Бережи, як ока в лобі. 2. Видно, як удень. 3. Далеко, як небо від землі. 4. Загубилась, як голка в сіні. 5. Німий, як риба. 6. Полохливий, як заєць. 7. Упертий, як осел. 8. Хитрий, як лис. 9. Чистий, як сльоза. 10. Ясний, як сонечко. 11. Почувається, як риба у воді. 12. Іде як по маслу. 13. Як кіт наплакав. 14. Як по нотах.

● **Порівняйте складносурядні речення:**

<i>Єднальні відношення</i>	<i>Розділові відношення</i>
<i>і/ї/та, та й, та́кож, і ... і, ні ... ні, ані́ ... ані́, не тільки ... а й, як ... так і</i>	<i>або́, чи, або́ ... або́, чи ... чи, то ... то, чи то ... чи то, не то ... не то, хоч ... хоч.</i>
На заняттях ми не тільки вивчаємо граматику, а й вчимося читати.	То Антон запрошує нас до себе у гості, то ми всі разом вирушаємо на прогулянку.
Канікули скінчилися, і треба було знову ставати до навчання.	Або батьки приїдуть до нас у відпустку, або ми відвідаємо родину на канікулах.
Перелік одночасних або послідовних дій.	Події чергуються або виключають одна одну.

* **4.** Прочитайте українські народні прислів'я (А) та уривки з художніх творів (Б). Визначте тип відношень у них.

А) 1. У сусіда ані коня не купуй, ані жінки не бери, бо будуть утікати. 2. Не хочеш страти, не сунься ні в куми, ні в свати. 3. Про померлих говорити або добре, або нічого. 4. Ні Богу свічка, ні чорту кочерга. 5. Подивись на вид та й не питай про здоров'я.

Б) 1. Весна пролетіла світом, і літо спішить услід (*Л. Талалай*). 2. Чи то настане ночка темна, чи то веселий день шумить (*Л. Глібов*). 3. Ні шелестне лист, ані ворухнеться травинка (*І. Багряний*). 4. Тут має бути або смерть моя, або я не витримаю! (*О. Кобилянська*).

5. Відреагуйте на інформацію, вживайте конструкцію *не тільки ... , а й (і) ...*.

Зразок: *Том був у Києві. Антон + Полтава.*

Том був у Києві. А Антон був не тільки у Києві, а й у Полтаві.

1. Лінда говорить англійською. Ганна + німецькою.
2. Марійка добре танцює. Олена + співає.
3. Дарина ненавидить готувати. Борис + купувати продукти.
4. Ліда – справжня красуня. Наталка + розумниця.
5. Андрій добре перекладає. Максим + пише статті.

УРОК 30. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

З ПІДРЯДНИМИ ДОПУСТОВИМИ

Допустові відношення – *Незважаючи на що?*

- Марійка продовжувала працювати, незважаючи на те, що вже було дуже пізно.
- Хоча він стомився, все ж вирішив закінчити роботу сьогодні.
- На дворі було тепло, дарма що цілу ніч ішов дощ.
- Скільки б він не подорожував, а на батьківщину завжди повертався із задоволенням.

• Порівняйте:

<u>Якщо</u> молодший син ріс ледачим і <u>неслухняним</u> , то старший син був дуже чемним і працьовитим.	<u>Якщо</u> він прийде сьогодні, то ми разом підемо до клубу.
<i>Незважаючи на що?</i>	<i>За якої умови?</i>

◆ Запам'ятайте:

<i>допустові сполучники</i>
<i>хоч/хоча́, хай/нехай, незважа́ючи на те що, дарма́ що, скільки (б) (не), якщо́..., то.</i>

■ Зверніть увагу на інверсію:

Вранці Ганна почувалася краще, хоча вона не спала півночі.	Хоча Ганна не спала півночі, вранці вона почувалася краще.
Незважаючи на те, що йшов дощ, було дуже тепло.	Було дуже тепло, незважаючи на те, що йшов дощ.
Скільки б він не подорожував, а додому завжди повертався із задоволенням.	Він завжди повертався додому із задоволенням, скільки б не подорожував.

1. З'єднайте дві частини речення за допомогою сполучників хоч/хоча.

1. Ми знайшли компромісне рішення.	а) У них було мало часу.
2. Вона все ж таки забула адресу.	б) Дуже ретельно до нього готувалася.
3. Вони все ж встигли оформити документи.	в) Спочатку довго не погоджувалися.
4. Батьки дозволили йому поїхати в Україну.	г) Я погано пам'ятаю сюжет та ім'я головного героя.
5. Марина не склала іспит.	д) Я повторив її три рази.
6. Андрій все ж таки пішов.	е) Рано ліг спати.
7. Я заснув пізно.	є) Не хотів.
8. Я нещодавно читав цей роман.	ж) Це було важко.

2. Закінчіть речення.

- А) 1. Влітку Оксана збирається поїхати додому, незважаючи на те, що ...
 ... 2. Хоча Том приїхав зовсім недавно, ... 3. Ніна не збирається кидати навчання, хоч ... 4. Максим не збирається одружуватися, дарма що ...
 5. Наталка збирається купити авто, незважаючи на те, що ... 6. Олена не запам'ятала номер телефона Андрія, дарма що ... 7. Надійці було приємно, що Сашко зателефонував, хоча ... 8. Юрко не любить читати газети, хоча ...

Б) 9. Жаку подобається жити в Україні, незважаючи на те, що ... ..
 10. Хоча ніхто не казав мені про це, ... 12. Дарма що Ганна повторювала граматику весь день, ... 13. Скільки я не намагався побачити Олену серед студентів, ... 14. Якщо Наталка виросла слухняною і розумною дівчиною, то її сестра ... .. 15. Незважаючи на те, що я вже бачив цей фільм, ... 16. Цей лікар чудово робить складні операції, дарма що ... ..

● **Порівняйте:**

<i>Допустові відношення</i> (Незважаючи на що?)	
<i>у складному реченні</i>	<i>у простому реченні</i>
Жаку подобається жити в Україні, <i>незважаючи на те, що тут дуже холодна погода.</i>	Жаку подобається жити в Україні, <i>незважаючи на холодну погоду.</i>
<i>Незважаючи на те, що ...</i>	<i>незважаючи на + Зн.в.</i>

3. Закінчіть речення, доберіть потрібні слова і поставте їх у правильну форму.

1. У мене завжди чудовий настрій, незважаючи на ... . 2. Мені подобається жити в гуртожитку, незважаючи на ... . 3. Марійка виглядає чудово, незважаючи на ... . 4. Сашко завжди бігає у парку, незважаючи на ... . 5. Незважаючи на ... , він одужував дуже довго. 6. Іванко чудово грає на скрипці, незважаючи на ... . 7. Незважаючи на ... , Оксана прийшла на заняття. 8. Він не втратив оптимізму, незважаючи на ... . 9. Я з усіма знаходжу спільну мову, незважаючи на ... . 10. Студент відмінно говорить англійською мовою, незважаючи на ... . 11. Ми з друзями гуляли у парку, незважаючи на ... .

Слова для довідок: *стома, зусилля лікарів, погана погода, турбота батьків, проблеми й труднощі, сильна застуда, поразка, слабке здоров'я, постійний галас, юний вік, важкий характер.*

УРОК 31. СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ

Відношення протиставлення у складносурядних реченнях

- Зранку йшов дощ, **а** зараз небо чисте й блакитне.
- Діти ще хочуть гратися, **однак** вже час лягати спати.
- Робота була важка, **але** ми швидко виконали її.
- Сонце світить, **та** не гріє.

◆ Запам'ятайте:

протиставні сполучники
<i>а, алé/та, затé, протé, однак/одна́че, так</i>

● Порівняйте:

Допустові відношення	Відношення протиставлення
Марійка продовжувала працювати, незважаючи на те, що вже було дуже пізно.	Було дуже пізно, але Марійка продовжувала працювати.
Хоча він стомився, все ж вирішив закінчити роботу сьогодні.	Він стомився, та все ж вирішив закінчити роботу сьогодні.
На дворі було тепло, дарма що цілу ніч ішов дощ.	Цілу ніч ішов дощ, однак на дворі було тепло.
Скільки б він не подорожував, а додому завжди повертався із задоволенням.	Він багато подорожував, проте додому завжди повертався із задоволенням.
Якщо молодший син ріс неслухняним і ледачим, то старший син був дуже чемним і працьовитим.	Молодший син ріс неслухняним і ледачим, зате старший син був дуже чемним і працьовитим.

1. Закінчіть речення. Змініть їх, вживайте сполучники *хоч/хоча, хай/нехай, незважаючи на те що, дарма що, скільки (б) (не), якщо..., то*.

Зразок: *Іде сніг, однак ... ..*

– *Іде сніг, однак я все одно піду в парк.*

– *Незважаючи на те, що йде сніг, я все одно піду в парк.*

1. Українська мова важка, але ... .. 2. Це авто дуже дороге, проте ... .. 3. Цей контракт не дуже вигідний, однак ... .. 4. Я погано почуваюся, але ... .. 5. У Сергійка немає ані голосу, ані слуху, зате ... .. 6. У Наталки важкий характер, проте ... .. 7. Мені дуже хотілося розповісти новину подрузі, але ... .. 8. У цій проблемі дуже важко розібратися, однак ... .. 9. Спортсмен стомився, зате ... .. 10. Я дуже люблю свіжі фрукти, але ... .. 11. Мама любить квіти, однак ... .. 12. Мої старші брати займаються спортом, проте ... ..

2. З'єднайте два речення в одне за допомогою допустових або протиставних сполучників.

Зразок: Я все одно піду гуляти. – Незважаючи на

іде дощ, однак ... ..

– Іде дощ, однак незважаючи на те, що йде дощ, я все одно піду гуляти.

1. Я вже читав цей роман. Я із задоволенням прочитаю його ще раз. 2. У неї чарівний голос. Вона соромиться співати на людях. 3. Учора був важливий матч. Я не зміг дістати квиток. 4. Моя сестра ще маленька. Вона вже вміє читати. 5. Майже усі слова в тексті були знайомі. Я не зміг перекласти його. 6. Пішов дощ. Ми продовжували грати у футбол. 7. Марина наполегливо тренувалася. Її не взяли до збірної команди. 8. Він займається спортом. Він часто хворіє на застуду. 9. Тіна стала чемпіонкою світу. Вона залишилася дуже простою і сердечною людиною. 10. Команда перемогла у матчі. Усі спортсмени були дуже стомлені. 11. Антон з дитинства мріє стати плавцем. У їхньому селі немає басейну. 12. Усі говорили, що в Олени хист до гімнастики. Вона так і не стала чемпіонкою. 13. Спортсмену було важко. Він продовжував тренування. 14. Матч закінчився у нічию. В усіх був піднесений настрій. 15. Актори зіграли прекрасно у виставі. Навколо лунали гучні оплески. 16. Сестра їсть багато фруктів. Вона часто хворіє 17. Балерина багато танцювала. Вона так і не стала відомою.

* **3.** Прочитайте жарти. Знайдіть у них сполучники і сполучні слова та визначте їхній тип.

1)

- Батьку, я хочу зробити тобі сюрприз на день народження – подарувати гарну люльку.
- Дякую, але я не хочу, щоб ти робив мені подарунків. Я хочу, щоб ти краще вчився.
- Шкода, але я вже купив люльку.

2)

- Що тобі купити на день народження, Петрику?
- Компакт-диск із сучасною музикою.
- Але ж я не знаю, з якою?
- А ти попроси, щоб тобі дали послухати. Ту, що тобі найбільше не сподобається, купи для мене.

3)

Дівчинка запитує у подруги:

- Ти чому вчора не була у школі?
- Я прийшла, але в школі вже нікого не було...

* **4.** Прочитайте народні прислів'я (А) та уривки з художніх творів (Б). Знайдіть у них сполучники, визначте їхній тип.

А) 1. Сова хоч би літала під небеса, та соколом не буде. 2. Бережи одержу знова, а здоров'я змолоду. 3. У гостях добре, проте вдома краще. 4. Хоч кілка на голові теши, а він своє. 5. У гостях добре їсти й пити, а вдома спати. 6. Скільки не літай, а доведеться на землю падати. 7. Очі бояться, проте руки роблять. 8. Гостя по одержі стрічають, а по розуму проводжають. 9. Був квас, та не було вас.

Б) 1. У великій світлиці, незважаючи на те, що був сонячний день, стояли сутінки (*В. Малюк*). 2. А мати хоче научати, так соловейко не дає (*Т. Шевченко*). 3. Хоча ніхто не снідав, їсти не хотілося (*В. Малюк*). 4. Микола замовк, а дума його не замовкла (*І. Нечуй-Левицький*). 5. Ніхто до тебе не озветься, хочби покликкала кого (*Л. Костенко*). 6. На другий день Степану стало далеко краще, дарма що півночі він і не спав (*М. Старицький*).

В) Визначте типи складних речень.

Завдання для самостійної роботи

1. Поставте слова в дужках у правильну форму. Якщо треба, використайте потрібні прийменники.

Розповідає Том

(Минулий тиждень) я їздив до Одеси. Це була дуже вдала поїздка для ... (робота), але, на жаль, я нічого не бачив у ... (це красиве місто), крім ... (різні офіси, готелі й ресторани). Я не бачив нікого, крім ... (наші одеські партнери). Але це не біда. Найважливіше, що я зустрівся ... (наші одеські партнери), аби обговорити ... (вони) кілька ... (важливі питання). Я зрозумів, що наші партнери дуже добре розуміються ... (економічні та юридичні питання). Я дізнався від ... (вони) багато ... (цікава інформація). Вони запропонували ... (керівники нашої компанії) кілька ... (цікаві пропозиції). Мені подобаються ... (ініціативні люди), які не бояться ... (труднощі) і завжди готові шукати ... (оптимальні рішення). Я запросив ... (вони) приїхати ... (Київ), щоб обговорити деталі ... (наша майбутня співпраця). Я думаю, що вони можуть зупинитися не ... (готель), а ... (я) вдома, тому що ... (я) велика квартира.

2. А) Прочитайте, що розповідає Рене. Виберіть дієслово потрібного виду і поставте його у правильну форму.

Розповідає Рене

Я намагаюсь заздалегідь ... (планувати/запланувати) свої справи і ... (встигати/встигнути) ... (робити/зробити) усе. Щодня я ... (приймати/прийняти) швидкі рішення. Якщо я щось не встигаю, то я дуже ... (засмучуватися/засмутитися). Насправді я ненавиджу плани, але я – бізнесмен. Час для мене – це гроші, тому я повинен постійно ... (берегти/зберегти) час, аби ... (встигати/встигнути) ... (робити/зробити) максимум. А якщо я ... (міняти/змінити) плани, я можу ... (втрачати/втратити) гроші. А якщо я ... (втрачати/втратити) гроші, то я поганий бізнесмен.

Б) Скажіть, яких людей ви поважаєте. З якими людьми ви ніколи не будете мати справ? З ким ви обговорюєте складні проблеми?

3. Поставте дієслово з правого стовпчика у правильну форму.

1. Ахмед хоче ... в Америці. Батько Ахмеда хоче, щоб Ахмед ... в Америці.	у(в)читися
2. Марина хоче ... роботу. Чоловік Марини хоче, щоб вона ... роботу.	кинути
3. Ганна хоче ... в університеті. Мати Ганни хоче, щоб її дочка ... в університеті.	працювати
4. Мої батьки хочуть, щоб я ... у готелі. А я хочу ... у друзів.	зупинитися
5. Олена хоче часто ... з друзями, а її наречений не хоче, аби вона часто з ними	зустрічатися
6. Тетяна хотіла ... правду, а її чоловік не хотів, аби вона ... правду.	дізнатися
7. Максим хотів ... Ірині, а вона не хотіла, щоб Максим їй	допомогти

4. Складіть речення за зразком.

Зразок: Том – Оксана – хотіти – більше/менше – працювати.

– Том хоче більше працювати. А Оксана хоче, щоб Том менше працював.

1. Максим – Олена – хотіти – більше/менше – грати у футбол. 2. Андрій – Ніна – хотіти – ліпше – говорити італійською/говорити англійською. 3. Я – батьки – хотіти – непогано/відмінно – закінчити університет. 4. Антон – Марина – знайти роботу в Італії/знайти роботу в Україні.

5. Задайте уточнююче питання.

Зразок: Максим, нарешті, знайшов роботу.

– Яку роботу він знайшов?

1. Ми з Оленою ідемо сьогодні на матч. 2. Марина сьогодні випадково зустрілась із своїм першим тренером. 3. Андрій запросив фоторепортера.

4. Ганна написала листа бабусі. 5. Ольга виграла змагання. 6. Микола привітав подругу із перемогою у чемпіонаті. 7. Жак купив м'яч. 8. Сьогодні я зустрів свого колишнього викладача. 9. Я хочу розповісти тобі про свою подорож. 10. Ти не бачив мого підручника? 11. Він допоміг друзям? 12. Олеся пішла до своїх приятелів.

6. Задайте уточнююче питання і дайте на нього відповідь.

Зразок: Ви принесли книгу? (ми говорили вчора)

Яку?

Про яку ми вчора говорили.

1. Ви зустрічались <u>із приятелем</u> ?	(він приїхав учора)
2. Ви отримали <u>листа</u> ?	(ви чекали на нього)
3. Ви вивчили <u>граматику</u> ?	(викладач пояснював учора)
4. Ти подзвонив <u>студенту</u> ?	(він уже склав іспит)
5. Ти не забув <u>про знімки</u> ?	(ти зробив їх на матчі)
6. Ви ходили <u>на змагання</u> ?	(я говорив вам про них)
7. Ви закінчили <u>статтю</u> ?	(ви збирали матеріал для неї)

7. Дайте уточнюючу відповідь на питання, вживайте інформацію з правого стовпчика.

Зразок: Яку газету ви читаєте?

(я купив сьогодні вранці)

Яку газету ви читаєте?

– Яку я купив сьогодні вранці.

1. Який телефон ви забули?	(ви дали мені вчора)
2. У якому готелі ви зупинились?	(ми зазвичай зупиняємося там)
3. Яку книжку ви шукаєте?	(я забув її вчора ввечері)
4. З яким юнаком ви познайомилися?	(він переміг у змаганні)
5. Який диск ви купили?	(я давно мріяв придбати)

8. За допомогою прийменників *у, в, на, за, для, крім, від, до, з, про* утворіть словосполучення. Слідкуйте за відмінковою формою. Складіть 5–7 речень з будь-якими з цих словосполучень.

Економити + їжа	купити квіти + дівчина
зупинятися + родичі	витрачати час + домашнє завдання
вірити + Бог	отримати інформацію + секретар
любити все + сир	здогадуватися + результати
розумітися + бокс	повертатися + академія
спілкуватися + друзі	привітати + перемога
звернутися + лікар	взяти інтерв'ю + чемпіон

9. Виберіть слова, які, на вашу думку, підходять за змістом, поставте їх у правильну форму. Якщо треба, додайте прийменник.

1. Я можу взяти гроші ... . Я ніколи не візьму грошей ... . (*близькі друзі, колеги, батьки, сусіди, мій тренер, мій викладач, малознайомі люди, співробітники*).

2. Якщо я у скруті, я можу порадитися ... . Якщо я у скруті, я ніколи не буду радитися ... . (*близькі друзі, колеги, батьки, сусіди, малознайомі люди, лікарі, старі люди, бабуся, мій викладач, мій тренер*).

3. З друзями я можу обговорювати ... . Я ніколи не буду обговорювати з друзями ... . (*особисті справи, проблеми на роботі, інші люди, чужі секрети, дівчата*).

4. Я можу показати свої особисті фотографії ... . Я ніколи не покажу свої особисті фотографії ... . (*знайомі, друзі, батьки, викладач, тренер, декан, професійний фотограф*).

5. Я можу витратити багато грошей ... . Я ніколи не витрачу багато грошей ... . (*друзі, машина, діти, продукти, одяг, взуття, розваги, дівчата, бідні люди*).

6. Я можу критикувати друзів ... . Я ніколи не буду критикувати друзів ... (*помилки, поразка, погана робота, запізнення, плітки, зрада, легковажність*).

7. Я можу легко прожити ... . Я не можу прожити ... (*друзі, сусіди, батьки; робота, телевізор, комп'ютер, мобільний телефон, кава, пиво, сигарети*).

10. Складіть речення з цих слів. Якщо треба, додайте прийменники.

А)	чекати		офіс
	обговорювати		плани роботи
	попередити		можливі великі витрати
Том	показати	українські	проект домовленості
	сперечатися	партнери	оптимальні терміни
	домовитися		майбутні ціни
	навчити		розумітися – міжнародне право
Б)	показати		нові фотографії
	попередити		термінова зустріч
	запропонувати		смачні цукерки
Жак	зустрічатися	свої друзі	різні місця Харкова
	розповісти		літні екзамени
	запросити		музичний театр
	дати		корисна порада

МОДУЛЬ 16

УРОК 32. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ СПОСОБУ ДІЇ ТА З ПІДРЯДНИМИ СТУПЕНЯ

1. Відношення способу дії – Як? Яким способом?

- Він співає так, як ніхто не може у їхньому хорі.
- Ми вибрали місця у залі так, щоб було якнайкраще видно сцену.
- Він зробив (так), як ми його просили.

♦ **Запам'ятайте:** підрядні способу дії поєднуються з головною частиною за допомогою сполучника *як*, а також сполучників *що*, *щоб*, *абі*, які мають у головній частині співвідносний прислівник *так*.

1. З'єднайте дві частини речення.

1. Професор пояснив нову тему так, ...	а) ... що було чути найменший шерхіт.
2. Викладач написав назву твору так, ...	б) ... як я найбільш люблю – з паприкою.
3. Мати приготувала піцу так, ...	в) ... аби видно було навіть з останньої парти.
4. Яна одягнулася сьогодні так, ...	г) ... щоб усім студентам було зрозуміло.
5. Під час письмового іспиту у класі було так тихо, ...	д) ... аби справити враження на усіх хлопців, а особливо на Іванка.

2. Відношення з підрядними ступеня

Якою мірою? Скільки? Наскільки?

- Чим вище здіймався літак, **тим** меншим здавалось озеро.
- Що вище здіймався літак, **то** меншим здавалось озеро.
- Літак здійнявся **так** високо, що не стало видно землі.

♦ **Запам'ятайте:** підрядні ступеня поєднуються з головною частиною сполучниками *що, щоб, аж, чим... тим* та сполучними словами *скільки, наскільки*, які мають у головній частині співвідносні прислівники *так, то, стільки, настільки* і від яких вони залежать.

2. З'єднайте дві частини речення.

1. Що більше Тарас читав параграф, ...	а) ... то більше ти встигнеш зробити.
2. Що раніше ти встанеш, ...	б) ... на скільки тобі це буде потрібно.
3. Поїзд їхав так швидко, ...	в) ... що завжди ходжу на заняття пішки.
4. Чим ближче час іспитів, ...	г) ... то краще він розумів складну теорему.
5. Я живу так близько до академії, ...	д) ... тим більше Ганна хвилюється.
6. У Василя поганий зір, ...	е) ... що я не встиг прочитати назву станції.
7. Я позичу тобі грошей на стільки часу, ...	є) ... що він майже нічого не бачить без окулярів.

3. Закінчіть речення.

1. Що довше ми живемо в Україні, то ... .. 2. Тетяна завжди складає речі так, щоб ... .. 3. Корабель плыв так далеко, що ... .. 4. Чим краще ти слухатимеш викладача, тим ... .. 5. Бабуся поклала окуляри так, аби ... .. 6. Сашко хворів так довго, що ... .. 7. Ми поспішали сьогодні так, аби ... .. 8. Том закінчив навчальний рік так, як ... .. 9. Батько працює завжди так, що ... .. 10. Що більше ми знаємо один одного, то ... .. 11. Будь ласка, напишіть ваше ім'я і адресу так, щоб ... .. 12. Сашко і Наталка настільки добре знайомі, що ... ..

* 4. Прочитайте народні прислів'я (А) та уривки з художніх творів (Б). Спробуйте задати до них питання та визначити тип складного речення.

А) 1. Як проживеш, так і прослиवेश. 2. Не буде так, як думається, а буде так, як станеться. 3. Приятельство що старше, то сильніше. 4. Де дружніші, там і сильніші. 5. Світло чим вище стоїть, тим далі його видно.

Б) 1. Малі дерева схожі на дорослих, як діти на своїх батьків (*М. Сингаєвський*). 2. Маю я багатства стільки, що його й на тебе стане! (*Леся Українка*). 3. Співала так, як лиш вона уміла (*Л. Костенко*). 4. Хлопець говорив так, щоб усі чули (*І. Франко*).

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте керування дієслів.

Я написав батькам про роботу.

Я займаюсь математикою з викладачем.

Я зустрівся з друзями в ресторані.

Я нагадав друзям про зустріч.

Я отримую листи від друзів.

Я написав листи друзям та батькам.

Він витрачає гроші на дівчат.

Ми запросили друзів на дискотеку.

Ганна взяла гроші у батьків.

кому? про що?

Бабуся розказала дітям казку.

Він вирішив залишитися у друзів вдома.

Ми запитали студентів про екзамени.

2. Проаналізуйте ситуацію і сформулюйте уточнююче питання.

Зразок: Він витрачає надто багато грошей. – А на що він витрачає гроші?

1. Вона завжди перша дізнається новини. 2. Шеф часто критикує цього співробітника. 3. Я бачила, що вони домовились. 4. Хлопці привітали Тетяну. 5. Максим подарував чудові квіти. 6. Сашко вчора пізно повернувся. 7. Було вже дуже пізно, метро не працювало, тому Сашко вирішив залишитися. 8. Олена стала лікарем, але у неї була інша мрія. 9. Вони розмовляли майже дві години. 10. Дмитро отримав нагороду від Президента.

3. Доберіть потрібне дієслово.

1. Викладач довго ... студентам граматику. 2. Іванко випадково ... про цей неприємний випадок від знайомого. 3. Іван Іванович ... кредит у банку. 4. Марійка ... бабусю із днем народження. 5. Шеф ... Максима за погані результати. 6. Жак ... подругу в метро півгодини. 7. Ганна ... з досвідченим викладачем про приватні уроки. 8. Тетяна ... колег до себе. 9. Юрку довелось ... у батьків трохи грошей. 10. Василь ... мене грати в теніс. 11. Батько ... Сашка займатися. 12. Дарина знову ... на заняття.

Слова для довідок: *чека́ти, навчи́ти, запізни́тися, приму́шувати, запроси́ти, домо́витися, посварі́ти, взя́ти, пояснювати, дізна́тися, привіта́ти, оголоси́ти, захворі́ти, познайо́митися, пози́чити.*

4. Слова з правого стовпчика поставте у правильну форму.

Катерина дуже боїться

викладачі, стоматологи, лікарі,
собаки, темрява.

Максим чудово розуміється

машини, комп'ютери, рок-музика.

Іван Іванович не примушує працювати

співробітники, партнери, діти.

Олена не любить думати	проблеми, хвороби, гроші.
Андрій не вірить	жінки, журналісти, політики.
Марина не може пояснити все	пацієнти, колеги.
Я ненавиджу займатися	справи, переклади.
Ніна навчила танцювати танго	дівчата, хлопці, Максим.
Дарина не любить розмовляти	клієнти, чоловіки, шеф.
Галина чекає	друзі, батько, секретарка.
Том не любить фотографувати	люди, міста.
Мені треба взяти	книжки, диск, програма.

5. Уточніть інформацію з попереднього завдання. Слова з правого стовпчика поставте у правильну форму.

Яких викладачів боїться Катерина?	суворі
На яких машинах розуміється Максим?	спортивні
Яких дітей не примушує працювати Іван Іванович?	маленькі
Про які проблеми Олена не любить думати?	серйозні
Яким жінкам не вірить Андрій?	красиві
Яким колегам Марина не може пояснити все?	досвідчені
Якими справами ти ненавидиш займатися?	домашні
Яких дівчат Ніна навчила танцювати танго?	ці
З якими чоловіками Дарина не любить розмовляти?	самозахоплені
Яких друзів чекає Галина?	німецькі
Яких людей Том не любить фотографувати?	молоді
Які програми тобі треба взяти?	комп'ютерні

6. Нічого не заважає вам робити те, що ви хочете, любите чи плануєте. Відреагуйте певним чином.

Зразок: На вулиці холодно.

– Але я все одно піду гуляти.

1. Математика дуже складна. 2. Цей ноутбук дуже дорогий. 3. Ці меблі не дуже зручні. 4. Я погано почувався. 5. У мене немає хисту до музики. 6. У нього дуже слабке здоров'я. 7. Це дуже складний переклад.

7. Завершіть речення залежно від ситуації.

1. Вибачте, я сказав неправильно. Я просто ... . 2. Я не можу зараз розмовляти по телефону. ... через годину. 3. Повторіть, будь ласка, ваше ім'я. Я не ... . 4. Коли вона приїхала, я був такий щасливий! Я так ... ! 5. Я не бачила батьків майже рік. Я так ... ! 6. Завтра мені треба рано прокинутися, але мій годинник не працює. ... мене, будь ласка. 7. Я хочу запросити наших друзів і ... вечірку.

Слова для довідок: *зрадіти, влаштувати, сумувати, передзвонити, запам'ятати, помилитися, розбудити, скучити.*

8. Поставте дієслова НВ або ДВ у правильну форму.

Розповідає Юрко

Учора Жак ... (просити/попросити) мене ... (перевіряти/перевірити) його резюме. Я довго не ... (погоджуватися/погодитися), тому що зараз страшенно зайнятий. Але Жак мені завжди ... (допомагати/допомогти), тому я не ... (могти/змогти) ... (відмовляти/відмовити) йому. Спочатку я швидко ... (перевіряти/перевірити) резюме, але не ... (знаходити/знайти) помилок. Все було правильно. Я ... (читати/прочитати) його кілька разів і раптом ... (помічати/помітити) одну помилку. Жак ... (писати/написати) «резюме». Я ... (посміхатися/ посміхнутися). Таку помилку ... (могти/змогти) ... (робити/зробити) тільки мій друг Жак.

9. Дайте негативну відповідь.

Зразок: – *Підемо разом у кіно!*

– *На жаль, у мене немає часу.*

1. Тато, мені потрібен новий комп'ютер. 2. Ви абсолютно впевнені, що вони приїдуть сьогодні? 3. Скажіть, будь ласка, котра зараз година? 4. Ви не знаєте, як його справи у Вашингтоні? 5. Як можна вирішити цю проблему? 6. У мене жахливий головний біль. 7. Я хочу піти на цю виставу. 8. Давай пообідаємо у цій кав'ярні. 9. Ти підеш сьогодні в академію? 10. Давай влаштуємо сьогодні вечірку для друзів! 11. Ти підеш із нами на тренування? 12. Він викладає фізику?

Слова для довідок: *ідеї, терпіння, заняття, годинник, хист, гроші, ліки, квитки, уявлення, новіни, час, сумніви, здоров'я, кондиціонер, освіта, бажання.*

УРОК 33. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКУ

Причинно-наслідкові відношення –

Чому? З якої причини? Через що? Завдяки чому?

- Мені дуже подобається Андрій, бо він не тільки привабливий, але й дуже розумний хлопець.
- Оскільки ви запізнилися, вам доведеться виконати цю роботу самостійно.
- Я все встиг зробити, завдяки тому що прийшов завчасно.

◆ **Запам'ятайте:** причинні підрядні виражають причину дії чи явища, про які йдеться в головній частині. Вони поєднуються з головною частиною за допомогою сполучників *тому що, бо, оскільки, адже, через те що, завдяки тому що, унаслідок того що* та ін.

1. Складні речення з наслідковими підрядними

- Максим запізнився на поїзд, тому йому довелося повернутися додому.
- Погода була тепла та сонячна, так що ми вирішили піти на річку.
- Він не отримав стипендії вчасно, ось чому зараз у нього немає грошей.

◆ **Запам'ятайте:** підрядні наслідкові виражають наслідок дії, який логічно витікає зі змісту головної частини. Завжди стоять після головної частини і приєднуються до неї за допомогою сполучників та сполучних слів *так що, через це, тому, ось чому, завдяки чому.* Наприклад:

1. А вгорі до паркана ще й було прибито дощаний дашок з нахилом всередину, так що в цілому ця споруда нагадувала ярмаркову циркову халабуду (І. Багряний).

2. Сліпий страх зазірав Ядвізі у вічі і гнав її все вперед та вперед, так що нарешті вона вже без пам'яті бігла до дубових закутих дверей (В. Гжицький).

1. Закінчіть речення.

1. Учора ми не були на лекції, оскільки ... .. 2. Через те, що рейс відмінили, ... 3. Синоптики прогнозують сильний снігопад, ось чому ... .. 4. Унаслідок того, що цілий тиждень ішли дощі, ... 5. Цілий місяць ішли дощі та зливи, через це ... .. 6. Завдяки тому, що Максим отримав диплом з відзнакою, ... 7. Оксана завжди була найкращою студенткою на факультеті, так що ... .. 8. Діти вирости неслухняними, адже ... .. 9. Марійка загубила свій читацький квиток, і через це ... .. 10. Максим пізно ліг спати, і через це ... .. 11. Тетяна чудово розмовляє французькою, оскільки ... .. 12. Сашко не склав іспит, через те що ... .. 13. Операцію перенесли на завтра, тому що ... .. 14. Юрко довго готувався до цього виступу, ось чому ... .. 15. Ганна сьогодні дуже щаслива, завдяки тому що ... .. 16. У мене не було із собою грошей, тому ... .. 17. Я майже закінчив читати детектив, так що ... .. 18. Я не хочу їсти, бо ... .. 19. У цьому університеті викладають найкращі фахівці, завдяки чому ... ..

2. Причинні відношення

● Порівняйте:

Причинні відношення (Чому? З якої причини? Через що? Завдяки чому?)	
<i>у складному реченні</i>	<i>у простому реченні</i>
Він не прийшов, <u>тому що захворів</u> .	Він не прийшов <u>через хворобу</u> .
Ми перемогли, <u>оскільки наполегливо тренувалися</u> .	Ми перемогли <u>завдяки наполегливості</u> .
Мати посивіла <u>через те, що пережила багато горя</u> .	Мати посивіла <u>від горя (= з горя)</u> .
<i>тому що, бо, оскільки, адже, через те що, завдяки тому що та ін.</i>	<i>через + Зн.в. завдяки + Д.в. від / унаслідок / з + Р.в.</i>

2. Закінчіть речення, доберіть потрібні слова і поставте їх у правильну форму.

1. Усі рейси відклали через ... . 2. У мене сьогодні чудовий настрій завдяки ... . 3. Мені не подобається жити в новому гуртожитку через ... . 4. Ніна сьогодні погано виглядає унаслідок ... . 5. Дідусь помер від ... . 6. Завдяки ... він одужував дуже швидко. 7. Через ... Оксана не прийшла на заняття. 8. Іванко чудово грає на скрипці завдяки ... . 9. Сашко сильно засмутився через ... . 10. Дитина плакала від ... . 11. З ... , що син повернувся з армії, батьки запросили усіх сусідів.

Слова для довідок: *сто́ма, зусі́лля ліка́рів, пога́на пого́да, урага́н, пріяте́ль, турбо́та батькі́в, невиліко́вна хворо́ба, ра́дощі, сі́льна засту́да, сі́льний бі́ль, пора́зка, сла́бке́ здоро́в'я, пості́йний га́лас, зді́бності та наполе́гливість.*

* 3. а) Прочитайте народні прислів'я. Підкресліть сполучники, якими поєднані частини речень. Визначте тип підрядного речення.

1. Ошпарився на молоці, то й на холодну воду студить. 2. Не копай іншому ями, бо сам в неї упадеш.

б) Поясніть своїми словами, як ви розумієте зміст цих прислів'їв.

* 4. а) Прочитайте уривки з художніх творів. Підкресліть сполучники, якими поєднані частини речень. Визначте тип підрядного речення.

1. Мабуть тому, що село коло річки близько, таке все свіже, зелене та ярке (Марко Вовчок). 2. Погода стояла тепла і сонячна, так що шибки на вікнах аж миготіли (Г. Тютюнник). 3. Може через те, що Христині найбільше у світі хотілося мати крила, вона й по землі не ходила, а наче літала (М. Стельмах). 4. Уночі Андрій довго не міг заснути, бо в хаті було видно од великих зірок на небі... (Г. Тютюнник). 5. Прилинь, сизий орле, бо я одинокий (Т. Шевченко). 6. Теплий туман стелився по полю і наливав балку по самі вінця, так що дерева потопали в ньому (М. Коцюбинський).

УРОК 34. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ З'ЯСУВАЛЬНИМИ

1. Відношення з підрядними з'ясувальними (пояснювальними) –

Що/хто (саме)?

- Кажуть, що він нещодавно повернувся із-за кордону.
- Час покаже, яка він людина.
- Декан пояснив, як буде проходити іспит.

◆ **Запам'ятайте:** у складних реченнях із з'ясувальними підрядними роз'яснюється або доповнюється зміст головної частини.

Найчастіше пояснюється дієслово головної частини, яке позначає процес мовлення, мислення, різні почуття тощо (*говоріти, розповідати, запітувати, думати, розуміти, знати, відчувати* та ін.).

Підрядні відповідають на відмінникові питання іменників і приєднуються за допомогою сполучників *що, щоб, наче, ніби, чи, як* та сполучних слів *хто, що, який, чий, котрій, як, де, куди, звідки, скільки, чому, коли*.

1. Закінчіть речення.

1. Ви не чули, куди ... .. ?
2. Я не розумію, що ... .. .
3. Ви не пам'ятаєте, як ... .. ?
4. Скажіть, звідки ... .. ?
5. Я не пригадую, де ... .. .
6. Ви знаєте, хто ... .. ?
7. Пригадайте, який ... .. ?
8. Ти пам'ятаєш, скільки ... .. ?
9. Я не зрозумів, чому ... .. .
10. Скажіть, будь ласка, коли ... .. ?
11. Я не знаю, чий ... .. .
12. Діти розповіли, як ... .. .

* 2. Прочитайте народні прислів'я (А) та уривки з художніх творів (Б). Підкресліть сполучники та сполучні слова, за допомогою яких поєднані до головної частини з'ясувальні підрядні.

- А) 1. Не говори, що знаєш, але знай, що говориш. 2. Вмій пожартувати, та знай, коли перестати. 3. Тисячу раз пожалієш, що сказав, а раз, що змовчав.

4. Добре, коли сам усе вмієш; але зле, коли все сам робиш. 5. Не бійся, коли не знаєш: страшно, коли знати не хочеться. 6. Що у брата в руках, бачу; що в нього на умі, не бачу. 7. Забули воли, як телятами були. 8. Бачили очі, що купували, їжте, хоч повилазьте. 9. Вечір покаже, який був день. 10. Питає лютий, чи ти добре взутий. 11. Батьків хліб не навчить, як треба жить.

Б) 1. Щасливий, хто сни має милі (*Леся Українка.*) 2. Питаєш ти, що бачу я в просторі (*Леся Українка.*) 3. Сам бог не хоче, щоб ми були разом (*У. Самчук.*) 4. Князь Всеволод наказав Гридневі, щоб випустили хлопця (*В. Малик.*)

2. Займенниково-співвідносні складнопідрядні речення –

Хто? Що? Як? Який?

- Мене завжди приваблювали **ті** (*хто?*), **хто про все має власну думку.**
- **Як** ти ставитимешся до своїх товаришів, **так і вони ставитимуться до тебе** (*як?*).
- Ми хочемо подякувати вам **за все** (*за що?*), **що ви для нас зробили.**

◆ Запам'ятайте:

- у таких реченнях підрядна частина пояснює співвідносний займенник головної частини (*той, такий, все, всякий, кожен* тощо)
- і приєднується до головної за допомогою сполучних слів *хто, що, який, чий, котрий*.
- таким чином, структурною основою подібних речень є попарне об'єднання займенників, один з яких входить до головної частини, а другий – до підрядної (*той... хто, такий... який, все... що, всі... хто, всякий... хто, кожен... хто* та ін.). Наприклад:

1. ХТО волю хоче вбить – **той** загине. (Нар. тв.)

2. **Все**, ЩО здобує кров'ю й потом, у нашій славі ожило (*А. Малишко*) – (вказівні) слова *той, все*, що виконують у головній частині роль підметів, надто загальні й потребують конкретизації, розкриття їхнього значення (*хто є той? що саме все?*), що й мовець здійснює за допомогою підрядної частини зі сполучним словом *хто*.

3. *Гора така*, ЩО з неї спускалися цілий день (О. Гончар) – у третьому реченні співвідносне слово *така* в ролі складеного іменного присудка конкретизує підрядна частина зі сполучником *що* (яка така?).

4. Про те, ЩОБ взяти перевал в лоб, не могло бути й мови (О. Гончар) – у головній частині четвертого речення вжито співвідносне слово *те* в ролі непрямого додатка (про що те?), семантику якого розкрито за допомогою підрядної частини зі сполучником *щоб*.

5. Повітря навкруг вигріто так, ЩО вже ніби пронизує наскрізь (В. Барка) – у п'ятому реченні співвідносне слово займенниковий прислівник *так*, що виконує в головній частині функцію обставинного поширювача способу дії, конкретизується, уточнюється підрядною частиною, приєднаною до головної за допомогою сполучника *що*.

■ Зверніть увагу:

Це <i>той</i> студент (<i>який?</i>), <i>що</i> виступав вчора на зборах.
Сьогодні ми зустріли <i>того</i> студента (<i>якого?</i>), <i>що</i> виступав вчора на зборах.
<i>Тому</i> студентові (<i>якому?</i>), <i>що</i> виступав вчора на зборах, 23 роки.
Ти знаєш <i>того</i> студента (<i>якого?</i>), <i>що</i> виступав вчора на зборах?
Ви знайомі з <i>тим</i> студентом (<i>з яким?</i>), <i>що</i> виступав вчора на зборах?
<i>На тому</i> студентові (<i>на якому?</i>), <i>що</i> виступав вчора на зборах, був одягнений синій светр.

3. Поставте займенники *той*, *та*, *те*, *ті* у правильну форму. Якщо треба, використайте прийменник.

Зразок: Я довго думав ... , що ви сказали.

– *Я довго думав про те, що ви сказали.*

1. Я приніс вам ... , що обіцяв. 2. Викладач пояснив ще раз ... , хто не зрозумів нову тему. 3. Іноді ти робиш не ... , що треба. 4. Приємно розмовляти ... , хто уважно слухає. 5. Тут немає ... , хто вам зараз потрібний.

6. У нас немає ..., що вам потрібно. 7. Я не знаю ... , про кого ви зараз говорите. 8. Важко сперечатися ... , хто не вміє прислуховуватися до інших. 9. Вам треба звернутися ... , хто може вам допомогти. 10. Викладач задоволений ... , як відповідають студенти. 11. Розкажіть мені ..., що ви бачили на екскурсії. 12. Зателефонуйте ... , хто не знає, що завтра не буде лекції. 13. Ми зрозуміли ... , що він сказав. 14. Перекладіть слова для ..., хто не був на уроці. 15. Мені сподобалося ... , що ми побачили на виставці.

4. З'єднайте дві частини речення.

1. Як ти підготувався до іспиту, ...	а) ... як ти хочеш, щоб вони ставилися до тебе.
2. Стався до людей так, ...	б) ... хто купив квитки.
3. Я вдячний батькам за все, ...	в) ... хто знаходився у кімнаті.
4. Гість привітався з кожним, ...	г) ... такий результат ти й отримаєш.
5. У театрі були усі, ...	д) ... що вона собі планувала.
6. Олена не встигла зробити все, ...	е) ... чого вони мене навчили.

5. З'єднайте дві частини речення.

1. Батькам сподобалося усе, ...	а) ... хто колись чув, як вона співає.
2. Коли ти познайомиш мене з тими дівчатами, ...	б) ... так і я ставитимусь до тебе.
3. Як ти ставишся до мене, ...	в) ... про що так багато чули від нашого викладача.
4. Я завжди буду пам'ятати те, ...	г) ... про якого ви зараз розповідаєте.
5. Її голос не може забути усякий, ...	д) ... що шукав вже три дні.
6. Нарешті ми побачили те, ...	е) ... що я привіз їм з подорожі.
7. Я не знаю того чоловіка, ...	є) ... з якими ти познайомився на вечірці?
8. Максим знайшов те, ...	ж) ... чого мене навчили викладачі.

6. Прочитайте народні прислів'я (А) та уривки з художніх творів (Б).
Здайте питання до підрядних частин.

А) 1. Яка корова, таке й теля. 2. Чим хата багата, тим і гостям рада. 3. Який майстер, така й робота. 4. Не відкладай на завтра того, що можна зробити сьогодні. 5. Хто рано підводиться, за тим і діло водиться. 6. Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже. 7. Вартість здоров'я знає лише той, хто його втратив. 8. Чого сам собі не зичиш, того і другому не жадай. 9. Розумний не той, хто багато говорить, а той, хто багато знає. 10. Не все те золото, що блищить. 11. Хто знання має, той мур ламає. 12. Той, хто вмie думати, не є самотнім. 13. Де любов у хаті, там люди багаті. 14. Чоловік у домі – голова, а жінка – шия; куди вона захоче повернути чоловіка, туди він і буде дивитися.

Б) 1. За все, що маю, дякую тобі (*М. Луків*). 2. Я цікаво приглядався до кожного, кого зустрічав (*Є. Гуцало*).

7. Прочитайте прислів'я. Запишіть ті з них, які є складнопідрядними реченнями з підрядними займенниково-означальними. Підкресліть граматичні основи.

1. Гарна та хата, що добрими людьми багата. 2. Коли друг просить, тоді завтра немає. 3. Той лиш друга матиме, хто сам другом буде. 4. Нещастя розкаже, що таке щастя. 5. Не витрачай, де можеш заощадити, не заощаджуй, де мусиш витратити. 6. Хто любить у борг брати, той не любить віддавати. 7. Книжку вибирай, як вибираєш друга. 8. Хто їсть усмак, той і працює неабияк. 9. Тільки тоді треба поспішати, коли бліх хапати. 10. Коли маєш собаку, сам не гавкай. 11. Не тоді плаща шити, коли починає дощити. 12. Не брудни джерела, з якого часом п'єш воду. 13. Не йди вбрід, коли не знаєш, яка вода. 14. Винному здається, що про нього тільки й мови. 15. Як не може вкусити, то хоч дряпне. 16. Хто за все береться, тому нічого не вдається. 17. Хто дереться швидко вгору, той раптово гепне долу. 18. Красу бачить той, хто дивиться з любов'ю. 19. Сім разів поверни язиком, перш ніж сказати.

УРОК 35. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ЧАСУ

Відношення з підрядними часу –

Коли? Відколи? Доки? Як довго? З яких пір? До яких пір?

З якого часу? До якого часу? Упродовж якого часу?

- Я повернуся додому (*коли?*), **коли** закінчиться семестр.
- Подзвони мені (*коли?*), **як** прийдеш додому.
- **Відколи** ми з Марком зустрілися, ми вже ніколи не розлучалися (*відколи?*).

♦ **Запам'ятайте:** у складному реченні підрядні частини часу виражають час або протяжність дії, про яку йдеться у головній частині.

- Підрядні приєднуються до головної частини сполучниками *як, як тільки, після того як;*

- та сполучними словами *коли́, відко́ли, по́ки, аж по́ки, до́ки, до тих пір по́ки, з тих пір як, перш ніж.*

1. З'єднайте дві частини речення.

1. Обов'язково зателефонуй мені, ...	а) ... аж поки не пролунав дзвоник.
2. Відколи Тарас закінчив університет, ...	б) ... переможець дав велику пресконференцію.
3. Студенти зосереджено писали тести, ...	в) ... він працює менеджером у банку.
4. Коли у театрі лунає останній дзвоник, ...	г) ... з того часу як ми з ним вперше зустрілися.
5. Хворий залишатиметься у реанімації, ...	д) ... глядачі повинні поспішити до зали.
6. Поки мати готувала обід і прибирала, ...	е) ... як тільки прийдеш додому.

7. Коли змагання нарешті закінчились, ...	є) ... Андрій швидко сховався до магазину.
8. Перш ніж виконувати вправу, ...	ж) ... до тих пір поки не прийде до тями.
9. Сашко дуже змінився, ...	з) ... уважно послухай пояснення викладача.

2. Закінчіть речення.

1. Коли потеплішає, ... 2. Як настала весна, ... 3. Після того як Марійка повернулася з Франції, ... 4. Наступного разу, коли ми зустрінемося, ... 5. Спортсмени цілий день тренувалися, аж поки ... . 6. Ви можете посидіти й почитати журнали, поки ... . 7. Перш ніж виписати рецепт, ... 8. Минуло майже 10 років, з тих пір як ... . 9. Пасажири повинні залишатися на своїх місцях, до тих пір поки ... . 10. Як тільки вона почула цю мелодію, ... 11. Коли почався концерт, ... 12. Відколи Том відкрив власний бізнес в Україні, ... 13. Добре подумай, перш ніж ... . 14. Ми зустріли Іванка, коли ... . 15. Директор не може призначити вас на цю посаду, доки ... . 16. Студенти не можуть поїхати на екскурсію до Карпат, доки ... . 17. Відколи іноземні студенти почали вивчати українську мову, ...

* 3. Прочитайте народні прислів'я (А) та уривки з художніх творів (Б). Підкресліть сполучники та сполучні слова, за допомогою яких поєднані до головної частини підрядні часу.

А) 1. Гни дерево, поки гнеться, учи дитину, поки слухається. 2. Коли сієш, не покидай поля; коли вчишся, не відходь від столу. 3. Доки не впріти, доти не вміти. 4. Не кажи «гоп», доки не перескочиш. 5. Про дорогу скажеш, кума, коли пройдеш по ній сама. 6. Бережи одяг, поки новий, а здоров'я, поки молодий. 7. Куй залізо, поки гаряче. 8. Доки грім не гримне, мужик не перехреститься. 9. Коса косить, поки на каміть не наскочить.

Б) 1. Цікавішого чогось у своєму житті Сірко ще не читав, відколи був письменний (*І. Багряний*). 2. Як яснее сонце закине свій промінь ясний до тебе в віконце, – озвись на привіт весняний (*Леся Українка*). 3. Не будеш ти лиха і голоду мати, поки ще на світі живе твоя мати (*Леся Українка*). 4. Згадай же про мене, як підеш по квіти у гай (*Леся Українка*). 5. Тоді лише пізнається цінність часу, коли він втрачений (*Г. Сковорода*).

● Порівняйте:

<i>Коли?</i>	<i>За якої умови?</i>
Він працюватиме в банку, <i>коли</i> закінчить університет.	Я не можу спати, <i>коли</i> (= <i>якщо</i>) горить світло.
<i>Коли?</i>	<i>Що?</i>
Батько обіцяв купити комп'ютер, <i>як</i> (= <i>коли</i>) мені виповниться 12 років.	Викладач пояснив, <i>як</i> виконувати цю вправу.

* 4. Прочитайте народні прислів'я. Підкресліть сполучники та сполучні слова, за допомогою яких підрядні поєднані з головною частиною. Визначте тип підрядних.

1. Не потрібен і клад, коли у чоловіка з жінкою лад. 2. Коли люб, гарний шлюб. 3. Не на користь книжку читати, коли вершки лише хапати. 4. Розумний мовчить, коли дурень бурчить. 5. Від очей мало користі, коли розум сліпий. 6. Довгий день до вечора, коли робити нічого. 8. Коли став робить, то байдики не бить. 9. Не pomoже ані мило, ані вода, коли така врода. 10. Коли Бог розуму не дав, так руками не розмірковуй. 11. Не шукай правди в інших, коли її в тебе немає. 12. Нащо нам музики, коли в нас довгі язика? 13. Коли тебе добрі люди шанують, шануйся й сам. 14. Як хочеш пізнати істину, починай з азбуки. 15. Моря перелетиш і не впадеш, допоки буде в серці рідна мова (*Д. Павличко*).

5. Прочитайте діалог, замість крапок вживайте сполучники *коли, поки, перш ніж, якщо*.

- Максиме, ... ти хочеш піти на курси водіїв, треба зазначити, на якій машині ти будеш учитися.
- Це означає, що ... у мене немає власного авто, я не можу вчитися?
- А навіщо тобі вчитися водити машину, ... у тебе її немає? Ось ... купиш машину, тоді й підеш учитися.
- Але ... я зможу користуватися машиною, я повинен навчитися нею керувати. Я чув, що є курси водіїв, де можна вчитися на їхніх машинах.
- Так, є. Але навчання там коштує дорожче. ... ти будеш учитися на таких курсах, треба буде платити не тільки за уроки, але й за час використання машини.

6. Прочитайте мікротексти. Використайте потрібні сполучники.

1. ... Наталка складатиме іспит, вона повинна підготувати курсовий проект. Вона знає, що не отримає хорошої оцінки, ... цього не зробить. ... вона закінчить курсовий проект, вона спокійно складе іспит.

2. ... міліціонер підняв палицю, треба обов'язково зупинитися. Не треба сперечатися з міліціонером, ... він тобі не пояснить, чому він тебе зупинив. ... після цього він попросить тебе відчинити багажник, теж не сперечайся, а одразу виконай це.

3. Повз дитячих садочків та шкіл можна їхати із швидкістю 30 кілометрів на годину, ... не побачиш знак «кінець обмеження швидкості». ... проїдеш такий знак, можна їхати із швидкістю 60 кілометрів на годину. А ... ви доїдете до меж міста, можна збільшити швидкість до 90 кілометрів на годину.

4. ... ви можете зустріти мене на вокзалі, це буде зручніше за все. ... попасти на вокзал, треба проїхати по вулиці Полтавський шлях. ... ви побачите великий міст, поверніть перед ним праворуч. За першим світлофором треба буде повернути ліворуч. Але біля вокзалу не можна довго стояти, тому ... я вас побачу, я повинен буду швидко сісти у машину, ... міліціонер не побачив.

УРОК 36. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ МІСЦЯ

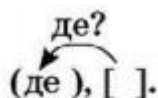
Відношення з підрядними місця –

Де? Куди? Звідки?

- Я люблю відпочивати там (*де?*), де немає багато людей.
- Давай поїдемо у відпустку туди (*куди?*), куди їздили минулого року.

♦ **Запам'ятайте:** підрядні частини місця вказують на місце чи напрям дії головної частини, приєднуються до неї за допомогою сполучних слів *де, куди, звідки*. Можуть мати в головній частині співвідносні прислівники *тут, там, туди, звідти, скрізь* та ін.

Складнопідрядним реченням з підрядним місця називається таке складне речення, у якому підрядна частина вказує на місце або напрям дії, про яку йдеться в головній частині. Наприклад: Де громи гриміли смертю огняною, зливи прошуміли сивою стіною (*А. Малишко*).

У складнопідрядних реченнях з підрядними місця підрядна частина пояснює головну частину в цілому, відповідає на питання *де? куди? звідки?* і приєднується сполучними словами *де, куди, звідки*.

У головній частині цим словам можуть відповідати вказівні слова *тут, там, туди, звідти, скрізь, всюди, кудись* тощо. Наприклад: Де воля родиться, там загиба зневіра (*Д. Павличко*).

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У складнопідрядних реченнях з підрядними місця сполучні слова *де, куди, звідки* є прислівниками і виконують синтаксичну роль обставини. Наприклад: *Над озером, де плачуть верби, стоїть вродлива мавка чорноброва* (*Л. Забашта*).

Особливості відношення з підрядними місця (приклади з поясненнями)

- Підрядні речення місця до головного приєднуються за допомогою сполучних слів *де, куди, звідки* і звичайно пояснюють у ньому вказівні прислівники *тут, там, туди, звідти, всюди, скрізь*, наприклад: *Я й справді ж бо, на крилах мрії ніжної гойдавшись, злітав аж ген туди, звідкіль земля була – як на долоні* (П. Тичина). Вказівного слова в головному реченні може й не бути, але його легко підставити: *В важкі хвилини скорти та недуг я тихо йшов* (туди), *куди гляділи очі* (А. Кримський).

Підрядне речення місця може також уточнювати обставини місця в головному реченні, виражену повнозначним словом: *Я прийшов із мас, із поля, знизу, де од злиднів очі як вогонь* (В. Сосюра). *Фрося примовкла і задивилась удаль, на обрій, де пламеніла яскрава зірка* (О. Гур'єв).

Окрему групу становлять підрядні речення місця, присудок у яких виражається заперечним дієсловом (із заперечною часткою *не*). Такі підрядні речення мають узагальнений характер, вказують на довільне, будь-яке довільне місце(їх можна замінити прислівником *скрізь*): *І все куди не йду, холодні трави сняться* (В. Сосюра). *Де не повернеться – всюди за ними золоте гілля росте* (Григорій Тютюнник). *Скрізь, де не гляну, сухі тумани розляглися* (Л. Українка).

Від підрядних речень місця слід відрізнити підрядні та додаткові та означальні, які теж можуть приєднуватись до головного за допомогою сполучних слів *де, куди, звідки*, проте не відповідають на інші, свої питання. Наприклад, у реченнях *Він знав, (що) куди Вабка прати ходила, туди він сам прийшов і сів над водою* (Марко Вовчок). *Знаємо ми, відкіль той сон* (Панас Мирний) підрядні речення відповідають на питання додатка, а не обставини місця і є, отже, додатковими. У реченнях *А на тому місці, (на якому?) де стояла тінь, іскрило сонце широкою плямою* (Панас Мирний). *Мав ще одне пристанете, куди тікав щоразу, як набридла йому юрба, що крутиться довкола князя* підрядні речення означальні, а не місця.

* 1. Записати речення. У кожному вказати головну й підрядну частини, поставити до підрядної частини питання, з'ясувати, на що вона вказує. Визначити вид підрядної частини. Вказати сполучні слова, за допомогою яких підрядна частина з'єднується з головною.

А). Бджола летить, де мед пахтить. Куди голка, туди й нитка. Де робить купа, не болить біля пула. Де слова масні, там пироги пісні. Де баб сім, там торг зовсім. Де велика рада, там рідкий борщ. Де борошно, там порошно. Де багато кухарів, там собаки не голодні. Там, де просто, живуть роки зо сто. Живи, поки живеться. Забіг, де й перець не росте. Де праця, там пісня. Де відвага, там перемога. Де байрак, там козак. Де козак, там слава. Де нема співця, послухаєш горобця. Де свої б'ються, хай чужі не мішаються. За вухо та туди, де сухо.

Б). Україна моя починається там, де доля моя усміхається (*П. Осадчук*). Де рідний край, там під вербою рай (*Нар. творч.*). О Україно! Жить тобі, як і твоїй співучій мові, аж поки сяють голубі небесні шати (*Л. Забаишта*). Там, за порогами, в степах, де землі щедри і розлогі, сидять лелеки на стовпах (*Л. Костенко*). А там, де чути синички вбогий свист, зими злякавшись, тріпоче лист (*В. Шекспір*). Де ходили люті турки-яничари, там пасуться мирні овечок отари. Де полягла козацька голова думлива, виріс там будяк колючий та глуха кропива (*Леся Українка*). Ще будуть люди і брати там, де раби були й кати (*Б. Грінченко*). Де гарцювали яничари, дзвенять на сонці лемеші (*І. Турчин*). Сивіють хлібів перекасти, де кров побратимів лилась. Де козацька слава не вмира, повниться зерном життя натхненне (*Д. Луценко*). Там, де землю зорали сталі лемеші, вже пливуть тумани, наче хвилі (*В. Сосюра*). Світлом рожевим там степ паленіє, промінь де ллється іскристий (*Леся Українка*).

2. Прочитати речення, дотримуючи правильної інтонації.

А) Де іржали коні, квітне мак. Де копитом били, – копитняк (*А. Качан*).
Воронець зацвітає на моїй українській землі там, де падали коні, вороні твої
коні, Вкраїно (*Л. Забашта*). Там, де зорі сяють з-за гори, над водою гнуться
явори (*А. Малишко*). Над водою, де калина білим цвітом одцвіта, тихо явір-
яворина задивляє крізь літа (*В. Женеvський*).

Б) Де порубаний цвіт застелив клаптик поля, зашуміла увись тонкостанна
тополя (*О. Галета*). Там, де зорі сяють з-за гори, над водою гнуться явори
(*А. Малишко*). Де синім медом ллється літо, бринить бджолиний спів
(*Є. Маланюк*). Ми вийдем з тобою на листя опале, де сяє повітря, як сиві
опали (*Д. Павличко*). Ми підем, де трави похилі, де зорі в ясній далині
(*А. Малишко*). І зорі блимають незлічені над нами там, де Чумацький Віз
накреслив дальню путь (*В. Сосюра*). Там, де втомно в темінь тоне кучерявий
вечір, хтось невтомним дзвоном дзвонить про чарівні речі (*Д. Загул*).

3. Записати народні прислів'я, завершивши їх. У кожному з речень
підкреслити граматичні основи, визначити частини головну й підрядну.

А) Куди орли літають, ... Треба розумом надточити, ... Куди серце
лежить, ... Де м'яко стелять, ... Куди кінь з копитом, ... Де він не
повернеться, ...

Для довідок. ...туди сороки не пускають. ... де сила не візьме. ... туди
й око глядить. ... там твердо спати. ... туди й жаба з лапою (рак з клешнею).
...там золоті верби ростуть.

Б). Доки баба спече книші, ... Поки розумний думає, то ... . Поки хвалько
нахвалиться, ... Замкнув пан стайню, ... Повів коня кувати, ... Це буде
тоді, ... Скакав м'ячик, ... Як пішов по масло, ... доки не перескочиш.
Загоїться, ... Доки грім не вдарить, ... Жалів яструб курку, ... Тоді просо
засівається, ...

Для довідок. ..в діда не буде душі. ... дурень уже робить. ... будько набудеться. ...як коні вкрали. ...як кузня згоріла. ...як у курки зуби виростуть (як рак свисне; як п'явка крикне; як на долоні волосся виросте). ...доки на цвяшок проколовся. ... то в печі погасло. Не кажи гоп... ...поки весілля скоїться. ... мужик не перехреститься. ... поки всю обскуб. ... як сухий дуб розвивається.

4. Прочитати. Записати тільки складнопідрядні речення з підрядними місця. Свій вибір обґрунтувати. Пояснити, як відрізнити складнопідрядні речення з підрядними місця від складнопідрядних з підрядними означальними?

Повій, вітре, на Україну, де покинув я дівчину (*С. Руданський*). Ой, мабуть, мила твоя там витає, де сонечко ясне за гори сідає (*М. Петренко*). Я брала там євшану-зілля вволю, де у Кирилівці ходив малий Тарас (*Л. Забашта*). О, скільки є могил, де спить життя козаچه! (*Л. Глібов*). В степах, на прадідних козацьких тих могилах, де полягло колись преславне товариство під списами татар, катів жорстоких вільної України, стою я (*П. Безруч*). Десь, кажуть, є гора, де не співають птиці (*Л. Костенко*). Не живе ледачий, де кипить робота. Не кується слово там, де твань болота (*А. Малишко*).

5. Накреслити схеми поданих речень, визначити вид кожного. За схемою зробити синтаксичний розбір одного з речень (усно).

1. Чом я не можу злинути угору, туди, на те верхів'я золоте, де місяць просвітив біляву хмарку? (*Леся Українка*). 2. Там, де малина й ліщина докупи зрослися, вітер натхненно гілля їхнє перемішав (*Є. Гуцало*).

* 6. Прочитайте народне прислів'я (А) та уривки з художніх творів (Б). Підкресліть сполучні слова, за допомогою яких поєднані до головної частини підрядні місця.

А) Куди ноги, туди й голова.

Б) 1. Де гуляв я по чужому полю, всі сліди мої посікла осока (*В. Підпалий*). 2. Мала́ виходила на береги, туди, звідки видно до гаю (*Марко Вовчок*).

УРОК 37. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ МЕТИ

Цільові відношення складних речень з підрядними мети –

Для чого? З якою метою? Навіщо?

- Мені треба багато працювати (*навіщо?*), щоб скласти усі ці іспити.
- Аби закінчити роботу у призначений термін, треба все ретельно спланувати (*для чого?*).
- Батьки подарували мені сучасний ноутбук (*з якою метою?*), для того щоб я міг виконувати на ньому свої проекти.

◆ **Запам'ятайте:** призначення головної частини і приєднуються до неї сполучниками *щоб, для того щоб, аби, з тим щоб.*

1. Закінчіть речення.

1. Марина купила нову цифрову камеру, для того щоб ... .. 2. Максиму потрібно багато працювати, щоб ... .. 3. Треба ретельно підготуватися, аби ... .. 4. Олена зателефонувала подрузі, для того щоб ... .. 5. Треба, щоб ти ... .. 6. Давай підемо до бібліотеки, щоб ... .. 7. Мені потрібно купити новий ноутбук, щоб ... .. 8. Студенти приїхали до України, щоб ... .. 9. Нам треба вийти завчасно, з тим щоб ... .. 10. Наталка прийняла пігулку, щоб ... .. 11. Сашко призначив Тетяні побачення, аби ... .. 12. Я хочу написати батькам листа, для того щоб ... .. 13. Напишіть нам свою нову адресу, щоб ... .. 14. Аби не змерзнути, ... 15. З тим щоб вистачило грошей до кінця місяця, ... 16. Для того щоб не захворіти на грип, ...

* 2. Прочитайте народні прислів'я (А) та уривки з художніх творів (Б). Визначте сполучники, що поєднують цільові підрядні до головної частини. Поясніть, як ви розумієте значення прислів'їв.

А) 1. Щоб рибку з'їсти, треба в воду лізти. 2. Треба нахилитися, аби з криниці води напиться. 3. Щоб навчитись плавати, потрібно лізти в воду.

4. Аби навчитись трудолюбству, треба три роки; аби навчитись лінощів – тільки три дні. 5. Щоб пізнати людину, треба з нею пуд солі з'їсти. 6. Задирай голову так, щоб шапка не злетіла. 7. На те шука в річці, щоб карась не дрімав. 8. Аби чоловіка розпізнати, треба його за серце взяти.

Б) 1. Для того, щоб стать щасливим, треба мріяти завжди (М. Сом). 2. Щоб жить, ні в кого права не питаюсь... (П. Тичина). 3. Я посланий, щоб виконать закон (Леся Українка).

• Порівняйте:

Цільові відношення (Для чого? З якою метою? Навіщо?)	
<i>у складному реченні</i>	<i>у простому реченні</i>
Він пішов у магазин, аби купити хліб .	Він пішов у магазин за хлібом .
Він звернувся до лікаря, щоб йому допомогли .	Він звернувся до лікаря по допомогу .
Він поїхав, щоб вирішити справи .	Він поїхав у справах .
щоб, для того щоб, аби, з тим щоб	за + Ор.в. по + Зн.в. у + М.в.

3. Прочитайте речення. Задайте питання до підкреслених слів.

1. Завтра я зайду за тобою. 2. Мені треба до деканату за візою. 3. Мати послала сина у магазин за цукром. 4. Максим звернувся до батька за порадою. 5. У магазині стояла невелика черга за молочними продуктами. 6. Студенти йдуть у бібліотеку за підручниками. 7. Мені треба зайти до одногрупника за конспектом. 8. Нам треба піти до деканату у невідкладній справі. 9. Я ходжу в цей магазин по хліб.

4. Закінчіть речення, доберіть потрібні слова і поставте їх у правильну форму.

1. Ми відправилися у подорож ... . 2. Іван стоїть у черзі ... . 3. Я завжди можу звернутися ... до своєї найкращої подруги. 4. Батько поїхав до столиці ... . 5. Мені треба піти до офісу банку ... . 6. Синку, сходи у кіоск ... . 7. Сашко скоро повернеться, він пішов ... .

Слова для довідок: *допомога, порада, квиток на поїзд, хліб, документи, мінеральна вода, нові враження, відрядження, справи.*

5. Визначте вид складнопідрядних речень. Трансформуйте їх так, щоб підрядна частина стояла після головної. На прикладах речень доведіть варіативність постановки коми в трансформованих реченнях

1. Унаслідок того що світові запаси корисних копалин – вугілля, нафти, природного газу – виснажено, виникає необхідність пошуку нових джерел енергії. 2. Незважаючи на те що одержувана енергія екологічно чиста, самі фотоелементи містять отруйні речовини, наприклад, свинець, кадмій, галій, миш'як. 3. Для того щоб цілком вибити ієрогліфами на стіні храму повне протокольне ім'я фараона, досвідченим каменерізам був потрібний тиждень. 4. У зв'язку з тим що під час використання фотоелектричних систем немає спалювання і немає рухомих частин, вони безшумні й чисті. 5. Для того щоб зрозуміти власне місто, цікаво було б замислитися над його символом.

6. Запишіть складнопідрядні речення, розставляючи потрібні розділові знаки. Дослідіть, чим ускладнено їхні частини

1. Знані й невідомі давні події що позначили шлях Київської Русі немов глибинні живлючі джерела напоїли наснажили героїчним духом легенди й богатирські поеми-билини. 2. Колорит картини ефективно побудований на контрасті теплового місячного сяйва що огортає все довкола сповнюючи простір загадковою таємничістю.

УРОК 38. БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ**Відношення безсполучникових складних речень**

▣ **Зверніть увагу:** безсполучникові речення можуть містити різні відношення:

Час: *Настав ранок, учні пішли до школи (порівн.: Коли настав ранок, учні пішли до школи).*

Умову: *Довго спатимеш – нічого не встигнеш (порівн.: Якщо довго спатимеш, то нічого не встигнеш).*

Причину: *Ми вирішили зупинитися – дуже стомилися і хотіли спати (порівн.: Ми вирішили зупинитися, тому що дуже стомилися і хотіли спати).*

Наслідок: *Канікули скінчилися, треба було знову ставати до навчання (порівн.: Канікули скінчилися, тому треба було знову ставати до навчання).*

Пояснення: *Я вже знаю, ніколи він не досягне своєї мрії. (порівн.: Я вже знаю, що він ніколи не досягне своєї мрії).*

Протиставлення: *Викладач пояснював граматику, студенти уважно слухали (порівн.: Викладач пояснював граматику, а студенти уважно слухали).*

1. Поясніть смислові відношення між частинами безсполучникового складного речення.

1. На небі сонце – серед нив я. 2. Тихо пливе блакитними річками льон, ячмінь хилиться і тче з тонких вусів зелений серпанок. 3. Поруйнуєш гніздо лелек – зазнаєш страшного лиха. 4. Зважте самі: шлях із Південної Африки, туди й назад, нараховує п'ять тисяч кілометрів. 5. Застигли повні махрові жоржини, тут же духмяно пахнуть чорнобривці. 6. Оглянешся – прожиті твої дні летять слідом за тобою. 7. На широкій долині розлився довгий став – кругом нього біліє смуга з вишневих та черешневих садків. 8. Між небом і землею якась таємна змова: якоюсь таємницею віє від них, од того необмеженого синього простору.

* 2. Прочитайте прислів'я, народні прикмети (А) та уривки з художніх творів (Б). Спробуйте використати у них сполучники *як, якщо, якби, коли, тому, тому що, бо, а, але, проте* тощо. Зробіть для цього потрібні зміни.

А) 1. Слово – срібло, мовчання – золото. 2. Чужим розумом жити – добра не нажити. 3. Посієш вчинок – виросте звичка. 4. Не брудни криницю – знадобиться води напиться. 5. Рідна сторона – мати, чужа – мачуха. 6. Зима без снігу – літо без хліба. 7. Май холодний – рік хлібородний. 8. Ластівки низько літають – дощ обіцяють. 9. Скажи правду – наживеш ворога. 10. Дай серцю волю – заведе в неволю. 11. Кров – не водиця, проливати не годиться. 12. За малим поженешся – велике загубиш. 13. Бережи час – його не купиш. 14. Пізно встав – день втратив, у молодості не вчився – втратив життя. 15. Учись змолоду – під старість не будеш знати голоду. 16. Грамоті вчиться – завжди пригодиться. 17. Вовків боятися – у ліс не ходити.

Б) 1. Защебетав соловейко – пішла луна гаєм (*Т. Шевченко*). 2. Осінній вечір морозом дихав, у небі місяць немов п'ятак (*В. Симоненко*).

Вправа 3. *Перетворіть складнопідрядні речення на безсполучникові та поставте необхідні розділові знаки.*

1. Коли нагадую собі це слово, проймає мене якесь щасливе сподівання, прегарне, а разом заспокійливе передчуття. 2. Коли почав читати, уступила мені вся кров з лица. 3. Бо вона знає, що він заступить її родичів і все те, з чим зрослася душею. 4. Мені аж не раз чудно, що вона тим так займається. 5. Знаю лише те одно, що трачу свою останню підпору, заступницю матері моєї і що піді мною провалюється ґрунт. 6. Мені здавалося, що Ранг і Магура розділені навіки. 7. Будеш іти сім миль і сім годин, найдеш свого судженого. 8. Але вони мусять сміятися, бо настав час сміху і знесилля. 9. Він немов знав, що оце все мусило наступити, бо не дивувався анітрохи (*За творчістю О. Кобилянської*).

Завдання для самостійної роботи

1. Замініть пряму мову непрямою, вживайте сполучник *щоб*.

Зразок: Мати сказала сину: «Сходи, будь ласка, в магазин за продуктами».

– Мати сказала сину, щоб він сховався у магазин за продуктами.

1. Марина сказала мені: «Купи, будь ласка, квитки в кіно». 2. Я сказала подрузі: «Приходь сьогодні о шостій до мене». 3. Дідусь написав нам у листі: «Надішліть мені свої фотографії». 4. Василь сказав Оксані: «Зателефонуй мені завтра по обіді». 5. Я сказав брату: «Звернись за порадою до викладача». 6. Викладач сказав нам: «Повторіть восьмий модуль і виконайте вправу № 22». 7. Сусід сказав мені: «Обов'язково подивись ввечері цю програму».

2. Використайте сполучник *що* або *щоб*.

1. Викладач сказав нам, ... ми прочитали цю книжку. Він сказав, ... може дати цю книжку комусь із студентів. 2. Мати сказала, ... сина немає вдома. Мати сказала синові, ... він пішов гуляти. 3. Я написав батькам, ... влітку ми приїдемо до них. Батько написав нам, ... ми приїздили у серпні. 4. Ганна сказала мені, ... вона запросила Шевченків. Ганна сказала мені, ... я запросив Шевченків. 5. Ми сказали друзям, ... вони приходили до нас у суботу. Ми сказали друзям, ... приїдемо до них у суботу. 6. Іван Максимович зателефонував дружині і сказав їй, ... ввечері у них будуть гості. Він попросив дружину, ... вона приготувала вечерю на п'ятьох людей.

3. Прочитайте текст. Слова в дужках поставте у правильну форму.

Ігор Петренко працює ... (велика фірма), він є ... (її генеральний директор). Фірма називається «Укртранссервіс», вона займається ... (перевезення вантажів). «Укртранссервіс» має ... (власний автомобільний парк). Фірма входить до складу ... (велика багатопрофільна компанія), яка співробітничает із... (закордонні фірми й компанії). «Укртранссервіс» працює на ... (український та світовий ринок), вона має свої представництва у ... (різні країни світу).

4. Утворіть дієслівно-іменні словосполучення.

Зразок: продаж телевізорів

– продавати телевізори

Покупка автомобілів, ремонт гаражів, реставрація будинків, перевезення вантажів, будівництво доріг, експорт товарів, імпорт комп'ютерів, випуск електронного обладнання, обслуговування населення, реклама продукції, торгівля м'ясопродуктами, вироб нафтопродуктів.

5. Замініть словосполучення синонімічними.

А) Зразок: Займатися виробництвом електроніки

– виробляти електроніку.

Займатися будівництвом доріг; займатися реалізацією побутової техніки; займатися ремонтом комп'ютерної техніки; займатися організацією вечірок; займатися виробництвом мобільних телефонів; спеціалізуватися на продажу літнього взуття; спеціалізуватися на продажу молочних продуктів.

Б) Зразок: виробляти автомобілі

– займатися виробництвом автомобілів / спеціалізуватися на виробництві автомобілів.

Випускати відеотехніку; торгувати офісними меблями; продавати фототехніку; ремонтувати побутову техніку; рекламувати комп'ютерну техніку; експортувати залізо; обслуговувати виробників; організувати конференцію; виробляти електроенергію.

6. Визначте, чим займається фірма.

Зразок: Компанія «Укрекспорт»

– здійснення експорту товарів.

Компанія «Укрекспорт» здійснює експорт товарів./ Компанія «Укрекспорт» спеціалізується на експорті товарів./Компанія «Укрекспорт» займається експортом товарів.

1. Фірма «Ваша оселя»	а) продаж спортивного одягу і взуття;
2. Компанія «Фармахім»	

3. Об'єднання «Авіасервіс»	в) перевезення вантажів;
4. Фірма «Трансавто»	г) виробництво й продаж ліків;
5. Магазин «Динамо»	д) будівництво котеджів;
6. Фірма «Елегант»	е) організація сервісу авіапасажирів;
7. Акціонерне товариство «Експоцентр»	є) виготовлення модного одягу.

7. Визначте, від яких слів та яким способом утворені ці слова.

А) М'ясопродукти, рибопродукти, морепродукти, нафтопродукти, спорттовари, медтехніка, радіотехніка, лісоматеріали, електроприлади, автотранспорт, авіаперевезення, туроператор.

Б) Подорожувати, вечеряти, оприлюднити, обнародувати, оголосити, передумати, збільшити, постаріти, розміститися, розрахувати, знепритомніти, позеленіти, відпрацювати.

8. Закінчіть речення, використовуйте дієслово правильного виду.

Зразок: – Ви хочете щось ... шефу?

– Ні, не треба нічого ... . (передавати/передати)

– Ви хочете щось передати шефу?

– Ні, не треба нічого передавати.

1. – Я можу ... листи для шефа на столі? – На мою думку, не варто ... .
(залишати/залишити)

2. – Можна ... цю інформацію факсом. – Я думаю, не варто ... .
(надсилати/надіслати)

3. – Ви хочете ... участь у конференції? – Ми гадаємо, що зараз немає
необхідності ... участь у цій конференції. (брати/взяти)

4. – Ми можемо ... документи без юриста. – Я не раджу вам ... документи
без спеціаліста. (оформляти/оформити)

5. – Я хочу ... до фірми «Темпо». – Я б не радив тобі ... до них.
(звертатися/звернутися)

Завдання для самостійної роботи

1. Замість крапок поставте слово *який* у правильній формі. Якщо треба, використайте прийменник.

1. Ми зустрілись із друзями, ... не бачили сто років. 2. Хто цей чоловік, ... ми зустріли учора? 3. Де книжка, ... ти взяв у мене? 4. Я прочитав усі журнали, ... лежали на столі. 5. Ви вже подивилися папери, ... ми вам надіслали недавно? 6. Це дівчина, ... я можу зробити усе. 7. Я запросив до себе друзів, ... я жив влітку в Туреччині. 8. Я виправив усі помилки, ... мене сварив викладач. 9. Покажіть мені ноутбук, ... ви купили. 10. Мій брат вчиться у школі, ... працювала наша мати. 11. Я не пам'ятаю імені жінки, ... дав свої документи. 12. Дмитро знайшов фотографії, ... давно забув. 13. Хто цей юнак, ... сидить Олена? 14. Україна – багатонаціональна країна, ... живуть українці, росіяни, білоруси, румуни тощо.

2. З'єднайте два простих речення в одне складне за допомогою слова *який* у правильній формі.

1. Стас не любить працювати з людьми.	Вони не люблять працювати. У них немає цікавих ідей. Про них він нічого не знає. З ними важко знайти спільну мову.
2. Андрій віддає перевагу інформації.	Її можна перевірити. Вона може змінити ситуацію. На неї не треба витратити багато грошей. Від неї не буває депресії.
3. Ганна намагається допомогти людям.	Їх ніхто не розуміє. У них немає грошей. Вони часто хворіють. До них ніхто не приходить. Про них усі забули.

* **3.** Поясніть, як ви розумієте ці слова та словосполучення. Вживайте слово *який*. Спробуйте дати кілька варіантів.

Зразок: Нещасна людина – це людина, яку ніхто не розуміє, у якої немає друзів, якій нецікаво жити, яка не має перспективної роботи.

Яскравий журналіст

Хороша робота

Талановитий бізнесмен

Парадоксальна ідея

Звичайний пенсіонер

Зручне місто

Щаслива людина

Цікава книжка

Справжній друг

Сучасний ноутбук

Хороший викладач

Чудовий мобільний телефон

4. Замість крапок поставте слово *який* у правильній формі. Якщо треба, додайте прийменник.

Розповідає Тарас Андрійович

Одного разу я приїхав у місто, ... не був уже багато років. Я йшов вулицею, ... знав добре, тому що раніше жив тут. Я зустрічав людей, ... знав раніше, але зараз не міг упізнати. Я прийшов до господарів, ... жив багато років тому. Потім я прийшов до школи, ... закінчив майже 25 років тому. Я поговорив із учителькою, ... викладала нам англійську мову. Зараз вона самотня пенсіонерка, ... немає рідних. Я її не впізнав спочатку. Потім мій приятель показав мені жінку, ... стояла біля магазину. Я теж її не міг упізнати, але це була дівчина, ... я колись кохав. Ця дівчина, ... я тоді не міг жити, зараз була мені зовсім чужа. І мені стало сумно.

5. Доповніть інформацію, яка є у попередньому завданні, вживайте слова з правого стовпчика.

Зразок: місто

жити, любити, згадувати

Одного разу я приїхав у місто, у якому я колись жив, яке дуже любив і про яке часто згадував.

Вулиця

знати, жити

Люди

знати, зустрічатися, відвідувати

Господарі	жити, розмовляти, допомагати
Школа	закінчити, вчитися
Учителька	викладати, поважати
Пенсіонерка	немає рідних, хворіти, забути
Жінка	стояти, продавати
Дівчина	любити, я готовий зробити все.

* 6. Прочитайте уривки з художніх творів. Замість крапок використайте слова *який, що, хто, де, коли* у правильній формі.

1. І дощ до ранку буде шепотіти святі слова, ... я промовчу (М. Луків).
2. Марія зупинилась на місці, ... стежки розходяться (У. Самчук).
3. І от настав день, ... Данило востаннє обходить розсадник (Г. Тютюнник).

7. Укажіть складнопідрядне речення. Розділові знаки пропущено.

А. Слова полова але огонь в одежі слова безсмертна чудотворна фея правдива іскра Прометея.

Б. Тут багато важить художньо-політичний образ рідного слова втілений у конкретних мовних знаках української культури.

В. Освіта наука мистецтво театр побутова культура пов'язані з мовним вихованням.

Г. Обмеження сфер, де використовується національна мова, призводить до знекровлення культури.

8. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями і місцем підрядного речення у них. Розділові знаки пропущені.

А. Підрядне речення стоїть перед головним.	1. Перше горе що отруїло Тарасове серце злидні та праця поклали матір у домовину.
Б. Підрядне речення стоїть у середині головного.	2. І здається малому що там край світу.
В. Підрядне речення стоїть після головного.	3. Хто хоче зрозуміти поета мусить піти у його край.
	4. Каже Тарас ходив туди де сонце Заходить і бачив залізні стовпи.

МОДУЛЬ 17

УРОК 39. ПРИЗВИЩА ТА ІМЕНА ПО БАТЬКОВІ

1. Чоловічі імена по батькові утворюються за допомогою суф. **-ович** (*Іванович, Андрійович*) або **-ич/-іч** (*Хомич, Ілліч, Лукич*).

Відмінюються вони, як іменники чоловічого роду.

Українські прізвища іменникового типу (на **-а, -я, -ко, -ук, -юк, -ун** та ін.) у формі *чол. р.* відмінюються, як іменники відповідної відміни.

Прізвища прикметникового типу (на **-ин, -ін, -ов, -ев, -єв** та ін.) відмінюються, як іменники чоловічого роду (*але* в *Ор.в.* вони мають прикметникові закінчення **-им/-ім/-їм**).

• Порівняйте:

Н.в.	Іван Петрович Бой <u>ко</u> ; Максим Іванович Майборо <u>да</u>	Олесь Павлович Жу <u>ков</u> о
Р.в.	Івана Петрович <u>а</u> Бойк <u>а</u> ; Максима Іванович <u>а</u> Майбород <u>и</u>	Олеся Павлович <u>а</u> Жуков <u>а</u>
Д.в.	Івану Петровичу Бойк <u>у</u> ; Максиму Івановичу Майбород <u>і</u>	Олесю Павловичу Жуков <u>у</u>
Зн.в.	Івана Петрович <u>а</u> Бойк <u>а</u> ; Максима Іванович <u>а</u> Майбород <u>у</u>	Олеся Павлович <u>а</u> Жуков <u>а</u>
Ор.в.	Іваном Петрович <u>ем</u> Бойк <u>ом</u> ; Максимом Іванович <u>ем</u> Майбород <u>ою</u>	Олесем Павлович <u>ем</u> Жуков <u>им</u>
М.в.	(на) Івані Петрович <u>і</u> Бойк <u>у</u> ; Максимі Іванович <u>і</u> Майбород <u>і</u>	(на) Олесі Павлович <u>і</u> Жуков <u>і</u>

■ **Зверніть увагу:** не відмінюються прізвища іншомовного походження на **-а** з попереднім голосним: *Жоффруа*; на **-е**: *Беранже, Гейне, Гете, Данте*; на **-є**: *Барб'є, Готьє, Лавуазьє*; на **-і**: *Гальвані, Голсуорсі, Россіні, Шеллі, Саркозі, Бруні*; на **-ї**: *Вінї, Шантійї*; на **-о**: *Буало, Віардо, Гюго, Дідро*; на **-у**: *Шо*; на **-ю**: *Сю*; російські прізвища на **-их, -ово**: (*Черніх, Дурново*).

2. Жіночі імена по батькові утворюються за допомогою суф. **-івна** або **-ївна** (*Борисівна, Миколаївна*).

Вони відмінюються, як іменники жіночого роду.

Українські прізвища іменникового типу (на **-ко, -ук, -юк, -ун** та ін.) у формі *жін. р.*, а також жіночі прізвища іноземного походження на приголосний (*Долóрес, Пóртман, Зейна́б*) не відмінюються.

Прізвища прикметникового типу (на **-ин(а), -ін(а), -ов(а), -ев(а), -єв(а)** та ін.) у формі *жін. р.* відмінюються, як прикметники.

• **Порівняйте:**

Н.в.	Ганна Іванівна Сойко	Олена Андріївна Попова
Р.в.	Ганни Іванівни Сойко	Олени Андріївни Попової
Д.в.	Ганні Іванівні Сойко	Олені Андріївні Поповій
Зн.в.	Ганну Іванівну Сойко	Олену Андріївну Попову
Ор.в.	Ганною Іванівною Сойко	Оленою Андріївною Поповою
М.в.	Ганні Іванівні Сойко	Олені Андріївні Поповій

3. У формі *множини* (коли йдеться про всю родину) прізвища іменникового типу відмінюються, як іменники чол. р.

Прізвища прикметникового типу відмінюються, як прикметники.

• **Порівняйте:**

Н.в.	Хорошуну	Ходюки
Р.в.	Хорошунів	Ходюків
Д.в.	Хорошунам	Ходюкам
Зн.в.	Хорошунів	Ходюків
Ор.в.	Хорошунами	Ходюками
М.в.	Хорошунах	Ходюках

1. Слова в дужках поставте у правильну форму.

1. На науково-практичній конференції я познайомився з ... (Андрієнко Сергій Петрович і Івашина Марина Володимирівна, Іванова Лілія Павлівна).

2. Я отримав привітання із днем народженням від ... (*Матвієнко Оксана, Родіонов Антон і родина Іваненко*). 3. Я надіслав повідомлення ... (*Паламарчук Михайло Іванович*). 4. У Києві ти можеш зупинитися у ... (*Малахови*). 5. Я захоплююсь... (*відома актриса Ніколь Кідман*). 6. Я прочитав майже усі детективи ... (*Агата Крісті та Стівен Кінг*). 7. Учора я дивився програму про... (*відомий український футболіст Андрій Шевченко*). 8. Цей фільм зняли за творами... (*українська письменниця Леся Українка*). 9. Чи можемо зустрітися з тобою біля пам'ятника ... (*український поет Тарас Григорович Шевченко*). 10. Учора в газеті я прочитав велику статтю про ... (*Олексій Бекетов*). 11. Усі програми показували пресконференцію з ... (*брати Володимир та Віталій Клички*). 12. Керівником відділу призначили ... (*Панаєв Дмитро Олексійович*). 13. Я хочу купити диски ... (*Олександр Пономарьов і Тіна Кароль*). 14. Вам треба звернутися до ... (*лікар Шевчук Микола Степанович*). 15. Я обіцяв ... (*Гончаренки*) допомогти вибрати хороший комп'ютер. 16. У новинах показали виступи ... (*Барак Обама та Сильвіо Берлусконі*). 17. У газеті ми побачили фотографії ... (*Ніколя Саркозі та його дружина Карла Бруні*).

* 2. Знайдіть 7 чоловічих та 7 жіночих імен.

А	Н	Д	Р	І	Й	Н	Б	О	Ф
Ч	М	И	К	О	Л	А	У	Л	Є
П	Е	Т	Р	О	Ж	Т	Л	Е	В
Н	А	Д	І	Я	Г	А	Н	Н	А
Л	У	К	А	Т	Р	Л	В	А	П
І	М	Ш	З	А	А	К	Т	О	М
Д	А	М	А	Р	Я	А	С	Р	Ю
І	Р	И	Н	А	М	А	К	А	Р
Я	І	О	К	С	А	Н	А	Щ	К
Х	Я	Н	М	И	Х	А	Й	Л	О

УРОК 40. СПОСОБИ ТВОРЕННЯ СЛІВ

1. Основні способи творення іменників

1. Суфіксальний:

- позначення людей за родом діяльності та фахом: **-ар/-яр, -ець/-єць** (*-івець, -овець*), **-ник, -ік/-їк, -ир, -ист/-їст, -ч, -ій, -ак, -ант, -ент, -ун, -ок, -чик/ -щик, -атор, -итор, -ер, -ан, -ат, -ант, -тель: шахта́р, ковзаня́р, фахіве́ць, будіве́льник, проза́їк, бригаді́р, таксі́ст, шахі́ст, переклада́ч, воді́й, співа́к, моря́к, дириге́нт, музика́нт, бігу́н, знато́к, льо́тчик, агіта́тор, трéнер, депута́т, учи́тель;**
- утворення назв жіночої статі **-к(а), -чиц(я), -ниц(я), -ш(а), -ес(а), -ис(а), -х(а), -ал(я), -их(а)**: ліка́рка, учи́телька, льо́тчиця, розві́дниця, кастеля́ниша, поетéса, актрі́са, тка́ля, кравчі́ха;
- назви осіб за національною (географічною, релігійною) ознакою: **-анин/-янин, -чанин, -ин, -ець/-єць, -анець, -ич, -ак/-як, -ат/-ят, -ит**: молдава́нин, росія́нин, полтавча́нин, мусульма́нин, болгарі́н, америка́нець, кита́єць, слова́к, сибіря́к, хорва́т, буря́т, одесі́т. Назви жіночої статі цього розряду: **-к(а)** – молдава́нка, росія́нка і т. д.;
- абстрактні назви: **-ість, -ин(а), -изн(а), -от(а), -ств(о) / -цтв(о) /-зтв(о), -изм** – щі́рість, геро́йство, проро́цтво, убо́зтво, мерзлота́, глибина́, новизна́, ліри́зм, гумані́зм, поста́чення, примно́ження, нарі́зка, віру́чка, біднота́, хі́трощі, бігани́на, тупоті́ння, боротьба́;
- назви збірних понять: **-ств(о)/-цтв(о)/-зтв(о), -изм/-їзм/-їзм** – лю́дство, коза́цтво, бере́зняк, со́лодощі, профе́сура, горо́дина, паливо́;
- зменшено-емоційні суфікси (пестливі): чол. р. **-ок, -ек, -ець, -к-, -очок, -ичок, -чик, -оньк-, -ун, -усь**: сино́к, сино́чок, Пётри́к, Пётру́сь, ко́ник; жін. р. **-к(а), -ац(я), -інк(а), -очк(а), -ичк(а), -ун(я), -ус(я)**: мату́ся, ма́тінка, до́нька, до́нечка, сестри́чка; с. р. **-ц(е), -ч(а), -ен(я), -еньк(о), -ачк(о), -ечк(о)**: дитя́тко, зайче́ня, зайче́нятко, со́нечко, дзе́ркальце́;
- суфікси збільшеності **-ищ(е), -уч(а), -ук(а), -юг(а), -ляк(а)** та ін.: носі́ще, морозі́ще, голосі́ще, злодю́га, звірю́ка, кривля́ка.

2. Префіксальний (*пра-, су-, перед-, спів-, не-, під-, анти-, архі-, віце-, дис-, екс-, екстра-, контр-, ім-, ін-, обер-, прото-, ре-, супер-, ультра-* та ін.): *пра́дід, су́тінь, переді́сторія, спі́впра́ця, неду́г, підста́нція, ультразвук, антиві́рус, архієпі́скоп.*
3. Префіксально-суфіксальний: *прову́лок, спі́ввітчі́зник, сумі́сник, узбі́ччя, безсо́ння, відсо́ток.*
4. Безсуфіксальний: *перехі́д, но́ша, пересні́в, обно́ва, переда́ча, зу́стріч, ви́бори, крик, відмо́ва, блакі́ть, зе́лень, кривда́.*
5. Складання слів та основ: *стометрі́вка, кіноза́л, гурто́житок, вертолі́т, однолі́ток, аеропóрт, м'ясо́рубка, купі́вля-про́даж, Індокі́тай.*
6. Перехід інших частин мови в іменник: *хво́рий, перехо́жий, нарече́ний, знайо́мий, безробі́тний.*
7. Складноскорочені іменники (аббревіатури): *зарпла́та* (від *заробі́тна пла́та*), *медучі́лице* (від *меді́чне учі́лице*), *педінститут* (від *педагогі́чний інститут*), *авіаба́за* (від *авіаці́йна ба́за*), *завка́федри* (від *заві́дувач ка́федри*), *Донба́с* (від *Доне́цький басе́йн*), *МОЗ* (від *Міністе́рство охоро́ни здоро́в'я*), *МОН* (від *Міністе́рство осві́ти та нау́ки*), *ООН* (від *Організа́ція Об'є́днаних На́цій*).

1. Підкресліть словотворчі суфікси у цих іменниках. Утворіть від них (якщо це можливо) назви жіночої статі.

Знаток, депутат, лікар, художник, секретар, будівельник, письменник, викладач, учитель, продавець, водій, співак, архітектор, інженер, практикант, тренер, плавець, гравець, динамовець, тенісист, альпініст, хокеїст, гімнаст, стрибун, гонщик, спринтер, англієць, африканець, українець, харків'янин, християнин, мусульманин.

2. Скажіть, від яких слів утворені ці абстрактні назви. Підкресліть словотворчі суфікси.

Правдівість, стомленість, швидкість, впевненість, популярність, молодість, героїство, глибина, ширина, новизна, плавання, тренування, малювання, шанування, боротьба, багатство, біднота, радість, труднощі, біганина, мішанина, тупотіння.

3. Прочитайте іменники та скажіть, яким способом вони утворені.

Правнук, семикласник, правопис, збори, підрозділ, хмарочос, льотчик-космонавт, неволя, безсоння, білоручка, передмова, співпраця, передача, біль, століття, ультразвук, стома, антивірус, старожіл, співвласник, прем'єр-міністр, співробітник, сумісник, Євразія, листоніша, зустріч, безробіття, замдекана, неправда, мовознавство, ООН, біг, стометрівка, гідрометцентр, хлібороб, співбесіда, імпорт-експорт, віцеспікер, завкафедри, медуніверситет.

* **4.** Від цих іменників утворіть пестливі форми за допомогою суфіксів.

Зразок: Наталя – Наталка, Наталочка, Наталонька.

А) -ок, -ко, -ек, -ець, -к, -ик, -очок, -ичок, -чик, -ун, -усь, -оньк: син, брат, хлопець, друг, сусід, Василь, Іван, Юрій, Дмитро, суп, хліб, стакан, ніж, ніс.

Б) -к(а), -ац(я), -інк(а), -оньк(а), -еньк(а), -очк(а), -ечк(а), -ичк(а), -ун(я), -ус(я): дочка, сестра, мати, подруга, Марія, Катря, Олена, Ганна, книжка, вулиця, рука, нога, голова.

В) -к(о), -ц(е), -ч(а), -ен(я), -еньк(о), -ачк(о), -ечк(о), -атк(о), -ятк(о): хлоп'я, дівча, дитя, кошени, сонце, дзеркало, молоко, вікно, вухо.

2. Основні способи творення прикметників

1. Суфіксальний

▪ прикметники з новим відтінком у значенні, наприклад, значення зменшеності, пестливості (*-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-*): *гарне́нький, рідне́сенький, тонісінький*) або загрубіло́сті (*-езн-, -енн-, -уч-/юч-, -ущ-/ющ-*): *величезний, холодню́чий, злю́щий;*

▪ прикметники з новим значенням:

а) віддієслівні прикметники – суф. *-лив-, -к-, уч-/юч-, -ущ-/ющ-, -ащ-/ящ-, -ит-*: *полохлі́вий, гові́ркий, паху́чий, пра́цьові́тий, робо́тля́щий;*

б) від інших прикметників якісні прикметники творяться за допомогою суф. *-ав-/яв-, -аст-/яст-, -ист-, -овит-, -уват-*: *чорня́вий, срібля́стий, гордо́ві́тий, гіркува́тий;*

в) від іменників – за допомогою суф. **-ат-, -лив-, -н-**: носáтий, щаслі́вий, наді́йний.

г) відносні прикметники утворюються за допомогою суф. **-ськ-/-цьк-/-зьк-, -ан-/-ян-, -н-, -ов-/-ев-/-єв-**: украї́нський, коза́цький, парі́зький, срі́бний, плáновий, мовленнє́вий.

д) присвіні прикметники творяться від іменників I відміни за допомогою суф. **-ин/-їн** (сестрин, Наді́їн), від іменників II відміни – за допомогою суф. **-ов / -ев/-єв** (лі́карів, Андрі́їв), від назв тварин – за допомогою суф. **-ин/-їн, -ач/-яч** (пташи́ний, змі́йний, лев'я́чий) або нульового суф. (за́ячий, о́рлій).

2. Префіксальний: пречудóвий, замалі́й, доісторі́чний, недóвгий, профаши́стський, архіважлі́вий.

3. Префіксально-суфіксальний: примі́ський, підзе́мний, закордо́нний, міжнаро́дний.

4. Складання основ: білокáм'яний, чорноо́кий, трику́тний, політехні́чний, короткочáсний, західноукраї́нський, сіро-зелéний, яскраво-черво́ний.

■ **Зверніть увагу на чергування при творенні прикметників:**

- **к, ч, ц / ц:** па́рубок – па́рубóцький, Дрогóбич – дрогóбицький, Ві́нниця – ві́нницький;
- **г, ж, з / з:** Рíгa – рíзький, Парíж – парíзький, француз – французький;
- **х, ш, с / с:** Че́хія – че́ський, Сива́ш – сива́ський, Оде́са – оде́ський.

!! Але: ша́х – ша́хський, ге́рцог – ге́рцогський, каза́х – каза́хський, баск – баскський, тюрк – тюркський.

■ **Зверніть увагу:** при утворенні прикметників іноді відбувається спрощення: ща́стя – щаслі́вий, раді́сть – раді́сний. У інших випадках з'являються голосні: ві́кно – ві́кóнний, пі́сня – пі́сенний.

5. Скажіть, від яких слів і яким способом утворені ці прикметники.

Малюсі́нський, достроко́вий, розу́мний, назéмний, безпра́вний, предóвгий, величез́ний, апте́карський, святко́вий, сього́днішній, міжмі́ський, торгове́льний, руся́вий, завелі́кий, журна́льний, білозу́бий, хазяйлі́вий,

дошовій, книжковій, безпринципний, післявоєнний, тижневий, загальнонауковий, білявий, сільський, армійський, історичний, комерційний, проамериканський, закарпатський, східноукраїнський, світловолосий, п'ятиповерховий, кулінарний, прихильний, благочинний, професійний, малонаселений, зелененький, водоплавний, короткочасний, жовтуватий, чотирикутний.

* 6. Прочитайте прислів'я. Поясніть, як ви зрозуміли його зміст. Підкресліть творчі суфікси прикметників.

Як мати рідненька, то й сорочка біленька.

7. За допомогою суфіксів утворіть прикметники від цих слів.

Юна́к – ... , скло – ... , матемáтика – ... , тижде́нь – ... , ра́нок – ... , вчо́ра – ... , ніни́ – ... , коли́сь – ... , залі́зо – ... , Запорі́жжя – ... , Пра́га – ... , Чехі́я – ... , Бахма́ч – ... , това́риш – ... , університе́т – ... , бібліоте́ка – ... , Іта́лія – ... , Йо́рданія – ... , се́рце – ... , о́соба – ... , громадя́нин – ... , По́льща – ... , парла́мент – ... , диплома́т – ... , доро́га – ... , у́ряд – ... , газе́та – ... , істо́рія – ... , літєра́тура – ... , музе́й – ... , лі́кар – ... , переклада́ч – ... , Кавка́з – ... , ща́стя – ... , Ри́га – ... , мі́сто – ... , сві́т – ... , всесві́т – ... , ара́б – ... , Пари́ж – ... , ліс – ... , полі́тика – ... , столи́ця – ... , план – ... .

* 8. Від цих прикметників утворіть прикметники з новим відтінком у значенні.

Бі́лий – ... , сі́ній – ... , сі́рий – ... , жо́втий – ... , чо́рний – ... , нові́й – ... , га́рний – ... , злий – ... , пога́ний – ... , мі́лий – ... , рівний – ... , гла́дкий – ... , м'які́й – ... , здоро́вий – ... , вузькі́й – ... , широкі́й – ... , тонкі́й – ... , молоді́й – ... , старі́й – ... , худі́й – ... , товсті́й – ... , низькі́й – ... , висо́кий – ... , близькі́й – ... , бліді́й – ... , те́плий – ... , холо́дний – ... , рідний – ... , розу́мний – ... , дурні́й – ... , вели́кий – ... , невели́кий – ... , слабкі́й – ... , легкі́й – ... .

□ Розрізняйте:

вiборний – який обирається голосуванням: <i>вiборна особа, вiборна посада;</i>	вiборчий – який стосується вiборiв: <i>вiборча комiсія, вiборчий закон.</i>
вiйськoвий – що стосується вiйська: <i>вiйськовий оркестр, вiйськовий парад, вiйськова служба;</i>	воєнний – що стосується вiйни: <i>воєнний блок, воєнна агресія.</i>
дружний = згуртований, одностайний: <i>дружний клас, дружна сім'я, дружна бригада;</i>	дружній = доброзичливий, прихильний: <i>дружня розмова, дружня атмосфера, дружнє вітання.</i>
ефективний = результативний, корисний: <i>ефективний засіб, ефективні ліки;</i>	ефектний – який справляє враження, красивий: <i>ефектний танок, ефектна сукня.</i>
музикальний = обдарований, мелодійний: <i>музикальний слух, музикальний голос, музикальна родина;</i>	музичний – той, що стосується музики: <i>музичний критик, музичний магазин, музична школа.</i>

9. Замість крапок напишіть потрібний прикметник у правильній формі.

А) *вiборний* / *вiборчий*: ... дiльниця, ... посада, ... комiтет, ... законодавство, ... підхід, ... бюлетень, ... кампанія, ... система, ... орган.

Б) *вiйськовий* / *воєнний*: ... форма, ... диктатор, ... почесі, ... служба, ... допомога, ... конфлікт, ... парад, ... режим, ... комiтет, ... квиток;

В) *дружний* / *дружній*: ... група, ... бесіда, ... родина, ... атмосфера, ... зустріч, ... обійми, ... потиск, ... порада, ... колектив, ... країна, ... клас;

Г) *ефективний* / *ефектний*: ... костюм, ... засіб, ... рішення, ... жест, ... ліки, ... танок, ... сукня, ... ліки, ... резолюція, ... дівчина, ... праця;

Д) *музикальний* / *музичний*: ... концерт, ... дитина, ... інструменти, ... освіта, ... магазин, ... здібності, ... програма, ... школа, ... пальці, ... людина, ... талант.

□ **Розрізняйте:**

<i>громадський</i>	той, що стосується місцевої громади: <i>громадський транспорт, громадська їдальня, громадська бібліотека</i> (для членів громади);
<i>громадянський</i>	той, що стосується громадянина держави: <i>громадянський обов'язок, громадянське право, громадянська війна, громадянська лірика</i> ;
<i>суспільний</i>	той, що стосується суспільства: <i>суспільний лад, суспільні науки, суспільний устрій</i> ;
<i>гарний</i>	який має привабливу зовнішність; приємний для слуху; який знає свою справу; зразкової поведінки: <i>гарний хлопець, гарна поведінка, гарна розмова</i> ;
<i>вродливий = красівий</i>	який має приємне обличчя: <i>гарний / вродливий / красивий хлопець, гарна / вродлива / красива дівчина, але гарний вечір, гарний / красивий будинок</i> (<i>вродливий</i> – тільки особа);
<i>чудовий</i>	а) прекрасний, чудесний: <i>чудовий концерт, чудова погода, чудовий вечір</i> , б) з високими моральними якостями (про людину): <i>чудова людина</i> ;
<i>добрий = хороший</i>	який має позитивні якості або властивості: <i>добра відповідь, добра книга, добрий тон; хороша відповідь, хороша доповідь, хороша книга</i> .

10. Оберіть правильний прикметник та поставте його у потрібну форму.

А) *суспільний, громадський, громадянський*

1. Академік Борис Патон – відомий учений і ... діяч. 2. ... лірика поета приваблює своєю принциповою ... позицією. 3. Для вступу до аспірантури потрібно скласти іспити з іноземної мови, спеціальності та ... наук. 4. Президент зустрівся з представниками ... організацій. 5. Авто зламалося, тому Сашку довелося їхати на роботу ... транспортом.

Б) добрий, хороший, красивий, гарний, чудовий, вродливий

1. Його доповідь справила на слухачів ... враження.
2. Його дівчина не тільки розумна, але ще й дуже ... .
3. – Дивись, який сьогодні ... ранок!
4. – Ваша відповідь була ..., тому ви отримуєте високу оцінку.

□ Розрізняйте:

персона́льний	той, що належить одній персоні: <i>персональний автомобіль, персональна справа;</i>
власний	той, що належить тільки цій особі: <i>власна думка, власні речі, власний будинок;</i>
особи́стий	який є власністю окремої особи; персональний, власний: <i>особиста вигода, особиста власність, особистий інтерес;</i>
особли́вий	не схожий на інших, знаменний: <i>особливий день, особливий подарунок, особлива нагода;</i>
особо́вий	прикм. до ім. <i>особа</i> : <i>особове посвідчення (=посвідчення особи), особова справа</i>
спеціа́льний	той, що зроблений (існує) для якоїсь нагоди: <i>спеціальний випуск новин, спеціальний кореспондент.</i>
писе́мний	той, хто вміє писати: <i>писемний чоловік, писемна людина, неписемна бабуся;</i>
письмо́вий	а) той, що написаний: <i>письмовий документ, письмова заява, письмова скарга;</i> б) який служить або вживається для писання: <i>письмовий стіл.</i>
ліка́рський	належний лікареві, лікарям: <i>лікарський обов'язок, лікарська таємниця, лікарська дільниця;</i>
ліка́рський	який має лікувальні властивості або стосується ліків: <i>лікарські рослини, лікарський засіб, лікарська алергія;</i>
лікарня́ний	якого застосовують у лікарні: <i>лікарняна допомога, лікарняний режим, лікарняна палата, лікарняний листок.</i>

11. Напишіть потрібний прикметник у правильній формі.

... організація, ... алергія, ... справа, ... поверх, ... речі, ... доповідь, ... листок, ... розмова, ... вечір, ... ласка, ... науки, ... свідомість, ... хлопець, ... лад, ... рослини, ... ранок, ... помічник, ... порада, ... концерт, ... їдальня, ... вчинок, ... родина, ... будинок, ... можливість, ... тон, ... обійми, ... місце, ... випуск, ... дівчина, ... лірика, ... нагода, ... палата, ... інтерес.

Слова для довідок: *суспільний, громадський, громадянський; добрий, красивий, гарний, чудовий, вродливий, прекрасний, чарівний; власний, особистий, особливий, особовий, персональний, спеціальний; братерський, братній, братів; дружний, дружній; лікарський, лікарський, лікарняний; батьків, батьківський; другий, інший.*

Завдання для самостійної роботи

1. Розділіть іменники за групами залежно від того, за допомогою якого суфіксу вони утворені. Скільки ви отримали груп?

Білізна, наполо́гливість, воді́й, я́кість, украї́нець, стажі́ст, висота́, ма́туся, сусі́дство, Оде́щина, Катру́ся, ра́дощі, праві́тель, мовча́ння, новизна́, яскра́вість, пере́кладач, інспе́ктор, глибина́, тве́рдість, темнота́, гардеро́бниця, закі́нчення, кошеня́, порядні́сть, широчі́нь, Кі́ївщина, кі́лькість, промове́ць, весело́щі, носі́льник, бабу́ся, му́жність, чужа́к, доброта́, ле́ктор, твóрчість, ре́ктор, спрítність, танці́вниця, твóрчість, пташеня́, ширина́, бага́тство, го́рдощі, голі́вонька, убо́лівальник, співа́к, дире́ктор, хі́трощі, манеке́нниця, го́рдість, Ганну́ся, рúченька, Ха́рківщина, буфе́тник, зло́дій, дія́ч.

* 2. Від наведених слів утворіть іменники.

Вирі́шувати, почува́ти, жи́ти, зна́ти, боро́тися, випробóвувати, запитáти, служі́ти, виклада́ти, допомага́ти, перевіря́ти, пере́кладати, навча́ти, чита́ти, ка́ятися, забу́ти, сиді́ти, перекона́ти, терпі́ти, бу́ти, знайо́митися, привіта́тися, оду́жати, горі́ти, стражда́ти, пробуджува́тися, проя́вити, запро́шувати, пора́дити, обме́жити, обгово́рити, розмовля́ти, повідóмлювати.

3. Від наведених слів утворіть іменники з суфіксом *-ість*. Складіть 5–7 речень з будь-якими з них.

Мужній, хоробрий, вірний, чесний, правдивий, гідний, працьовитий, сумлінний, старий, молодий, мудрий, зрілий, шляхетний, порядний, компетентний, прихильний.

4. Скажіть, від яких слів та яким способом утворені ці іменники.

Байка́р, ковза́няр, залі́зничник, музико́зна́вство, морепла́вець, фальшивомо́нётник, кулеме́тник, автостра́да, швидкозшива́ч, машино́зна́вство, однокла́сник, життєлю́б, законода́вець, землеро́бство, чаюва́ння, систематизува́ння, вівчен́ня, приміре́ння, розумі́ння, розпові́дь, тренува́ння, планува́ння, сортува́ння, ва́ртість, пова́га.

5. Продовжіть одноструктурні низки іменників.

Розві́дник, ...	Гляда́ч, ...	Ліка́р, ...
Учи́тель, ...	Боре́ць, ...	Воді́й, ...

* 6. Прочитайте народні прислів'я. Знайдіть у них іменники та прикметники з пестливими суфіксами. Назвіть ці суфікси.

1. Зимою деньок, як комарів носок. 2. Книжка – маленьке віконце, а через нього увесь світ видно. 3. Як хочеш шити, то перш вузлика зав'яжи. 4. Любиш кататись – люби і саночки возити. 5. Сонечко в дорозі не спіткнеться. 6. Рання пташка дзьобик набиває, а пізня слізки збирає.

7. Повторіть правила утворення ступенів порівняння. Утворіть усі можливі форми ступенів від цих прикметників (якщо це можливо).

Простий, новий, багатий, золотий, хоробрий, м'який, близький, великий, дорогий, дешевий, приємний, цінний, сірий, тихий, старий, рідкий, величезний, гіркий, глибокий, здоровий, твердий, високий, солодкий, молодий, поганий.

* 8. Прочитайте ці висловлення українських письменників про рідну мову. Від прикметників у дужках утворіть потрібну ступінь порівняння.

1. «У народу немає скарбу ... (великого), як його мова...» (*Ю. Мушкетик*).

2. «Мова – не просто знаряддя спілкування. Це щось значно ... (вагоме). Мова – це втілення духовного життя народу, його історична пам'ять, ... (цінне) надбання століть...» (*О. Гончар*).

3. « ... (Перша) і ... (головна) ознака індивідуальності народу – це його мова. Мова – це ... (дорогий) скарб, який ми отримали від попередніх поколінь...» (*М. Шумило*).

* 9. Повторіть правила наголосу. Поставте наголос у цих словах.

Населення, лікарський, торішній, гіркий, ніякий, родина, навчання, автори, сорочка, товстий, поєднання, південь, південний, старий, літопис, інспектор – інспектори – три інспектори, іграшка, показ, перепис, почесний, сумувати, сумний, співак – співаки – чотири співаки, запитання, внесок, дихання, доповідач – доповідачі, жодного, розвиток, вісімдесят, вісімдесятьма, принести, усі до одного, чарівний, дзвонить, рішення, господар, господарка, господарство, завжди, батьківщина, помилка – помилки – чотири помилки, сторінка – сторінки – дві сторінки, сірий, чотирнадцять, кілометр, котрий, сміттепровід, один до одного, розмір, зачіска, кидати, різкий, паспорт – паспорти, гуртожиток, молодий, блідий, дочка, секретарка, поснідати, військовий, рушник – рушники.

10. Визначте рід іменників, доберіть до них прикметники

... Тбілісі, ... Гобі, ... таксі, ... хобі, ... леді, ... рефері, ... авеню, ... кашне, ... пюре, ... шимпанзе, ... торнадо, ... манго, ... суддя, ... собака, ... виступ, ... любов, ... настрої, ... ніч, ... путь, ... біль, ... день.

УРОК 41. СТИЛІСТИКА

Текст

Комп'ютерне століття

1. Подивіться у словнику значення цих іменників.

Атрибу́т, безліч, відстань, століття, доба́, до́ступ, меда́ль, мере́жа, осе́ля, павути́на, підліток, при́лад, спра́га, стан, сфе́ра, те́рмін, тра́вма.

2. Зверніть увагу, як розшифровуються ці абревіатури.

ЗМІ – засоби масової інформації (газети, журнали, радіо, телебачення);

ВНЗ – вищий навчальний заклад (інститут, університет, академія).

3. Запам'ятайте синоніми та антоніми.

Інтерне́т = (Всесві́тня) мере́жа = (Всесві́тня) павути́на	реа́льний сві́т ≠ віртуа́льний сві́т /кібернеті́чний прості́р
при́лад = при́стій	підклю́чити(ся) ≠ відклю́чити(ся)
оволоді́ти = опанува́ти	
вклю́чити = у/вві́мкну́ти	зберегти́ ≠ ви́далити
ві́ключити = ві́мкнути	вклю́чити/(у)вві́мкну́ти
драті́вливий = запальні́й	≠ ві́ключити/ві́мкнути
екра́н = моніто́р	

4. Скажіть, до яких частин мови належать ці слова. Визначте, від яких слів та яким способом вони утворені.

Всесві́тній, підлі́тковий, п'ятна́дцятирі́чний, до́ступний, те́рміно́вий, збі́льшувати́ся, якнайме́нше, незмі́цні́лий, нерозва́жно, одноча́сно, озло́блений, інтелектуа́льний, зале́жність, відсу́тність, віртуа́льність, спі́врозмо́вник, стріля́лки, броді́лки, травмува́ти, комп'юте́ризува́ти, оновля́ти, стурбо́ваність.

5. Визначте, якими частинами мови є ці однокореневі слова. Значення незнайомих слів подивіться у словнику.

Прілад, обладнати, обладнання; виробляти, виробництво, вироблений, виробник, розробляти, розроблений, розробивши, розробка, розробник; будівництво, будова, будівля, будування, будівельник, будувати, збудований; торгівля, торгувати, торговець, торговий; освіта, освітній; спілкуватися, спілкування, спілкуючись; розвага, розважати, розважальний, розважаючись; гра, грати, граючи, гравець; шкода, шкода, шкідливий, пошкодити, пошкоджений, пошкодивши, шкодячи; залежати, залежність, залежний, залежачи; підліток, підлітковий; користуватися, користувач; психологія, психолог, психологічний; оновляти, новачок, відновлений, поновивши.

6. Прочитайте тлумачення дієслів. Зверніть увагу на їхнє керування. Складіть з цими дієсловами власні приклади.

надолужувати/ надолужити	кого? що?	Наздоганяти втрачене, пропущене. Енергійно, посилено займатися чим-небудь. – <i>Я хворів, і тепер мені треба надолужити пропущене.</i>
охоплювати/ охопити	кого? що?	Поширюватися на дедалі більшому просторі, серед більшої кількості людей. – <i>Поступово мобільний зв'язок охопив увесь світ.</i>
використовувати/ вїкористати	кого? що?	Застосовувати, вживати що-небудь, користуватися чимось. – <i>Ці ліки використовують для лікування інфекцій.</i>
(с)користуватися	ким? чим?	Уживати, використовувати що-небудь. – <i>Де можна навчитися користуватися комп'ютером?</i>
(о)володіти	ким? чим?	Уміти (навчитися) діяти, користуватися чим-небудь. – <i>За короткий час неможна добре оволодіти комп'ютером.</i>

включáти /включíти	кого? що?	1. Уводити в дію. – У кімнаті жарко, треба включити кондиціонер. 2. Мати у своєму складі, охоплювати. – Курс включає в себе граматику та розмовну практику.
вмикáти/ (у)ввімкнúти	кого? що?	Уводити в дію, з'єднуючи з джерелом енергії. – У кімнаті жарко, треба увімкнути кондиціонер.
виключáти/ вíключити, вимикáти/ вíмкнути	кого? що?	Припиняти дію якого-небудь приладу, механізму. – Том закінчив працювати й виключив/вимкнув комп'ютер.
обладнóвати/ обладнáти	кого? що? чим?	Придбати та встановити якусь техніку. – Клас обладнали новими комп'ютерами.
завантáжувати/ завантáжити	кого? що? куди?	Наповнювати, заповнювати щось. – Мені треба завантажити нову антивірусну програму.
удосконáлювати/ удосконáлити	кого? що?	Робити досконалішим, кращим. – Google постійно вдосконалює свої технології.
оновлýти/ оновíти	кого? що?	Замінювати новим що-небудь старе. – Бігунка Наталя Лупу оновила свій же рекорд на 800-метровці.
(с)копіювáти	кого? що? куди?	Відтворювати дані зі збереженням початкової інформації. – Я скопював фотографії на флеш.
доставлýти/ достáвити	кого? що? куди? кому?	Привозити до місця призначення. – Ми сплатили за комп'ютери вчора, а сьогодні їх повинні доставити .

травмувати (НВ і ДВ)	кого? що?	Завдавати травми кому-, чому-небудь. – Під час гри у футбол Андрій травмував ногу.
позбавляти/ позбавити	кого? чого?	Забирати, віднімати щось у кого-небудь, залишати кого-, що-небудь без чогось. – За порушен-ня закону його позбавили волі.
упуска́ти/ упустіти	кого? що?	Не скориставшись вчасно, втрачати що-небудь. – Я не можу упустити можливість поїхати на стажування до Європи.

● Порівняйте:

<i>кого? що? (Зн.в.)</i>	<i>ким? чим? (Ор.в.)</i>
використóвувати/вікористати	(с)користувáтися
Яку формулу ти використав, щоб розв'язати цю задачу?	Якою формулою ти скористувався, щоб розв'язати цю задачу?
опанóвувати/опанувáти	(о)володіти
За короткий час неможна добре опанувати комп'ютер.	За короткий час неможна добре оволодіти комп'ютером.

7. Задайте ці питання один одному та дайте відповіді на них.

1. Чи обов'язково треба сьогодні вміти користуватися комп'ютером?
2. Для чого можна використовувати комп'ютер?
3. Чи володієте ви комп'ютером?
4. Коли ви почали користуватися комп'ютером?
5. Як швидко ви друкуєте своєю рідною мовою?
6. Чи вмієте ви друкувати українською мовою?
7. Чи ви добре опанували інтернет? Чи є у вас у мережі улюблені сайти? Які саме? Чому ви їх відвідуєте?
8. Чи використовуєте ви комп'ютер для занять? Як саме?
9. Чи користуєтеся ви електронною поштою (e-mail'ом)? З ким ви листуєтеся?

8. Використайте дієслова **увімкнути/включити, вимкнути/виключити, переключити, підключити(ся), відключити(ся)**.

1. У кімнаті дуже темно, ... , світло.
2. Якщо твій принтер тобі більше не потрібен, я ... його.
3. Після того як цей комп'ютер ... , треба ... усі прилади.

4. Якщо ви хочете ... до інтернету, треба знайти хорошого провайдера. 5. Ніхто не дивиться телевізор, треба ... його. 6. Я хочу послухати останні новини, ..., будь ласка, радіо. 7. Коли ви зможете ... нас до інтернету, якщо я сплачу рахунок сьогодні? 8. Якщо ти хочеш подивитися футбол, ... на інший канал. 9. Ви можете ... сканер, я вже закінчив сканувати. 10. Том перевірів пошту і ... від інтернету.

9. Від цих дієслів утворіть пасивні дієприкметники, якщо це можливо.

Зразок: зробіти – зрблений, зрблена, зрблене, зрблені.

А) Написати, прочитати, намагатися, продумати, показати, зібрати, обладнати, передати, продати, придбати, задати, отримати, відвідати, відати, покарати, використати, користуватися, доторкнутися;

Б) загубити, доставити, поставити, розробити, купити, оновити, оформити, перевести, провести, зберегти, відобразити, підтвердити, упроводити, проголосити, збагатити, включити, підключитися, увімкнути, вимкнути, видалити, завантажити, надолужити, удосконалити, забезпечити, визначити, призначити, перетворити, відчислити;

В) організувати, змалювати, запрограмувати, опанувати, скопіювати, травмувати, надрукувати, сформувавши, започаткувати;

Г) відчутти, зняти, відкрити, закритися, розпочати.

10. Прочитайте мікротекст, замініть речення з дієприкметниками та безособовими дієслівними формами конструкціями з дієсловами.

Зразок: На факультеті було створено новий комп'ютерний клас. – На факультеті створили новий комп'ютерний клас.

Ректоратом академії було вирішено створити ще один комп'ютерний клас. До початку навчального року були придбані нові комп'ютери. Співробітниками фірми вони були привезені до академії, потім їх було перевірено та підключено до мережі. У розклад занять були включені спеціальні заняття, на яких студенти вдосконалювали навички роботи з комп'ютером. На початку навчального року для викладачів будуть проведені консультації. Їм будуть показані нові навчальні програми з різних предметів.

11. Прочитайте мікротекст, речення з дієсловами замініть конструкціями з безособовими дієслівними формами.

Зразок: Кабінет обладнали новим комп'ютером. – Кабінет (було) обладнано новим комп'ютером.

На факультеті обладнали комп'ютерний клас. Придбали та доставили нові комп'ютери. Комп'ютери поставили на спеціальні столи. Підключили периферійні прилади. Усім показали основні програми. Для викладачів організували спеціальний семінар. Також проведуть спеціальні консультації для тих, хто хоче займатися розробкою програм. Спеціалісти створять матеріали для роботи у комп'ютерному класі.

12. Виберіть дієприкметник або безособову дієслівну форму. Дієприкметники поставте у правильну форму.

1. Це повідомлення ... вранці? Де повідомлення, ... вранці?	отриманий – отримано
2. – Ви ходите на семінар, ... для студентів? – Я не знав, що для студентів ... семінар. А ким його ... ?	організований – організовано
3. – Де документи, ... шефом? – Здається, вони ще не ... . Точніше, деякі документи вже ... , але не усі.	підписаний – підписано
4. На жорсткому диску ... конфіденційну інформацію. Ви встигли скопіювати інформацію, ... на диску?	залишений – залишено
5. Ми працюємо в класі, ... новою комп'ютерною технікою. Інші класи ще не ... новими комп'ютерами.	обладнаний – обладнано
6. Нам дуже сподобався пакет програм, ... фірмою «Нота». Ми придбали пакет програм, ... цією фірмою. Ми знаємо, що цей пакет ... зовсім недавно.	створений – створено
7. Це повідомлення має бути обов'язково ... на жорсткому диску. Він видалив ... мною повідомлення.	збережений – збережено
8. Цю інформацію ... за останній місяць. Шеф попросив принести йому інформацію, ... за останній місяць.	зібраний – зібрано
9. Я не зміг відновити ... файл. Можливо цей файл було ... помилково.	видалений – видалено

10. Мені треба переслати шефу ... пошту. Усю пошту ... у папку на робочому столі.

скопійований
– скопійовано

13. Прочитайте діалог, слова в дужках ставте у правильну форму.

– Сашко, скільки коштує твій комп'ютер?

– Приблизно (35,5, тисяча).

– Так дорого! Мені здається, що за таку суму можна придбати (2, хороший комп'ютер).

– Так, але без периферійних приладів. У мене, наприклад, (2, кольоровий принтер), (3, додаткові жорсткі диски) і (2, звукова плата), а ще сканер та факс-модем.

14. Уявіть, що ви отримали на свою електронну пошту цей лист. Прочитайте його та напишіть відповідь.

Від: maxim.samodai@post.hg

Тема: навчання на підготовчому факультеті

Добридень!

Мене звуть Максим Самодаї. Я не впевнений, чи Ви пам'ятаєте мене. Ми з Вами зустрічалися минулого року на конференції у Будапешті, і Ви дали мені Вашу електронну адресу. Я знаю, що Ви навчаєтеся в Україні й можете мені допомогти. Справа у тому, що мій молодший брат планує наступного року приїхати до України на навчання й у нього є декілька питань. Чи не могли б Ви на них відповісти? Ось ці питання:

1. Чи можливо отримати в університеті, де Ви навчаєтеся, спеціальність «логістика» або «геоінформаційні технології»?

2. Чи краще привезти комп'ютер із собою або його можна буде придбати в Україні?

3. Чи є у Вашому вузі доступ до персональних комп'ютерів? Чи можна вільно користуватися інтернетом?

Я буду з нетерпінням чекати на Вашу відповідь і буду Вам вдячний за будь-яку інформацію.

Щиро дякую, Максим Самодаї.

15. а) Прочитайте речення. Спробуйте зрозуміти з контексту значення виділених слів і словосполучень. Поясніть, як ви їх зрозуміли. Складіть із ними власні приклади.

1. Результати іспитів *свідчать* про те, що майже всі студенти добре засвоїли вивчений матеріал. 2. Вчені-екологи проводять *дослідження* стану повітря та води. 3. Сучасна молодь не читає книжок. У це важко повірити, але факти *говорять за себе*. 4. Вчора Тарас майже весь вечір *сидів* у *Інтернеті*. Йому треба було знайти матеріал для доповіді.

16. А) Прочитайте мікротекст.

У недалекому майбутньому людство перейде з телевізійного екрану на комп'ютерний. Про це свідчать результати спеціального дослідження, проведеного у країнах Західної Європи та Північної Америки.

Співробітниками компанії Harris Interactive, яка спеціалізується на дослідженні ринку й консалтінгу, було опитано 1500 чоловік.

Ось результати цього опитування: 57 % респондентів у віці від 18 до 35 років вважають, що комп'ютер є абсолютно необхідним. У групі від 35 до 49 років так само думають 48 % людей. Серед тих, кому від 50 до 65 років, за комп'ютер 44 %.

Більшість опитаних, незалежно від віку, із задоволенням проводять час в інтернеті. Молодь грає у комп'ютерні ігри, слухає музику, спілкується у чатах та форумах, а також завантажує з мережі музику й фільми. Люди середнього віку більше використовують комп'ютер для роботи, а також для спілкування.

Б) Підкресліть у ньому всі дієслова та дієслівні форми.

В) Скажіть, для чого ви використовуєте комп'ютер.

17. Поясніть, як ви зрозуміли вислів «У кожній медалі є зворотний бік». Використайте цей вислів у реченні або мікротексті.

* 18. Прочитайте додатковий текст. Про що йдеться у ньому? Придумайте назву для цього тексту.

Придбавши комп'ютер та підключивши його до Інтернету, новий користувач повинен одразу подумати про можливе зараження жорсткого диска комп'ютерними вірусами.

Що таке комп'ютерний вірус? Це маленька програма, написана з метою «заразити» комп'ютер. Автор вірусу розповсюджує свій «продукт» через Інтернет. Користувач, очікуючи скачати з Мережі чергову суперграфічну програму, відразу вставляє її в комп'ютер, не підозрюючи, що вона заражена. Іноді програма, яка несе вірус, передається через електронну пошту.

Частіше за все «інфекція» дає про себе знати не одразу. Автори таких сплячих вірусів знають, що пролежавши у пам'яті комп'ютера кілька тижнів, інфекція може заразити усі програми, завантажені у цей комп'ютер, до того ж вона може передатися іншим користувачам.

Хто пише віруси й навіщо? Автором вірусу може виявитися професійний програміст, звільнений з роботи, або просто підліток, який нудьгує у школі й шукає пригод у віртуальному просторі.

На щастя, існує безліч антивірусних програм. Але навіть хороший антивірус не може захистити комп'ютер від усіх можливих вірусів, так само як вакцина від одного типу грипу безпорадна перед новим його різновидом. Тому антивірусні програми треба завжди оновляти.

* 19. Розділіться у групі на дві команди й проведіть коротку дискусію на тему «Вплив комп'ютера на психіку молодого людини».

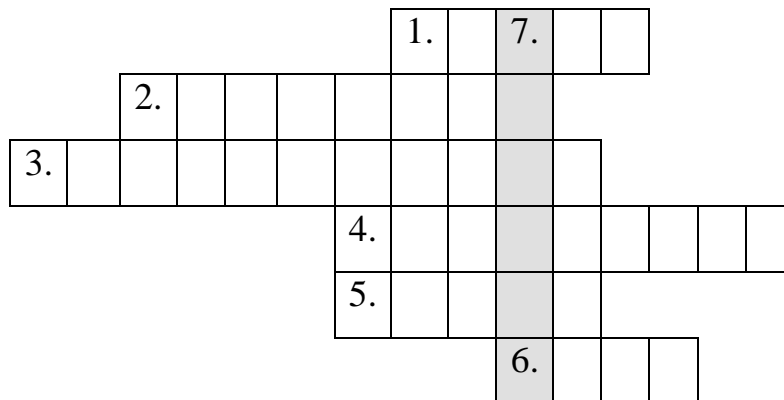
А) Одна команда почне свою промову зі слів: «Захоплення комп'ютером шкодить, оскільки ...».

Б) А інша група почне свою промову словами: «Спілкування з комп'ютером дуже корисне, тому що ...».

20. Напишіть твір на тему «Комп'ютер у житті сучасної людини» (мінімум 150 слів).

* 21. А) Заповніть клітинки по горизонталі.

1. Результат копіювання.
2. Ноутбук = ...
3. Реальний $\neq$ ... .
4. Опанувати = ...
5. Монітор = ...
6. Інформацію збережено на хард-... .

Б) Яке слово (7) ви отримали по вертикалі? Поясніть, що воно означає. Доберіть до цього слова синонім.

* 22. Тут зашифровані назви 15 приладів (оргтехніка). Знайдіть мінімум 10 з них.

Х	А	Р	Д	М	О	Д	Е	М	Я
М	У	К	Т	Е	Л	Е	Ф	О	Н
І	Н	О	Е	З	Я	Ж	А	Н	К
К	О	М	Л	Д	И	С	К	І	А
С	У	П'	Е	Ш	Є	Р	С	Т	Р
Е	Т	Ю	В	Ф	Л	Е	Ш	О	Т
Р	Б	Т	І	К	А	М	Е	Р	А
О	У	Е	З	С	К	А	Н	Е	Р
К	К	Р	О	П	Л	Е	Є	Р	К
С	Ж	П	Р	И	Н	Т	Е	Р	І

Текст

Вдячні дельфіни

1. Подивіться у словнику значення цих іменників.

Дельфін, ко́ло, легéні, свист, черепа́ха, шторм.

2. Зверніть увагу на антонімічні пари дієслів. Прочитайте їхнє тлумачення. Складіть з цими дієсловами власні приклади.

(з)непритомніти	≠ отямлюватися/ отямитися (= прийти до тями)
Втрачати свідомість. – <i>Жінка знепритомніла через сильну спеку.</i>	Повертатися до свідомості із стану непритомності, забуття. – <i>Хворий ще не отямився після операції.</i>
(по)слабшати	≠ (з)міцніти
Ставати слабшим. – <i>Ввечері мороз послабшав.</i>	Ставати міцним. – <i>Завдяки спорту Том значно зміцнів.</i>
(по)світліти	≠ (по)темніти
Ставати світлішим, яскравим, радісним. – <i>Дівчина дуже зраділа подарункам, навіть її обличчя посвітліло.</i>	Ставати менш світлим, утратити яскравість. – <i>У дитинстві в мене було біляве волосся, але з часом воно потемніло.</i>

3. Ці однокореневі слова напишіть у таблицю. Значення незнайомих слів подивіться у словнику. Підкресліть словотворчі суфікси та префікси.

Іменник		прикметник	прислівник	дієслово
істота	неістота			

Ловіти, риболо́вля, рибáлка; полюва́ти, полюва́ння; вода́, підво́дний; дякува́ти, вдя́чний; допомага́ти, допомо́га; мо́ре, морський, моря́к; зве́рху, пове́рхня, триповерхо́вий; гину́ти, загібель, загіб́лий; свист, свисті́ти; врятува́ти, поряту́нок, ряту́вник; те́мно, потемні́ти; мі́чно, зміцні́ти; непритомний, непритомніти.

4. Прочитайте пари однокореневих слів. Виділіть словотворчі суфікси. Скажіть, яке нове значення мають слова завдяки цим суфіксам.

Черепаха – черепашка; риба – рибка; дельфін – дельфінчик; рана – ранка; великий – величезний; невеликий – невеличкий; здоровий – здоровенний; веселий – веселенький; спокійний – спокійненько; тихо – тихесенько; часто – частенько; серце – серденько; рано – раненько.

● Порівняйте:

<i>(за)гінути</i>	<i>по(у)мира́ти/по(у)ме́рти</i>
Мій дідусь <i>загинув</i> під час війни.	Моя бабуся <i>померла</i> кілька років тому.
У цій жахливій аварії <i>загинули</i> троє людей.	Під час операції хворий <i>помер</i> .
Сотні людей <i>загинули</i> під час землетрусу.	Сотні людей <i>умерли</i> під час пандемії КОВІД-19.

5. Прочитайте речення та мікротексти. Зверніть увагу на форму дієслів у безособових конструкціях.

1. Під час аварії його (кого?) сильно поранило. 2. Під час аварії водія (кого?) викинуло з машини. 3. У цій аварії загинуло троє людей (скільки?). 4. Від болю у мене (у кого?) в очах потемніло. 5. Після операції у хворого була висока температура. Так тривало кілька днів, нарешті йому (кому?) покращало. 6. Вночі на вулиці підморозило, але зранку вже потепліло.

6. Доповніть ці речення.

1. Щоб пересунути нову шафу, ми ... на допомогу сусідів. 2. Моєму дідусеві ... важку операцію на шлунку. 3. Після операції мій дідусь швидко ... . 4. Я дуже вдячний лікарям, які ... життя моєму дідусеві. 5. Щоб знайти красиву ракушку, хлопець ... дуже глибоко у воду. 6. Влітку хлопці відпочивали, купалися у річці, ... рибу. 7. У дитинстві Том ... підводним плаванням. 8. Наша подорож ... два тижні.

Слова для довідок: *ловіти, пірну́ти, трива́ти, врятува́ти, годувати, турбува́тися, піклува́тися, зробі́ти, оду́жати, захворі́ти, займа́тися, захо́плюватися, поклі́кати.*

■ Зверніть увагу:

Відкрите море – це частина моря, яка знаходиться далеко від берегів. – *Корабель відплив у круїз у відкрите море. Плавати у відкритому морі небезпечно.*

Даремно = безрезультатно, безплідно. – *Ми довго чекали Сашка, але даремно: він так і не прийшов.*

7. Прочитайте текст. Зверніть увагу на дієслова руху, поясніть їхнє вживання. Знайдіть і підкресліть прислівники часу.

Вдячні дельфіни

Коли я жив у Євпаторії на березі Чорного моря, я багато часу проводив у морі: займався підводним плаванням, плавав за морськими черепашками.

Одного разу після невеликого шторму на берег викинуло маленького дельфінчика. Коли я підійшов до нього, я побачив величезну рану на його тілі. Я знав, що на березі чергує лікар, і покликав його на допомогу.

Поки лікар робив операцію дельфінові, я приготував для нього ванну з морською водою. Після того як операція благополучно закінчилася, я помістив маленького дельфіна в цю ванну.

Дельфін одужував, а я ходив до моря, ловив рибу й годував його. У цей час я часто бачив у морі двох великих дельфінів, які плавали недалеко від берега. Так тривало кілька днів.

Після того як маленький дельфін нарешті одужав і зміцнів, я відпустив його в море. Як тільки він побачив великих дельфінів, він поплив за ними. Потім вони зробили два кола навколо мене й упливли у відкрите море.

Після цього випадку я часто запливав далеко в море: дуже хотів зустріти там маленького дельфіна. Але все було даремно! Одного разу я пірнув дуже глибоко, захопився полюванням за черепашками. Через якийсь час я відчув, що в легенях не залишилося повітря і я не зможу піднятися наверх. Я зрозумів, що гину. І от, коли в очах у мене вже потемніло і я став непритомніти, якась сила викинула мене на поверхню.

Через мить я отямився й помітив попереду маленького дельфіна й почув знайомий свист. Коли я обернувся й побачив двох великих дельфінів, я зрозумів, що вони врятували мені життя.

8. Складіть питання до тексту та попросіть своїх друзів дати на них відповіді.

9. Перекажіть текст від третьої особи, використовуйте дієслова руху. Почніть зі слів: «Один чоловік жив на березі Чорного моря. Він ... ..».

10. Напишіть твір (мінімум 150 слів) про якусь пригоду з вашого життя або вигадану. Почніть зі слів «Одного разу ...». Постарайтесь вжити якнайбільше дієслів руху та складних речень з підрядними часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтіярова Х. Ш. Українська мова: Практичний курс для іноземців / Х. Ш. Бахтіярова, С. С. Лукашевич, І. З. Майданюк та ін. – Тернопіль, 1999.
2. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія : підручник / О. К. Безпояско, К. Г. Городненська, В. М. Русанівський. – Київ : Либідь, 1993.
3. Вальченко І. В. Ласкаво просимо! : навч. посібник з української мови для іноземних студентів : у 2-х ч. / І. В. Вальченко, Я. М. Прилуцька ; Харків. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2011. – Ч. 1. – 386 с.
4. Вальченко І. В. Ласкаво просимо! : навч. посібник з української мови для іноземних студентів : у 2-х ч. / І. В. Вальченко, Я. М. Прилуцька ; Харків. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2011. – Ч. 2. – 305 с.
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – Київ : Либідь, 1993.
6. Дудка О. О. Українська мова : довідник : 5–9 класи / О. О. Дудка, Л. А. Шевелева ; за ред. А. О. Свашенко. – Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2005.
7. Зайченко Н. Ф. Практичний курс української мови для іноземців : усне мовлення / Н. Ф. Зайченко, С. А. Воробійова. – Київ : Знання України, 2004.
8. Космакова-Братушенко Г. Д. Українська мова для іноземців. – Одеса, 2000.
9. Ломакович С. В. Самоучитель української мови / С. В. Ломакович, В. М. Терещенко. – Севастополь : Біблекс, 2005. – 256 с.
10. Що? Як? Чому?: Світ моєї України (популярна дитяча енциклопедія). – Харків : Український фонд міжнародного молодіжного співробітництва, 2003.
11. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плюща. – 4-те вид., стер. – Київ : Вища шк., 2003.
12. Паламар Л. М. Практичний курс української мови : навч. посіб. / Л. М. Паламар, О. А. Бех. – Київ : Либідь, 1993.
13. Терлак З. Українська мова для початківців / З. Терлак, О. Сербенська. – Львів : Світ, 2000.

14. Чистякова А. Б. Українська мова для іноземців : підручник для іноземних студентів вищих навчальних закладів / А. Б. Чистякова, Л. І Селіверстова., Т. М. Лагута. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.

15. Українська мова в Інтернеті [Електрон. ресурс] : сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.share.net.ua/forum/index.php?showtopic=1504>, вільний (дата звернення: 23.05.2023). – Назва з екрана.

16. Тлумачний словник української мови онлайн [Електрон. ресурс] : сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.slovnyk.net/?s1=0&s2=0>, вільний (дата звернення: 23.05.2023). – Назва з екрана.

17. Електронний підручник сучасної української мови [Електрон. ресурс] : сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://linguist.univ.kiev.ua/WINS/pidruchn/index.htm>, вільний (дата звернення: 23.05.2023). – Назва з екрана.

18. Сучасна українська мова : електронний підручник [Електрон. ресурс] : вебпортал. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.mova.info/pidruchn.aspx>, вільний (дата звернення: 23.05.2023). – Назва з екрана.

19. Ізборник : з енциклопедії «Українська мова» [Електрон. ресурс] : сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>, вільний (дата звернення: 23.05.2023). – Назва з екрана.

20. Інтернет Полиглот. Lessons: Ukrainian – English [Електрон. ресурс] : вебсайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.internetpolyglot.com/lessons-uk-en>, вільний (дата звернення: 23.05.2023). – Назва з екрана.

СЛОВНИК СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ

<i>Українська</i>	<i>English</i>
	А
абзац	paragraph
апостроф	apostrophe
	Б
буква	letter
	В
вігук	interjection
вид	aspect
доконаний	perfective
недоконаний	imperfective
вищий ступінь	comparative degree
відміна (іменника)	declension
відмінок	case
давальний	dative
знахідний	accusative
клічний	vocative
місцевий	prepositional
називний	nominative
непрямий	oblique
орудний	instrumental
прямий	direct
родовий	genitive
відмінювання	declension
відносний прикметник	relative adjective
вказівне слово	pointing word
вказівний займенник	demonstrative pronoun
власна назва	proper name
вставне слово	introductory (parenthetical) word

голосний група	Г	vowel group
давальний відмінок діалог дієслово безособове д. д.-зв'язка д. руху зворотнє д. модальне д. дійсний спосіб доконаний вид допустове підрядне речення дужки квадратні д. круті д.	Д	dative case dialog verb impersonal v. copula v. of motion reflexive v. modal v. indicative, fact- mood perfective aspect concessive clause sentence brackets square b. round b.
жіночий рід	Ж	feminine gender
завдання займенник вказівний з. неозначений з. особовий з. питальний з. присвійний з. закінчення заперечна частина заперечне речення заперечення звертання	З	task pronoun demonstrative p. indefinite p. personal p. interrogative p. posessive p. inflectional ending negative particle negative sentence negation allocution

зворót порівняльний з. зворótне дієслóво звук голосній з. приголосний з. знахідний відмінок значення зустрічне питáння		phrase comparative ph. reflexive verb sound vowel consonant accusative case meaning counter question
імéнник імператів (наказóвий спóсіб) ім'я нерахóване і. рахóване і. інтонація інфінітив (неозначена фóрма дієслóва)	І	noun imperative mood noun incountable n. countable n. intonation infinitive
кількісний числі́вник клічний відмінок кóма констру́кція корóтка фóрма кра́пка	К	cardinal number vocative coma construction short form full-stop
лéксика лі́тера	Л	vocabulary letter
метá майбу́тній час мину́лий час мі́німум місцевий відмінок	М	purpose future tense past tense minimum prepositional case

множи́на мо́ва непря́ма м. пря́ма м. мо́вець мовленне́вий етике́т мо́влення писе́мне м. у́сне м. моноло́г		plural language, speech indirect s. direct s. speaker etiquette of speech discourse, speech written s. oral s. monologue
	Н	
на́голос на́зва власна н. н. істо́ти н. неісто́ти називни́й відмі́нок найви́щий ступі́нь наказо́вий спо́сіб (імператив) недоко́наний вид непо́вне рече́ння непря́ма мо́ва непря́мий відмі́нок но́рма		stress, accent noun proper n. animate n. inanimate n. nominative case superlative degree imperative mood imperfective incomplete sentence indirect speech oblique case norm
	О	
об'є́кт пря́мий о. обста́вина одни́на одноко́рене́вий означа́льна фу́нкція означа́льне підря́дне рече́ння		object direct o. adverbial modifier singular of the same root attributive function attributive clause

озна́чення	attribute
оклі́чне ре́чення	exclamatory sentence
ору́дний відмі́нок	instrumental case
осно́ва сло́ва	stem of word
осо́ба дієсло́ва	verbal person
осо́бове ре́чення	personal sentence
осо́бовий займе́нник	personal pronoun
	П
пита́льний займе́нник	interrogative pronoun
пита́ння	question
альтернаті́вне п.	alternative q.
зустрі́чне п.	counter-q.
пряме́ п.	direct q.
підме́т	subject
підря́дне ре́чення	subordinate clause
допусто́ве п.р.	concessive c.
п.р. меті́	c. of purpose
означа́льне п.р.	attributive c.
по́яснювальне	explanatory c.
причи́нно-на́слідкове п.р.	casual-consecutive c.
умовне п.р.	conditional c.
часове́ п.р.	c. of time
по́вна фо́рма	full form
по́вне ре́чення	complete sentence
поліло́г	polylogue
порі́вняльний зворо́т	comparative phrase
поря́дковий числі́вник	ordinal numeral
предме́т	object
живи́й	animate o.
неживи́й	inanimate o.
при́голосний	consonant
чергува́ння при́голосних	consonant gradation
шипля́чий п.	hushing c.
при́йме́нник	preposition

<p>прикме́тник вiдно́сний п. присвiйни́й п. я́кісний п. прислiвник прі́судок дієслiвний складни́й п. просте́ речення пряма́ мо́ва пряме́ пита́ння прямiй відмі́нок прямiй об'є́кт (дії)</p>	<p>adjective relative a. possessive a. qualitative a. adverb predicate compound verbal p. simple sentence direct speech direct question direct case direct object (of verbal action)</p>
<p>рахoванi iменá речення бездієслiвне р. безособoве р. загальнопита́льне р. заперече́не р. мода́льне р. неозначено-особoве р. непoвне р. означа́льне підрядне р. означено-особoве р. оклі́чне р. особoве р. пита́льне р. підрядне р. пoвне р. просте́ р. розповідне́ р. складне́ р. складнопідрядне р.</p>	<p>countable nouns sentence non-verbal s. impersonal s. general interrogative s. negative s. modal s. indefinite-personal s. incomplete s. attributive clause definite-personal s. exclamatory s. personal s. interrogative s. subordinate clause complete s. simple s. narrative s. composite s. compound s.</p>

<p>скадносу́рядне р. спонука́льне р. ствéрджува́льне р.</p> <p>рід</p> <p>жіно́чий р. се́редній р. спі́льний р. чолові́чий р.</p> <p>родові́й відмі́нок</p>	<p>complex. s. hortatory s. affirmative s.</p> <p>gender</p> <p>feminine g. neuter g. common g. masculine g.</p> <p>genetive case</p>
<p>се́редній рід</p> <p>сино́нім</p> <p>синтаксі́чна констру́кція</p> <p>складне́ рече́ння</p> <p>складнопі́дрядне рече́ння</p> <p>скадносу́рядне рече́ння</p> <p>сло́во</p> <p>вказі́вне с. вставне́ с. мода́льне с. обста́винне с. осно́ва сло́ва с.-рече́ння</p> <p>словосполу́чення</p> <p>спілкува́ння</p> <p>спі́льний рід</p> <p>сполу́чник</p> <p>спонука́льне рече́ння</p> <p>спосі́б дієсло́ва</p> <p>дійсний с. наказо́вий с. (і́мператі́в) умо́вний с.</p>	<p style="text-align: center;">С</p> <p>neuter gender</p> <p>synonym</p> <p>syntactical structure</p> <p>composite sentence</p> <p>compound sentence</p> <p>complex sentence</p> <p>word</p> <p>pointed w. introductory w. modal w. circumstantial w. stem of word w.-sentence</p> <p>word combination</p> <p>communication</p> <p>common gender</p> <p>conjunction</p> <p>hortatory sentence</p> <p>mood of verb</p> <p>indicative m. imperative m. subjunctive m.</p>

<p>ступені порівняння іщий найвищий суб'єкт сúфікс</p>		<p>degrees of comparison comparative superlative subject suffix</p>
<p>теперішній час</p>	Т	<p>present tense</p>
<p>узгóджене озна́чення умóвний спóсіб умóвне підрядне рéчення úсне мóвлення</p>	У	<p>attribute in concord subjunctive mood conditional clause oral speech</p>
<p>фóрма безособóва ф. корóтка ф. пóвна ф. фóрмула етикéтна ф. фра́за фúнкція</p>	Ф	<p>form impersonal f. short f. full f. formula formula of etiquette phrase function</p>
<p>час майбúтній ч. мину́лий ч. теперішній ч. часті́на мóви вігук дієсло́во дієприкме́тник дієприслі́вник займе́нник іме́нник</p>	Ч	<p>tense future t. past t. present t. part of speech interjection verb participle participle pronoun noun</p>

приймéнник		preposotion
прикмéтник		adjective
сполúчник		conjunction
числívник		numeral
ча́стка		particle
чергува́ння		gradation
ч. го́лосні́х		vowel g.
ч. прі́го́лосних		consonant g.
числívник		numeral
кíлькісний ч.		cardinal n.
порядковий ч.		ordinal n.
число́		number
однина́		singular
множина́		plural
чолові́чий рід		masculine gender
	Ш	
шипля́чий прі́го́лосний		hushing consonant
	Я	
які́сний прикмéтник		qualitative adjective

Електронне навчальне видання

ВАЛЬЧЕНКО Інна Вікторівна,
КОХАН Лариса Володимирівна,
ПРИЛУЦЬКА Яна Миколаївна

ВИВЧАЙМО УКРАЇНСЬКУ!

**Навчальний посібник
з української мови як іноземної**

У трьох частинах

Частина 3

Відповідальний за випуск Л. В. Кохан

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання Л. В. Кохан

Підп. до друку 15.05.2024. Формат 60×90/8.
Ум. друк. арк. 16.

Видавець і виготовлювач :

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: office@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.